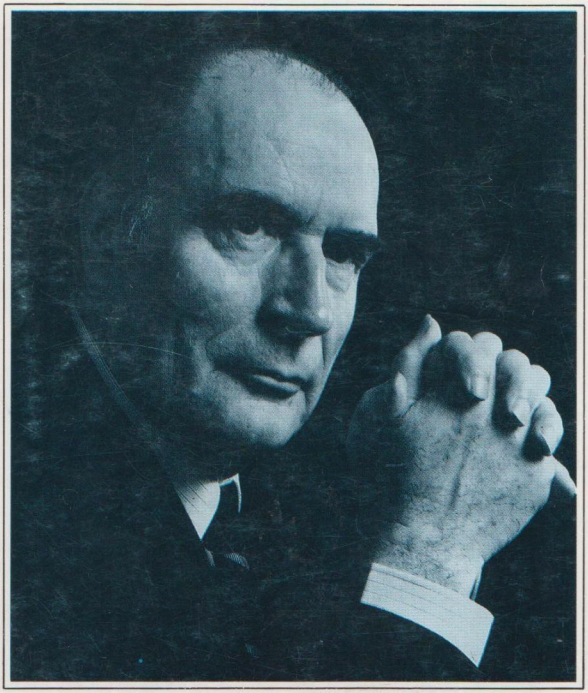
François Mitterrand

Elie Wiesel

İKİ SESTEN ANILAR

CAN

Fransızca aslından
çeviren
YAŞAR AVUNÇ

François Mitterrand

Elie Wiesel

İKİ SESTEN ANILAR

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

ISBN 975-510-724-X
© Editions Odile Jacob, 1995 / Onk Telif Ajansı /
Can Yayınları Ltd. Şti. (1996)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevinde basıldı. (1996)
Dizgi: Gülay Altunkaynak

François Mitterrand

Elie Wiesel

İKİ SESTEN ANILAR

Fransızca aslından
çeviren
YAŞAR AVUNÇ

ANI

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

Özgün adı:
Mémoire à Deux Voix

Elie Wiesel 1928 yılında, Macaristan'ın Sighet Kasabasında, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 16 yaşında toplama kampına gönderildi. Yapıtlarını Fransızca kaleme alan *Wiesel*, 1963'ten bu yana Amerikan vatandaşıdır ve Boston Üniversitesinde ders vermektedir. Ölüm kamplarındaki özyaşamöyküsel anılarını anlattığı ilk kitabı *La Nuit / Gece*'yi 1960 yılında yayımladı. Bir üçlemenin ilk kitabı olan bu yapıtın ardından bir çok roman ve tiyatro oyunu geldi. Yapıtlarında, 'Yahudi olma durumu'nu irdeleyen *Elie Wiesel*, Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür.

Lucia için

ÖNSÖZ

Siyaset adamı yaptıklarıyla kendini ortaya koyar; yaptıklarından sorumludur; konuşmaları ve yazıları, eyleminin oluşturduğu yapıtına yalnızca destek olan belgelerdir.

Ama görev sona erip yapıt tamamlandığında ve ilerleyen yaşla birlikte ufuk da yaklaştığında, genellikle, dağınık düşünceleri bir araya toplayıp yaşamını düzene koyma işini yazıya bırakmak gereksinimi doğar.

Geldiğim şu noktada, ben de, şimdi, uzun süredir içimde tuttuğum, benim için önemli şeyleri anlatmak zorunluluğunu duyuyorum.

Bu kitabın amacı budur.

Elie Wiesel ile birlikte bu anı çalışmasını bu nedenle yapmaya kalkıştım.

Odile Jacob, beni bu çalışmayı biçimlendireceğine inandırdı.

Kendisine burada teşekkür ediyorum.

François MITTERAND

I

ÇOCUKLAR

ELIE WIESEL – Biz Yahudiler için başlangıç temel bir zorunluluktur. Başlangıç, bizi sondan daha çok ilgilendirir. Walter Benjamin'in söylediği gibi, biz geleceğin içine geri geri giderek dalarız. Kişisel olarak, ben kendimi geçmişte ararım: Eylemimin akışını belirleyen, içimdeki çocuktur. Neredeyse beni değerlendiren odur diyebilirim. Şimdi mutlu mu o? Eskiden mutlu muydu? İşte, kendi kendime sorduğum sorular. Öyleyse baştan başlayalım: Çocukluğunuz nasıl geçti?

FRANÇOIS MITTERRAND – Mutlu geçen çocukluğum yaşamımı aydınlatmıştır. Anne ve babam özenli, özgür, düşünceli insanlardı. Bana baskı yapmadılar. Körü körüne bir otorite kurmadılar üzerimde. Ama bir yaşam disiplini aşıladılar. Kalabalık bir aileydik: Sekiz çocuk, ayrıca iki kardeş çocuğu; hepimiz birlikte yetiştirildik. Gürültülü bir grup içinde kaybolmuş değildim. Yalnız kaldığım anları değerlendirebiliyor, bundan da hoşlanıyordum.

On dört yaşına kadar tatillerimi köyde, ilk köyden üç kilometre ileride, geniş kırlara bakan bir küçük tepe üstündeki evde, dedemin ve büyükannemin yanında geçiriyordum. Bu ev Jarnac'tan yetmiş kilometre uzakta, tam da Dronne adlı çok güzel, küçük bir ırmakla birbirinden ayrılan Charente ve Dordogne illerinin birleştiği bir yerde idi. Burada rüzgârla havayla suyla yollarla hayvanlarla birlikte bir sürü duygu birikimim oldu.

Bu deneyimler bana bir tür felsefe kazandırdılar. Daha o zaman yollardaki taşlarda gizli bir enerji bu-

lunduğunu bilebiliyordum. Derin bir doğa bilincim vardı; doğayla gerçek bir ilişki içindeydim. Hayranlıktan hayranlığa koşuyordum.

Yaşamımın bu ilk döneminde hiçbir zaman incinmedim, hiçbir zaman kötü ve kaba davranılmadı bana. Çocukluğumda savaş görmedim. 1923'te yedi yaşındaydım. Pişmanlık ve acıdan çok, umut içinde yaşıyordum. Kısacası büyük tehlike şuydu: Melek gibi olabilirdim! Ama dokuz yaşında Angoulême Kolejine girdim; evime ancak üç ayda bir gidebiliyordum. Saat altıda kalktığım için, kışın soğuğa dayanmak gerekiyordu. Kolejde her şeye ilgi duyuyordum. Elbette büyük acıları anlıyordum, ama yaşam sorunlarım yoktu. Değişmeyen bir dünyada gelişiyordum.

ELIE WIESEL – Karpatlar'da karlar altında kalmış küçük köyümde, Yahudi çocukları erken, çok erken kalkıp okula –*heder'e*–, sabah dualarına, Kutsal Kitabı ve yorumlarını öğrenmeye giderlerdi. Kışın yolumu gaz lambasıyla aydınlatırdım. Hava karanlık olurdu ve korkardım. Çocukluğumun başlangıcı biraz böyle geçmiştir; Yahudi düşmanı serserilerin, şeytanların, Tanrının korkusu içinde. Peki sizin çocukluğunuz ne zaman başladı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Dört ya da beş yaşına doğru, dünyada olup bitenlere gözlerimi açtığımda. Bunlarla benim arama insanların, önyargıların, zamanın daha sonra koydukları o engel yoktu henüz. Dünya benimle birlikte doğuyordu. Kafam, doğanın müziğiyle doluydu: şiddetli rüzgârın, ırmağın müziği. Her saatin kendine özgü kokusu vardı. Duyumsal bir yaşam içindeydim.

Çocuğun imgeleme yetisi çok büyüktür. Eğer yaşamımda birtakım düşüncelere sahip olmuşsam, bu düşünceler on beş yaşında sahip olduğum düşüncelerden daha güçlü olmamışlardır. Küçük dünyam-

dan baktığımda tüm dünyayı görüyordum. Dünyayı tanımadan ona egemen oluyordum. Neyi fethedeceğimi bilmediğim halde, bir fethetme hevesi geldi bana böylece. Oysa bu işi yapmanın yolu zihnime yerleşmemişti.

Annemin babası ve annesiyle çok birlikte oldum. Annem ve babam ise arasıra koleje beni görmeye geliyorlardı, tatillerde de bir arada oluyorduk.

ELIE WIESEL – Sizi ihmal ettiklerini, sizi yalnız bıraktıklarını sanıyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır canım! Yalnızca çalıştıklarını ve öteki çocuklarını yetiştirmeye uğraştıklarını görüyordum.

ELIE WIESEL – Benim annem ve babam da her zaman işi olan insanlardı. Sabahtan akşama kadar çalışırlardı. Bayramlardan önce biz çocuklar, onlara yardım etmek zorundaydık. Genellikle, babamı özel olarak perşembe günleri görüyordum. Perşembe, onunla birlikte sinagoga gittiğim gündü. Onun oğlu olmaktan gurur duyuyordum. Neredeyse resmi şefaatçi olarak kendisini topluluğun hizmetine adamıştı. Yoksullar için birtakım belgeler, izinler sağlıyor, insanları hapisten çıkartıyordu. Ama cumartesi günleri evdeydi, dolayısıyla bana aitti. Bununla birlikte ona, ancak daha sonra, toplama kampında gerçekten yakın olabildim. Çocukken arkadaşlarıma daha yakın olduğumu düşünürdüm. Peki sizin arkadaşlarınız var mıydı? Ben, arkadaş edinmek için çocukları meyvelerle, şekerlerle tavlamaya çalışırdım. Arkadaşa gereksinim duyuyordum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim kolej dışında yaşıtım olan arkadaşlarım yoktu, buna da üzülmüyordum. Aile dostlarımızın çocuklarından hoşlanmıyordum, birbirimizle kaynaşamıyorduk, çok az ilişkimiz oluyordu. Annem ve babam, dedem ve büyükannem yalnızca pazar günleri öğle yemeğine ko-

nuk çağırırlardı. Ben sıkılgandım da. Hiçbir zaman kendimi empoze edemezdim. Kolejde, sanıyorum ikinci sınıfta, bir öğretmen bana NRF'i[1] tanıttı. Eski arkadaşım Claude Roy'la bu dergi üzerinde tartışıyorduk. Claude Roy, benim gibi Jarnac'lıydı, Angoulême lisesinde okuyordu. Ne kadar uyanmıştık, ne konuşmalar yapıyorduk! Onun sayesinde cennet gibi bir dünyaya girdim; bu dünyada üslup kraldı. Claude Roy'un benimkinden daha gelişmiş bir yazın kafası vardı; bugün onun kitaplarında yalnızca ona ait olan bir müzik buluyorum hâlâ.

ELIE WIESEL – Büyük bir yazar olmak istiyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Eğer bir tutkum olsaydı, bu herhalde yazarlık tutkusu olurdu. Ama ben kendimi daha çok ateşli Konvansiyon konuşmacısı olarak görüyor, bu meclis üyelerinden biriymişim gibi söylevler yazıyordum.

ELIE WIESEL – Anlaşılan çocukken arkadaşınız yoktu; anne ve babanızı az görüyordunuz. Peki öyleyse dertlerinizi kime açıyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hiç kimseye. Kırlarda yürüyordum. Evin tavan arasına çıkıyordum. Kır görünümlerini izliyordum. İçimden, görülmeyen bir halka sesleniyordum. Bunları çok kesin olarak anımsıyorum. Touvent çevresindeki kır görünümleri bana esin veriyordu ve o dönemde Devrim konuşmacılarının, gerek 1789, gerekse 1884 konuşmacılarının söylediklerini çok okuyordum; kuşkusuz bu da beni coşturuyordu. Oradan, döşemesinde mısır kabukları serili bu tavan arasından, bahçeye bakan küçük pencereden tarihe sesleniyor, onun akışını dilediğim biçimde değiştiriyordum.

ELIE WIESEL – Ben de size benziyorum. Bir müzik duyduğumda, görünmeyen bir orkestrayı yönetir gibi

[1] La Nouvelle Revue Française adlı yazın dergisinin kısaltılmışı. (Çev.)

olmak hoşuma gidiyor. Size acı veren şeyler neler-di?

FRANÇOIS MITTERRAND – Adaletsizlik, yan tutma. Anlaşılmamış olmaktan da acı duyuyordum. Alın-gandım, eleştirilere duyarlıydım. Dalgındım da. Ama bana, biz de pek çok kullanılan bir deyişle dal-gın anlamında 'Ay'da' olduğum söylendiğinde kı-zardım. Onurumu yaralıyorlardı. Hırslıydım aynı zamanda. Paris'te üniversite öğrencisiyken birtakım serüvenler düşlüyordum. Politikayı düşünmüyor, ama bir bakıma kendimi bir iktidar adamı gibi gö-rüyordum. Tuhaf bir biçimde de incelemeye adan-mış, ağırbaşlı bir yaşam ilgimi çekiyordu. İsteklerim çatışıyordu. O dönemin yazarları gibi olmaya can atıyordum. Konuşmayı, sözü, anlatım biçimi ne olursa olsun seviyordum. Ama geveze değildim. İçe kapanık, başkalarıyla iletişim kurmakta güçlük çe-ken biri olduğum söylenirdi. Gerçekten de hiçbir zaman başkalarına sırrımı açmaya yanaşmadım. Bu tavrımın alaya alınması bana dokunuyordu. Kolejde ortaya çıkan bir haksızlık beni allak bullak ediyor-du. Yıkıcı bir imgeleme gücüm vardı; pek kinci de-ğilim, ama acı veren bu duyguyla yıllarca birlikte yaşadım.

ELIE WIESEL – Bugün de hep eskisi gibi içe kapanık, çe-kingen misiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet.

ELIE WIESEL – 'Büyükler' çocukların da gururu, onuru olduğunu anlamazlar. Başkaldırmak istediğiniz an-lar oldu mu? Çocuklukta her zaman başkaldırılar olur: anneye, babaya, büyüklere, erişkinlere, kaçı-nılmaz olan şeylere karşı...

FRANÇOIS MITTERRAND – Hiçbir zaman bu derece bir başkaldırım olmadı.

ELIE WIESEL – Hiç başkaldırmadınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Söylediğim gibi, duyarlıklarım vardı, ama bunlar arasıra olan başkaldırılar, geçici öfkelerdi, parlamalardı.

ELIE WIESEL – Kimi zaman somurtkan mıydınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Alıngandım. Benimle ilgili ters bir söz, çok çabuk verilmiş bir karar karşısında tepki gösterir, içime kapanırdım. Ama bu daha ileriye gitmiyordu. Hayır, başkaldırı yoktu. En azından o dönemde başkaldırmak gereksinimim olmamıştı. Hem neye karşı başkaldıracaktım?

ELIE WIESEL – Örneğin, erken yatmanız, falan ya da filan kitabı okumamanız istendiğinde bunlara karşı?..

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, gerçekten hayır. Evde kural yoktu. Kimse gelip başımızda durarak bize bakmazdı. Katı bir aile çevresinde çok büyük bir özgürlüğe sahiptik. Her pazar kiliseye giderdik. Latinceyi rahipten öğrendim. Touvent'da, kilisedeki ayinden sonra öğle yemeğine gidilirdi. Ama bu zorunluluklar pek az zaman alıyorlardı. Sofrada on beş-on altı kişi oluyorduk, anne ve babalarımızla. Orada bulunmamak aklımıza gelmezdi. Kimi zaman birimizin geç geldiği görülürdü, babam bundan hoşlanmazdı. Ama hiçbir şey söylemez, yalnızca surat asardı. Akşamları da okumak ya da minyatür futbol oynamak, müzik dinlemek istediğimizde kimse bize 'gidip yatmamız gerek' demezdi. Ailem bir küçük burjuva ailesiydi, ama belli bir düşünce özgürlüğüne sahipti. Hiçbir zaman aileme karşı olmak zorunda kalmadım.

ELIE WIESEL – Yaramaz bir çocuk muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, hiç yaramaz değildim. Çok sakin, çok sessizdim; yaramaz olmaktan çok, alaycıydım; belki başkaları buna takılgan diyeceklerdir. Ne var ki genellikle hayır, güleç ya da neşeli bir çocuk sayılmazdım.

ELIE WIESEL – Hayalci miydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Kalabalık bir ailede insan kendisine yalnız kalacağı mekânlar bulmalı.

ELIE WIESEL – Peki, bu mekânları nasıl donatıyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Okumakla ya da gündüzün ve gecenin saatlerinin içine dalmakla, bunları derinden düşünmekle. Işığın getirdiğine ve götürdüğüne karşı dikkatli idim. Işık, tek başına, çocukluğun dünyasına çok değişik görünümler vermeye yeter. Yalnızca duvarlarda gölgelerin devinmeleri bile başlı başına bir âlemdir.

ELIE WIESEL – O dönemde şiir yazıyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, herkes gibi.

ELIE WIESEL – Aşk şiirleri mi? Yoksa düşünce şiirleri mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Konuşma, söz, yazı bütün biçimleriyle ilgimi çekiyorlardı. Ama somut şeylere duyarlı idim.

ELIE WIESEL – Doğaya mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Özellikle doğaya. Aşk şiirleri daha sonra geldi, on sekiz yaşına doğru.

ELIE WIESEL – Daha önce değil mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Tersine, hem de büyük bir övüngenlikle, bilmediğim konularda, okuduğum XVII. ve XIX. yüzyılın büyük yazarlarından esinlenerek klasik şiirler yazmayı deniyordum.

ELIE WIESEL – Delikanlı olmuş muydunuz o zaman?

FRANÇOIS MITTERRAND – Delikanlı olmaktan çok çocuktum. Özellikle gördüğüm yerler, görünümler bana esin veriyorlardı. Irmaklara, çaylara karşı çok belirgin bir sevgim vardı. Ne zaman bir akarsu görsem, kendi kendime, 'Bunun için şiir yazacağım,' demişimdir. Ama sözümü tutmadım. Başlangıçta önemsiz, Charente, Seudre, Gironde gibi yakın çevremle ilgili şeylerdi bu şiirler. Ardından dünyayla il-

gili bilgim arttıkça Rhin, Rhône, Garonne, daha sonra Nil, Nijer gibi ırmaklara doğru genişledi bu çevre... Bu şiirlerden birkaçı kalmıştır elimde. Kimi zaman bunları yeniden okumak eğlendiriyor beni.

ELIE WIESEL – Acaba neden ırmaklarla ilgili şiirleriniz? Neden bulutlarla ilgili değil?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bilmiyorum.

ELIE WIESEL – Neden, örneğin rüzgârla ilgili değil?

FRANÇOIS MITTERRAND – Suyun, karaların içinden geçtikten sonra sonunda denize dökülen bu akışın, aynı zamanda yazgıyı ve beni heyecanlandırıp esinleyen bir çağrıştırmalar ve simgeler bütününü yansıttığına inanmak gerek.

ELIE WIESEL – Bir psikanalist buna elbette bir anlam verirdi!

FRANÇOIS MITTERRAND – Öyle mi sanıyorsunuz? Belki! Ama ben hiç psikanaliste gitmedim.

ELIE WIESEL – Ben de.

FRANÇOIS MITTERRAND – Dolayısıyla beni bu yönden yorumlama fırsatı olmadı.

ELIE WIESEL – Ailenize dönelim. Kendinizi en çok kime yakın hissediyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Erkek kardeşlerimle kızkardeşlerim arasında mı?

ELIE WIESEL – Erkek ve kızkardeşleriniz ya da anneniz ya da babanız arasında?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kendimi anneme mi ya da babama mı daha yakın hissediyordum, bunu gerçekten söyleyemem. Dayanışma içinde, bağdaşık bir grup oluşturuyorduk. Hem de dokuz-dokuz buçuk yaşından itibaren, size söylediğim gibi aile kucağında yaşamak fırsatım olmadı. On yedi yaşına kadar yatılı öğrenciydim. On dokuz yaşındayken annem öldü. Babam, annemin ölümünden sonra on yıl daha yaşadığı için kuşkusuz en çok babamı tanıdım.

Erişkinlik yaşına geliyordum, onu daha iyi anlayabilirdim.

ELIE WIESEL – Çocuklar, çocukluktan çıktıkları günü belirtmeyi bilmezler. Bana ne zaman delikanlı olduğunuzu söyleyebilir misiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu belli olmaz. Ama on dört yaşında, büyükbabamla büyük annemin mülklerini satışları, ölüm acısı, liseye geçişim ben de çocukluğumun sonunu belirleyen gerçek şok etkisi yapmışlardır. Öylesine birlik olmuş bir aile çevresinin hiç bozulmayacağını sanıyordum, ama çok çabuk bozuldu. Altı yıl içinde büyükannemi, annemi ve büyükbabamı yitirdim. Çocukluğumu hiçbir zaman yadsımadım. On yedi yaşında liseyi bitirip Paris'te üniversite öğrencisi olmamla birlikte yaşamımın bir başka dönemi başlamıştı. Elbette, sözcüğün gerçek anlamında artık çocuk değildim, gözümü başka şeylere açıyor, yetişkinlerin ilgi duyacakları sorunlara ilgi duyuyordum, okuduğum kitapların türü değişiyordu.

ELIE WIESEL – Kötü bir çocukluğunuz olmamış. On dört yaşında olgunlaştığınızı söylüyorsunuz. Genellikle çocukluktan kopmayı istemeyiz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Köyde, çok eski zamanlardan bu yana süregelen birtakım hareketler, değişmeyen ritimler vardır. Mevsimler, ekim zamanları. Dolayısıyla çocuklar için olgunlaşmak daha kolay olur. Her şeyi altüst eden büyük olay, savaşın patlak vermesiydi: Kalabalıkları, kitleleri, yoksulluğu, pisliği, şiddeti görüp öğrendim savaş sırasında.

ELIE WIESEL – Çocukluğunuzla delikanlılığınız arasında bir kopma olduğunu duyumsadınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, içimde duyumsamadım.

ELIE WIESEL – Demek ki normal bir gelişmeydi bu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hiçbir şeyden kopmadım, ama Angoulême'deki kolejimi bitirip Paris'te hukuk ve siyasal bilimler öğrenciliği yaşamına geçtiğimde, derin bir değişiklik oldu bende. Burada o çirkin, daracık odama girdiğim zaman, 'Paris benim, diye düşünmedim. Kendimi kaybolmuş, tırmanacağım bir dağın eteğindeymişim gibi küçücük hissettim. Kimliksizdim.

ELIE WIESEL – Bizde, babanın yanında kendisinden üçüncü kişi olarak söz edilmez. Baba babadır, 'o' diye anılmaz. Baba yabancı biri değildir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yabancılık aile çevresinin dışında başlar. Bizde, az konuğumuz olduğu için, gelenler sanki kilidi kırıp içeriye girerlerdi, biz de onlara merakla bakardık. Bu yüzden Paris'te kayıtsız bir dünyanın içindeydim; beni savaşmak, kazanmak için her türlü kaynağı elimde bulundurmak zorunda bırakan sertlik, yalnızlık koşulları vardı.

ELIE WIESEL – O zamana dek hiç başkaldırmamıştınız, öyle mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, hayır...

ELIE WIESEL – İçinizde de mi hiç başkaldırı olmadı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır.

ELIE WIESEL – Haksızlığa karşı da mı olmadı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ah, evet! Dış dünyaya karşı oldu. Çalkantılı olmaya yüz tutmuş o dönemin birtakım olaylarına katılıyordum. Bu gibi olaylardan çok söz ediliyordu. Ama yineliyorum, aile çevreme karşı başkaldırmak zorunda kalmadım.

ELIE WIESEL – Bu çevrenin bir parçası idiniz, bu çevreye aittiniz...

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, evet, kesinlikle.

ELIE WIESEL – Kaynaşmış bir kitle miydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Görüyorsunuz ki çok özgün bir düşünme biçimim yok.

ELIE WIESEL – Tam tersine, çok özgün bir düşünme biçiminiz var: Genellikle gençler başkaldırırlar. Eskiden çocukları kurban ederlerdi. Yahudilik tarihi, İshak'ın yarım kalmış kurban edilme olayıyla başlar. Bu olay Kutsal Kitabın en allak bullak edici pasajlarından birini oluşturur. Yahudilerin yazgısı burada tümüyle yansır. Kendi yaşadığım olaylarla ilgili olarak yazdığım şeylerde bu sık sık aklıma gelir. İshak'ın çocukluğu biraz da benim çocukluğuma benzer. Çocukluk güçsüzlük mü demektir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Daha çok, bir güçtür. İradeye karşı hiçbir şeyin karşı çıkamayacağını düşünmeye başlamıştım bile. Bu, benim felsefemdi. Sahip olduğum birikimlerin büyük bölümünü çocukluğumda kazanmışımdır.

ELIE WIESEL – Yaşlandıkça, insan kendi çocukluğunu ısrarla daha çok düşünür oluyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Yaşlanıp ölüme yaklaşınca, bu belki her zaman görülen, kaçınılmaz bir şey. İnsan başlangıcına, ilk heyecanlarına geri dönüyor. Çocukluğumun ya da delikanlılığımın, anne ve babamın, onların dostlarının, yaşadığımız yerlerin fotoğraflarına bakmaktan şimdi daha belirgin bir tat alıyorum. Bunların koleksiyonunu yapıyorum. Bana böyle bir resim getirildiğinde bakmaya doyamıyorum, takılıp kalıyorum. Bunlara bakarken elimden kaçırdığım şeyleri arıyorum. Tanıdığımı sandığım bir dünyayı yeniden keşfediyorum. Doğduğum Charente'daki Saintogne Eyaletine de daha sık gidip yollara düşünüyorum. Uzun süredir oturmadığım halde, bu bölgeyle bağlarımı koparmadım ve buraları baştan başa dolaştıkça da şimdi, eskiden yaşadığım kentleri, köyleri daha iyi tanır oldum. Sanki bir uzaklık, bir iç uzaklık beni buradan ayırıyordu; sanki bisikletle ya da babamın külüstür arabasıyla yaptığım geziler beni, buranın güzelliği, o

ağırbaşlı zarifliği karşısında yeterince duygulandırmamıştı. Nostaljik değilim, yalnızca melankoliğim. Çünkü, içimde öylesine güçlü olarak hâlâ yaşayan bir geçmişin zamanla karanlığa gömüleceğini ve benimle birlikte yok olacağını biliyorum. Ben öldükten sonra annemle babamın, büyükannemle büyükbabamın yanında, evimde ve o küçük köyümde duyduklarım kimin umurunda olacak?

ELIE WIESEL – İçinde doğduğunuz, büyüdüğünüz o ev ne oldu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Babamın ölümünden sonra ortak mülkiyet olarak miras kaldı. Oysa biz, sekiz erkek ve kızkardeştik; bunu anımsatayım. Çoğu kez yapıldığı gibi, her kardeş evle ilgilenmeyi bir başka kardeşin üstüne yıktı, öyle ki birkaç yıl sonra evin terk edilmiş durumda kalıp harabeye dönüşebileceğini açıkça saptadık. Bunun üzerine, bu evi kızkardeşlerimden birine vermeyi kararlaştırdık. O kızkardeşim yılın belli bir bölümünde orada oturuyor. Oldukça para sıkıntısı çektiği için, bizim de maddi olanaklarımız yeterli olmadığından her şey öylece eskisi gibi kaldı. Dekor aynı, toz, nem, güherçile, odun, alçı kokusu değişmedi; bahçedeki kokular da aynı. Proust, benden çok daha iyi söylemiş, ama bu kokular sayesinde güçlü duyguları ye niden buluyorum. Ev hâlâ duruyor, bozulmamış anılarla dolu olarak. Benim doğduğum, Angoulême'de doğmuş olan biri dışında, tüm erkek ve kızkardeşlerimin doğdukları oda hâlâ orada. Doğum sırasında evimizin karşısında oturan bir ebe, anneme yardıma gelir, ardından aile doktorumuz çağrılırdı. Doktorun adı Jules Hubert idi, anımsıyorum. Çok sevecen, dazlak, iyi bir insandı. Evi, her gittiğimde eskisi gibi buluyorum: aynı odalar, aynı dekor. Sanırım buraya benzeyen pek az yer vardır, çünkü

çevrede dünya o kadar çabuk değişirken burada her şey olduğu gibi kalıyor.

ELIE WIESEL – Ben de elbette gitgide daha çok çocukluğuma dönüyorum, ama benim durumum aynı değil, yaşamöyküm gereği. Amansız bir biçimde çocukluğumun geçtiği yerlere doğru çekiliyorum ben. İki-üç kez Sighet'e gittim, ne var ki kalamadım, dönmem gerekiyordu, hemen dönmem gerekiyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benimkilerden farklı anılarınız var sizin, çünkü göç etmek zorunda bırakılmışsınız. Başka yerde yeni bir vatan bularak, sürgün yaşamı geçirmişsiniz.

ELIE WIESEL – Kesinlikle öyle.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çocukluğunuzdan, herhalde gençliğinizden koparılmışsınız; Macaristan, ardından savaş, toplama kamplarıyla. Benim tam tersine, yirmi iki yaşına kadar yaşamım düzenli geçti. Anılarım yerli yerinde kaldı, birbirinin üstüne binmedi.

ELIE WIESEL – İnsan az çok bir şeyden koparılır: annesinin karnından, ardından tüm ailesinden, daha sonra da yerinden, anılarından.

FRANÇOIS MITTERRAND – İyi biliyorum. İnsan deri değiştiriyor, yılanlar gibi.

ELIE WIESEL – Anımsıyorum: Doğduğum yere gittiğimde, yaşadığımız kenti, evi tanımıyormuşum gibi geldi bana. Ama ev oradaydı; içinde yabancılar yaşıyorlardı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Nerede bu?

ELIE WIESEL – Sighet'de, Romanya iken Macaristan olan bir yerdi. Yer aynıydı, ama adı değişmişti.

FRANÇOIS MITTERRAND – İki üç gün sonra dayanamaz mı oldunuz?

ELIE WIESEL – Birkaç saat sonra.

FRANÇOIS MITTERRAND – Birkaç saat ha... Canınız mı sıkılmıştı?

ELIE WIESEL – Hayır, tam tersine. Sanki düşman bir ülkedeymişim gibi ansızın bir korku duydum. Hemen çekip gitmem gerekiyordu, nereye olursa; bir an daha fazla kalamazdım. Ertesi gün ABD'ye, evime döndüm.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yenilmiştiniz çünkü. Dayanılmaz bir şey bu...

ELIE WIESEL – Hiçbir şey değişmemişti. Mobilyalar yine oradaydı, kapı açılırken yine aynı sesi çıkarıyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Eviniz şimdi başkalarına mı ait?

ELIE WIESEL – Evet. Tanımadığım kişilere; beni hiç görmemiş, kim olduğumu bilmeyen kişilere...

FRANÇOIS MITTERRAND – Touvent'a gittiğimde ben de aynı şeyi duyuyorum, ama daha hafif bir biçimde...

ELIE WIESEL – Kendinizi yeniden çocuk olarak gördüğünüz oluyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kimi zaman evet. Yeniden ortaya çıkan birtakım imgeler var. Tırmandığım bir yokuş, bir ırmak, gölgesinde dinlendiğim ıhlamur ağaçları gibi. Buralarda dünyayı yeniden kurmuşumdur. Belli bir biçimden yoksun bu algılamalar her zaman sığınılacak bir yer olarak kalıyorlar.

ELIE WIESEL – Çocukluğumuzu sever, ona döneriz; onu yargılarız, o da bizi yargılar. Bugün içinizdeki çocuğa ne diyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Söyleyecek bir şeyim yok.

ELIE WIESEL – Aranızda hiç diyalog yok mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, yani fazla bir şey yok.

ELIE WIESEL – Oysa yazın, yetişkinle çocuk arasındaki diyalogtur. Felsefe de öyle.

FRANÇOIS MITTERRAND – Belki haklısınız. İçimde hiç değişmeyen bir yer; çocukken karakterim, doğam, kişiliğimle bulunduğum bir yer olduğunu duyumsuyorum. Elbette yüzeyde, ama değerli bir yer burası. Hem de çevresinde, değişen her şey var. Kısacası, bu küçük değerli taş orada öylece kalmış.

ELIE WIESEL – Demirlemiş gibi mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Sizin, çocukluğumla aramdaki diyalog açıklamanıza gelecek olursam –böyle bir diyaloğu kişisel olarak duymuyorsam da– diyeceğim ki, bu açıklama benim için bir gönderme oluşturmuştur. Çocukluğuma ilişkin o zaman sahip olduğum, şimdi de elimde kalan az şey (ama elimde bir şey kaldı), kişiliğimin en arı ve en temiz bölümüdür.

ELIE WIESEL – Bana göre diyalog vardır. İçimdeki çocukla sonradan yetişkin olan kişi arasında, yani ikimizin arasında bir diyalog vardır. Bu diyalog benim yapıtlarımı etkilemiştir. Kimi zaman o çocuğun bana eşlik ettiğini, beni sorguladığını, yargıladığını duyumsuyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ne demek istediğinizi çok iyi anlıyorum. Çocukluğun tutkuları, düşleri, istekleri bakımından. Eksikliklerin, zayıflıkların neler olduklarını iyi anlıyorum. Bu açıdan çocukluğum beni yargılayabilir, ama abartmayalım; ben özellikle sürekliliği duyumsuyorum.

ELIE WIESEL – Çocuk, dünyanın tüm ince ayrımlarıyla birlikte doğar. İstekleri, tutkuları vardır. Beni yaratmış olan içimdeki çocuktur. Peki sizi yaratmış olan nedir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Size daha önce söyledim. On beş yaşında, bugünkünden daha çok önsezisi olan biriydim. Çocukluğum, sağduyuyla doluydu.

Daha sonra yaşadıklarıma çok uygun, çabucak geçici şeyleri algılayabiliyordum. Bugün içimde duyumsal, aynı zamanda temel olan şey, çocukluğumun coşkularına denk geliyor. Eskinin çocuğu, izlenimlerimi ve düşüncemi belirliyor, ama eylemimi değil.

ELIE WIESEL – Bugün yaşamınızı daha çok etkilemiyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Çocukluk, akla durmadan takılmayan bir kaynak. Güç durumda kalırsam, vaktiyle sezmiş olduğumu anımsamam yeterli benim için.

ELIE WIESEL – Ama yine de, 'Geleceğimi ne yaptın?' diyen çocuktur bu.

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan dünyaya yanaşmadan önce çok şey istiyor. Kendisi için ve dünya için.

ELIE WIESEL – Bu da zaten çok güzel bir şey. Çocuğa yalan söylenmiyor, ona yalan söylemeye hakkımız da yok. Bu çok önemli. Bugün bir çocuk bana her istediği şeyi yapabilir. Yalnızca bir çocuk bana baktığı için ağlayabilirim, gülebilirim, mutlu olurum, mutsuz olurum. Hem de örneğin bugünkü tragedyayı, insanlığın bugünkü halini anlatmaya çalıştığımda, bunu her zaman çocuklarla anlatmaya çalışırım. İnsan Hakları adına üstlendiğim her şeyi çocukların davasını ele alarak yerine getiririm. Ağlayan bir çocuk resmi gördüğümde Biafralı çocukları, bugün Yugoslavya'daki çocukları görür gibi oluyorum... 1993'de, Saraybosna'dan elli kilometre uzaklıkta bırakılmış o hasta, gelişmemiş yüz yirmi çocuğun resimlerini kuşkusuz görmüş ve bu konudaki yazıları okumuşsunuzdur...

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, bu büyük bir acı, dayanılmaz bir acı!

ELIE WIESEL – Kabul edilemez bir şey! Kendi kendime dedim ki, 'Eğer sizin daha yakınınızda olsaydım, size, ne bileyim, bu çocukları alıp getirmek için he-

men bir uçak göndermenizi salık verirdim. Yapayalnız, aç, zihnen hasta, kir içinde, hastabakıcıları tarafından bile yüzüstü bırakılmış bu yüz yirmi çocuğu... Bugün dünyada çocukların korunması için ne yapılabilir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunun daha çok bilincinde olmalıyız.

ELIE WIESEL – Ama ne yapılabilir, nasıl yapılabilir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bugün gelinen noktada, yapılabilecek her şeyi yapmalı.

ELIE WIESEL – Bu bir güçsüzlük itirafı mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Burada dünyanın talihsizliği söz konusu. Bununla yazgıya boyun eğdiğimi söylemek istemiyorum, ama hâlâ barbarlıktan kurtulmuş değiliz. Bütün bunlar gözümüzün önünde oluyor.

ELIE WIESEL – Sanki dünya bugün bu çocuklarla birlikte yaşayamazmış gibi...

FRANÇOIS MITTERRAND – Sanıyorum sizin görüşünüz...

ELIE WIESEL – İdealist mi? Belki...

FRANÇOIS MITTERRAND – Romanesk, neredeyse mistik, öyle değil mi? İçinizdeki duygular en çok uyanan duygulardan değil. Ben burada barbarlıkta bir payımız olduğunu sanıyorum. Yaşam ilerliyor ve çocukmuş, yaşlıymış, insanlarla ilgilenmiyor, geçerken yolunun üstündekileri eziyor.

ELIE WIESEL – Bu, birtakım insanlar bizim ilerleyebilmemiz için bir bedel ödüyorlar anlamına geliyor. Çocuklar öldürülüyor, insanın yetişkin olması için çocukluk öldürülüyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bilmiyorum bunun için mi; hayır, bilmiyorum.

ELIE WIESEL – Bugün Saraybosna söz konusu. Ama Saraybosna artık bitmiştir diye düşünüyorum. Nereye gitsem bana: "Saraybosna artık bitmiştir" diyorlar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bosnalı Sırpların egemen oldukları bir bölgede sarılmış bu kentin çok ortada kaldığı doğrudur. Bosnalı Sırp, Hırvat ve Müslümanların toplandıkları yerlerde bile Saraybosna'nın Müslüman bloğa ulaşmasını sağlayacak bir geçit, bir koridor olduğu haritalarda görülmüyor. Ama bugün Birleşmiş Milletler güçleri –özellikle çoğu Fransız– oradalar; dolayısıyla, Sırpların bu kente saldırıp onu kuşatmaya kalkışmak için çok tehlikeyi göze almaları gerekir. Birleşmiş Milletler askerlerinin cesetleri üstünden geçmek zorunda kalırlar. Ne var ki bu askerler de çekip gidiyorlar...

ELIE WIESEL – Sırp güçlerinin kendilerine Saraybosna yolunu açan stratejik açıdan çok önemli bir dağı ele geçirdiklerini biraz önce öğrendim.

FRANÇOIS MITTERRAND –Bilirsiniz, yollar... Sırplar çoktandır oradalar. Saraybosna'nın çevresindeki tüm tepelerde. Kentte olup bitenleri görebilirler. Zaten kent dışındaki mahalleler de gerçekten Sırpların elinde.

ELIE WIESEL – Ben korkuyorum... Sırpların gelmesinden korkuyorum. Kente girer girmez başlatacakları canavarlıklardan korkuyorum. Acaba bir şeyler yapmak gerekmez mi, diye kendi kendime soruyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ne gibi bir şey? Askerlerimiz orada.

ELIE WIESEL – Size bir soru sormak istiyorum. Sırplar geldiklerinde, tanık olarak orada bulunmak üzere –elbet gelirlerse– Saraybosna'ya elli kadar aydın gönderemez misiniz? Yalnızca tanık olarak bulunmak ve böylece insanları kurtarmak üzere. Eminim, yalnızca orada bulunmakla, birçok insanın yaşamını kurtarırız.

FRANÇOIS MITTERRAND – Birçok insanın aklında olan bir tasarı bu.

ELIE WIESEL – Eğer bunu gerçekleştirirseniz, elbette sizden yana olurum. Konumuza dönersek, çocukluğun gizine inandığımı söyleyeceğim. Siz inanmaz mısınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Yaşamın gizi bir bütündür. Bu giz gün ışığının gelişinde, ışığın başlangıcındadır. Ama, böyle olunca, çocuk gizemli değildir.

ELIE WIESEL – Çocuğun yaşamı gizemlidir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yaşam ha... Başlarsınız, devam edersiniz, yaşlanırsınız, ölürsünüz. Bu genel bir ritimdir.

ELIE WIESEL – Yaşam budur işte: Başlarsınız...

FRANÇOIS MITTERRAND – Ancak, çocuk bu dünyaya, onunla ilgili hiçbir şey bilmeden gelir –belki daha önceki kuşaklardan geçen kimi genler sizi yaşama hazırlıyorlardır– ama, her şey yeniden öğrenilecektir, her şey yeniden duyulacaktır. İlk duygular çok güçlüdür ve ilk oldukları için yaşamın tüm geri kalan bölümünü egemenlikleri altına alırlar. Hiç el değmemiş bir alanda yer ederler.

ELIE WIESEL – Evet. Zebur'u inceleyen bilgelerden biri çocuğu beyaz bir sayfaya benzetir. Bu, ruhbilimcileri kızdıracaktır, ama doğrudur. Çocuk başlangıçtır, başlangıcın gizidir. Daha önce ortada hiçbir şey yoktur. Her şey bunun üstüne, bu hiçbir şeyin üstüne kaydedilir ve bu hiçbir şey yaşayan, gelişen bir şey olur.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet ama, ne de olsa, çocukluk uzun sürmez...

ELIE WIESEL – Peki, yaşam da öyle değil mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Çocukluk çok çabuk geçiyor. Hem birçok çocukluk vardır. Yeni doğan bir çocuğa bakarsanız, onun, üç ay, altı ay sonra fiziksel açıdan ve kuşkusuz ruhsal ve zihinsel açıdan aynı çocuk olmayacağını pekâlâ söylersiniz. Ardından iki ya da üç yaşına doğru belirginleşecek ve değişe-

cek, her üç ya da dört yılda bir aynı çocuk olmayacaktır. Bir çocuğa baktığınızda, kendi kendinize, onu ancak bir an için tanıyacağınızı, bir başka çocuğun hemen onun yerini alacağını söylemeniz gerekir. İnsan çocuğunu her zaman son kez görür.

ELIE WIESEL – Benim referanslarım neredeyse her zaman dinsel kaynaklı. Belki çocukluğum özellikle Kutsal Kitaptan etkilenmiş olduğu için. Dinsel eğitim aldınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ailem Katolikti ve dinsel gerekleri yerine getirirdi.

ELIE WIESEL – Kilisedeki ayinlere katılır mıydınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, çok doğal olarak.

ELIE WIESEL – General Bénouville ile de birlikte mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Onunla kolejde aynı sınıftaydık. Bu yüzden birlikte katıldığımız olmuştur. Annemle babama gelince, onlar Katolikti; baba tarafım birçok kuşaktan bu yana Katolikti. Anne tarafım, annemin babasının tarafıysa daha yeni olarak, çünkü onlar daha akılcı burjuvaydılar. Ama yine de anne tarafımda ve annemin annesi tarafında Hıristiyanlık, aktif, inançlı, güdümlü bir Katoliklik, belirleyici bir özellikti. Ben böyle bir ortam içindeydim.

ELIE WIESEL – Bu, zenginleştirici, bilgi ve görgü arttırıcı bir şey miydi, yoksa zorunluluktan mı katılıyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Zenginleştirici, bilgi ve görgü arttırıcı bir şeydi. Birtakım mistik değerler vardır; müzikten alınan izlenimler, şarkılar, kiliselere özgü o koku, günlük ve zambak kokusu (elbette yalnızca bu çiçek yoktur, ama ben özellikle bu çiçeği anımsıyorum), bunlar yoğun bir şiirsellik yaratırlar. Bu yakında, değişiklikleri görmek için Jarnac Kilisesine girdiğimde hiç değişmemiş olan o kokudan hemen etkilendim, çok duygulandım.

ELIE WIESEL – Ben bu kokudan korkardım; kilisenin önünden geçerken ne zaman günlük kokusu duysam, kaldırım değiştirirdim. Herkes elbette anılarını korkusuzca karşılamalı. Her din, çocukluk üzerinde durur: İsa'nın çocukluğu, Musa'nın çocukluğu, Buda'nın çocukluğu gibi. Her din kurucusunun çocukluğa başvurması bir mesaj içerir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Çocukluk ruhu, arılık ruhudur, diyelim ki doğallıktır, bozulmamışlıktır, biraz önce söylediğiniz gibi başlangıçtır. Her insan yaşamının ahlaksal açıdan daha katı olması amacıyla, başlama ve yeniden başlama isteği, bir din için güçlü bir kaynaktır.

ELIE WIESEL – Hem de dinlerin bu nedenle masumluğa, dolayısıyla çocukluğa başvurduklarını düşünüyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çok başvuruyorlar, evet.

ELIE WIESEL – Erkeklerin ve kadınların çocukluğuna.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çünkü yaşamın birçok öğesinin sonsuza dek bu dönemde yer ettiğini bilirler (bu yer etme deyimini biraz önce kullandım.)

ELIE WIESEL – Ve sonunda yazgının birçok öğesinin. Zebur'da ilginç bir söz vardır: Kudüs Tapınağının yıkılmasından bu yana artık ortaya peygamber çıkmamıştır, peygamberlik delilere ve çocuklara vergi bir şey oldu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, çok iyi biliyorum. Çocuklarla delilerde akıl egemen değildir. Oysa din, inancı gerektirir, inancın da akıldışı değerleri vardır.

ELIE WIESEL – Bu insanlar özgürdürler. Usa vurmanın ötesinde düşünmekte özgürdürler.

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğru.

ELIE WIESEL – Çocukluk benim gözümde aynı zamanda hastalıktı. Çünkü sık sık hastalanırdım. Annem, beni hayır dualarını almak üzere Hasidlik yanlısı ünlü din adamlarına ve profesörlere götürürdü. Budapeş-

te'yi, doktorların beni oraya muayene için göndermeleri sayesinde görebildim. Çocukluktan ilk kopma ölümün araya girmesiyle gerçekleşir. Yas tutan çocuk artık çocuk değildir. Ölüm korkusu yaşadınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Biz kendi kabuğuna çekilmiş olarak yetiştirilmemiştik. İstediğim yere gidiyordum. Yalnızca yüzme bilmeden ırmağa girmek yasaktı. Ama erkek kardeşlerimle birlikte bir ırmak geçidi keşfettim, bu da pek uysal olmadığını gösteriyor. Ölümle ilk karşılaştığımda on iki yaşında olmalıydım. Haziran ayındaydık. Yağmur yağıyordu. Sınıf arkadaşlarımdan biri olan Alphonse –Zenciydi– ırmakta yıkanmaya pek yanaşmıyordu. Sonunda suya atladı, hemen de öldü. Boğularak. Ben ondan yüz metre kadar uzaktaydım, dolayısıyla boğuluşunu görmedim. Ama cesedini sudan çıkardıklarında oradaydım. Cenaze törenine gitmedim, çünkü annesini babasını tanımıyordum. Bu ölüm ve daha sonra başka sınıf arkadaşlarımın ölümü beni üzmüştür. Bununla birlikte, kendimi uzun süre ölümsüz sandım. Laf ola işte. Başkalarının ölümü içimi sızlatıyordu, ama ben uzun bir ömrüm olacağını düşünüyordum. Ölümle karşı karşıya olduğum savaş sırasında bile ölüm korkusuna kapılmadım. Belki ön safta bulunduğum ilk gün dışında. Almanların top atışlarına başlamaları gerçek korkuya benzer bir etki yarattı. Öleceğimi düşünmüyordum, ama bedenim, duygularım tepki gösteriyordu. Cesaret, korkuya egemen olmak demektir, korkmamak değil.

ELIE WIESEL – İlk yasınızı anımsıyor musunuz? Ben bir kuzinimin cenaze törenini, başucundaki mumları, teyzemin gözyaşlarını, törene gelenlerin fısıldaşmalarını anımsıyorum. Bir Hasidci din adamının ölümünü de unutmadım. Yas nedeniyle tüm dükkânla-

rı kapatmışlardı. Cenaze alayı geçerken, sokaktaki insanlar hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Savaştan önce, 1929-1930 yıllarının o büyük bunalımı sırasında, büyükannemle büyükbabam Touvent'daki evlerini sattılar. İşte benim ilk yasım budur. Gerçek bir yastı bu, sevdiğim bir insan ölmüş gibiydi. Evdeki mobilyaları çıkarmaya başlamışlardı bile. Odalardan birinin bir köşesinde büyükannem koltukta oturuyordu; gözleri ağlamaktan kıpkırmızı olmuştu; ben de onun yanındaydım, kendimi çok üzgün hissediyordum.

O evin satışından pek az zaman sonra büyükannem öldü. Çocukluğum yıkılmıştı. Elbette, daha önce ölüm görmediğim için şanslıydım.

Büyükannem öldüğünde bir koltukta taş gibi donup kalmıştım, saatlerce gözlerim dolarak. Kalkıp gidersem ihanet etmiş olacağımı sanıyordum herhalde. Ölüm bir anlık bir ayrılma değildir. Dolayısıyla büyükannem tabuta konuncaya dek gözlerimi ondan ayırmadım.

Yaşlı bir hanımefendiydi, yetmiş beş yaşındaydı. Ona karşı duyduğum gerçek sevgiyi özellikle hâlâ içimde taşıyorum.

ELİE WIESEL – O gün hava güzel miydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ağustos ayıydı, tatildeydik. Gece öldü. Annemle babam, biz çocukların onun yanında kalmamızı istememişlerdi. Ama öldüğü anlaşılınca bana haber verildi, ben de yanından ayrılmadım bir daha.

ELIE WIESEL – Ağladınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Özellikle herkesin önünde üzüntümü belli etmekte her zaman güçlük çekmişimdir.

ELIE WIESEL – Bu ölüm sizde iz bıraktı mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ölüm ilk kez sevdiğim insanların çevresini vurmuştu. Ölümü değil, öleni düşünüyordum. Kendimi dayanışma içinde hissediyordum. Büyükannem ölmeden önce beni yanına çağırıp son sözlerini söylemişti. Bir gün daha az üzüleceğimi düşünerek daha çok üzülmüştüm. Zamanın, hatta yaşamın, bana bu ölümü unutturacağını, böylece biraz ihanet etmiş olacağımı düşünüyordum.

ELIE WIESEL – Biri ölünce, ölümü bizi çağırır. Korkunç bir giz bu. Ölüm Meleği, 'insanların özel habercisi' olarak betimlenir, her yanının gözlerle kaplı olduğu söylenir bu meleğin, bakarak öldürürmüş. Ölüm, canlıların bakışıdır.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben şonsuza dek ayrılışı düşünüyordum

ELIE WIESEL – Ama Katolikler öteki dünyada yeniden birbirine kavuşmaların olduğuna inanırlar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bence ölüm sonsuza dek ayrılıktır. Yaşamda ölülere sadık kalmak gerektiğini söylerdim kendi kendime. Çoğu kez onları anımsamayacağım bir günümün geçmeyeceğine söz verirdim. Bu sözümü aşağı yukarı tuttum. Her akşam, derin düşünmeye zaman ayırırım. Çevremde bulunmuş, bana eşlik etmiş kişilerin, hatta kendileriyle güçlü duygusal bağlarım olmamış kişilerin hiçbirini unutmam. Her zaman, kendimin bir anı mezarı olacağını sandım. Ölüleri düşünmek, sevdiğiniz insanların sağ kalmalarını sağlamak demektir, başkalarından da sizin için aynı şeyi yapmalarını bekleyerek. Bu bir anımsama görevidir. Ben kendimi, bir kalenin kapısında bekçi olarak görüyorum, anımsama kalesi bekçisi olarak. Büyükannemin adı Eugénie idi. İkinci imparatorluk döneminde doğmuştu. Kendimi, onun yaşamının tanığı olan anısından sorumlu hissediyordum.

ELIE WIESEL – Mutlu olmuş muydu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Dört çocuk doğurmuş, ilk oğlunu çocukken yitirmişti. İkinci oğlu, yirmi yaşında hızlı gelişen veremden ölmüştü. Bu ölümden çok acı çekmişti.

ELIE WIESEL – Sevgisini size mi vermişti?

FRANÇOIS MITTERRAND – Sanırım öyle. Beni çok severdi. Dedem renkli bir adamdı, her konuda düşünceleri vardı. Seksen beş yaşına dek yaşadı. Öldüğünde ben yirmi yaşındaydım. Katılaşmıştım artık. Pek üzüldüm ölümüne, ama daha çok, doğal bir şeydi bu.

ELIE WIESEL – Benim de bir büyükannem vardı, bizimle birlikte kalıyordu Sighet'de. Ama dedemi, babamın babasını tanımadım. Birinci Dünya Savaşı sırasında ölmüş, sedyeci imiş savaşta. Birkaç yıl önce Sighet'de mezarlığı ziyaret ederken kendimi onun mezar taşının önünde buldum, adını gördüm. Aynı adı taşıyoruz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu çok güzel bir gelenek, ama biz de yok. Mitterand'larda XVI. yüzyıldan bu yana çoğu kez Gilbert adı hep kullanılmış.

ELIE WIESEL – İbrahim ve Davud'a kadar gidilebiliyor. Düşman birçok şeye karşı olunca, adlarımıza da karşı oldu; adların birer anı olduklarını anlamıştı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Büyükbabamın adı ise Jules'dü; Fabre, Gueade, Gambetta gibi.

ELIE WIESEL – Annenizin ölümünü anımsıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Büyükannemden beş yıl sonra öldü. O sırada evdeydim. Kalp hastasıydı, iki yıl dayanabildi hastalığına. Bir yıl yatalak kaldı. Erkek ve kızkardeşlerimle nöbetleşe başında bulunuyorduk. Öldüğünde bilinçsizdi. Ölüm 'ânı' olmadı.

ELIE WIESEL – Annenizin yası, sizin için tıpkı büyükannenizin yası gibi miydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Ama ölümünü bekliyordum. Uzun süre can çekişmesi beni çok üzdü.

II

İNANÇ

ELIE WIESEL – Çocukken çok inançlıymışsınız. Zaten öğreniminizi Angoulême'de 'pederler'in okulunda yapmışsınız.

FRANÇOIS MITTERRAND – 'Pederler'in okulunda okumadım. Angoulême Saint-Paul Koleji gibi piskoposluğa ait, bağımsız rahiplerin koleji, bir tarikatçı okulu değildi. Bir özel Katolik okuluydu ve öğretmenler genellikle köylü rahiplerdi. Burası bir düşünce okulu sayılmazdı, karakteri Cizvitlerinkinden farklıydı.

ELIE WIESEL – Yalnızca şunu söylemek istiyordum: İnanç, bende olduğu gibi, başlangıçtan itibaren ve daha sonra sizde de, temel olmasa bile, önemli bir rol oynamıştır.

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, sanmıyorum. Ben, aile içinde ve öğretmenler tarafından bana öğretilen inancı benimsedim. Dinsel denebilecek bir yaradılışım vardır. Bu tür sorunlara karşı ilgi duyarım. Doğal olarak bunları kendim araştırmak isterim. Aslında bir ilkenin ve bir açıklamanın var olduğunu kabul ediyorum, ama bu açıklamanın koşulları üzerinde bir karara varamıyorum. Yapım, eğitimimi çok etkiledi. Bu sorunları ya da bunlara ilişkin yapıtları incelemeye yönelik bir kültürüm var. Böyle yapıtların yazınsal biçimi ve üslubu hoşuma gider. Bu açıdan, görünüşte, bu konuda hakkımdaki kanınızın doğru olduğu söylenebilir. Gerçekte bilinemezciyim. Bildiğimi bilmiyorum, bilmediğimi de bilmiyorum ki buna da inanç denemez.

ELIE WIESEL – Bununla birlikte bir gün, çocukluğunuzu anımsayarak şöyle demiştiniz: 'Zaman ve her şey Tanrıdan bir gerçeklikten söz eder gibi söz ediyorlardı.'

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğru. Bu tür bir kesinliği saptadım. Ama burada, her şeyi düzenleyen bir ilke düşüncesi –Tanrı sözcüğünü kullanmamak için– söz konusu ise, bir bilinemezci olarak diyeceğim ki eğer bir yana eğilimim varsa bu yan, bu düşüncedir. Oysa sofu değilim; hatta dogmacılardan nefret ederim.

ELIE WIESEL – Tanrıya başkaldırılabilir, diye düşünüyorum. Kimi zaman inançlı insan, bu inancıyla inancı reddeder ya da yeniden gözden geçirir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Tanrıya başkaldırdığım olmadı. Ne herhangi bir üyelik kartımı yırtıp atmak ne de bir kiliseden çekip gitmek zorunda kaldım. Bir göbek bağını kesmem de gerekmedi. Yavaş yavaş, günler geçtikçe mesafe aldım ve içimde bu gelişme oldu yaşamın akışıyla.

ELIE WIESEL – Demek ki ne dram ne kopma oldu, yalnızca yavaş bir gelişme... İnancınızı yitirmeye başladığınız anı anımsıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ne Pascal'ın o gecesini ne de Claudel'in kilise direği olayını yaşadığım için, bu anı kesin bir biçimde saptayamam. Ama bunun savaş sırasında olduğunu düşünüyorum.

ELIE WIESEL – Ben ilk kez tefillimlerimi[1] takmadığım günü anımsıyorum. 1949 yılında, İsrail'deydim. Yanımda bir gazeteci vardı. O denli meşguldüm ki, o gün bunları takmayı tümüyle unutmuştum. Benim için korkunç bir şeydi bu, çünkü çok sofuyumdur. Dünya batmamıştı, ama böyle bir yanlışlık yaparsam hemen kalp krizinden öleceğime inanmıştım.

[1] Yahudilerin, kollarına ya da başlarına taktıkları, içinde Kutsal Kitaptan ayetler yazılı, küp şeklinde bir tür küçük muska. (Çev.)

FRANÇOIS MITTERRAND – Ama ölmediniz?

ELIE WIESEL – Evet, çünkü Tanrı sabırlıdır. Bir yerde şöyle demiştiniz: 'Özgürlük bir kopmadır.'

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğru, her zaman öyledir. Önce pratik olarak özgürlük kazanılır. Özgürlük, bir durumdan bir başka duruma geçmek, bir şeyden kopmak demektir. Öyleyse özgürlük bir kopmadır. Yaşanmış bir örnekten yola çıkıyorum: Savaş tutsağıyken, özgürlüğümü yeniden kazanmak için bir mart sabahı erkenden, tutsak kampının günlük uygulamalarından kopup, bu işin doğal olarak içerdiği bir sürü tehlikeyi göze almam gerekti. Dikenli tel engelini aşmak bir kopmadır. Bu imge belleğimde iyice yer etmiştir. Özgürlük yitirimi, bilirsiniz, yoksulluk içinde bile rahat bir şey olabilir. Rahatlık çok doğal olarak bir kurulu düzenin içinde doğar, bu düzen size karşı olsa da. Bir başka tür rahatlığı, özgürlük içinde zihin rahatlığını yeğlemek gerekir, kopabilecek biçimde.

ELIE WIESEL – Uzun zaman önce, bir trafik kazası nedeniyle bir yıl hastanede yattım. Bakın, doktorum bana, 'Yarın taburcu oluyorsunuz?' dediği gün korktum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Anlıyorum bunu. Ben de 1941 mart ayında, birkaç gün önce ve ilk kez ailemden, içinde bir çift çok güzel, bağcıklı potin bulunan bir koli aldığım için neredeyse kaçmayacaktım. Potinler yeniydiler, onları yanımda götüremezdim. Bu, kendimi hemen ele vermek olurdu. Saçma bir şey, ama bu ayakkabıları bırakmamak için kalmaya kalkışmıştım.

ELIE WIESEL – Özgürlükten vazgeçme özgürlüğü de belki bir özgürlük biçimi.

FRANÇOIS MITTERRAND – O zaman seçimin özgür olması gerekir. Ben olduğum yerde kalmayı seçmiştim. Benim özgürlüğüm, istediğim yere gidip gele-

bilmek, ülkeme geri dönmek, yeniden savaşa katılmak, sevdiğim insanlara kavuşmak; kısacası, içinde bulunduğum tutsaklık durumundan çıkmaktı. Elbette şöyle demek özgürlüğüne sahiptim: 'Ülkeme dönebilirim, ama kalmayı yeğliyorum.' Antoine Maudit adında bir dostum vardı. Hayran olunacak bir adamdı. Bergen-Belsen'e sürgüne gönderildi ve serbest bırakılmasından sonra birtakım insanların bakımıyla ilgilenmek üzere birkaç gün daha orada kaldı; gitmesi için kendisine önerilen ilk trene binmeyi kabul etmemişti, oysa karısına kavuşacaktı; karısıyla ben, onu Doğu Garında beklemiştik. Dostum tifüse yakalandı orada ve bu hastalıktan öldü. Burada, üst düzeyine taşınmış özgürlük, özveri özgürlüğü söz konusudur.

ELIE WIESEL – Bu, inanca dönüşmüş özgürlüktür.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çok doğru. Dinini değiştirmiş, son derece inançlı bir Katolikti, ermişlik duygusu içindeydi; onun için bu , inancın ta kendisiydi. Yalnızca koşulları hesaba katmadan davranabilirdi.

ELIE WIESEL – Dinini değiştirmeden önce miydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Dinsel geçmişini bilmiyorum. Savaştan önce kendisine bir gün bir esin, bir Tanrı esini gelmiş, o güne dek inançsızmış. Geçimi çok iyi bir ailedendi, ama tarım işçisi olmuş, orada burada mevsimlik işlerde çalışmıştı. Ardından, her şeyden kopup Yabancı Lejyona girerek savaştı, tutsak oldu, şimdi unuttuğum koşullarda geri döndü. Bunun üzerine, Vercors'un biraz güneyindeki Alplerin bir dağ çemberi olan Dévoluy'de bir tür falanster[1], dinsel eğilimli bir topluluk kurmuştu. Bu toplulukta her eşit insan vardı, bunlar orada güvenlik

[1] Fransız siyaset kuramcısı Charles Fournier'nin (1772-1837) tasarladığı üretim topluluğu, emekçiler ortaklığı. (Çev.)

buldukları için toplanmışlardı. Bu iş kendisi tutuklanıp sürgün edilinceye dek sürdü.

ELIE WIESEL – Camus, 'Acaba insan Tanrıya inanmadan da ermiş olabilir mi?' diye kendi kendine soruyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bence olabilir. Tanrı bir itici güç, her tür güdülenmenin üstünde bir güdülenmedir. Kimi laikler, kimi inançsızlar ermişliklerin en kuru olanını tatmışlardır, bunların referansı bir varoluş biçimi, bir bireysel ahlak anlayışı, bir töreydi; görevi yerine getirmiş olma duygusundan başka ödülleri de yoktu.

ELIE WIESEL – Buna benzer bir olay komünistlerde de var gibi geliyor bana.

FRANÇOIS MITTERRAND – İnanç, dogma olarak kendini belli eder ve insan, hangi yanı tutarsa tutsun, dogmatik olabilir. Dolayısıyla komünistlerin de kahramanları, ermişleri vardır ve bunlar dogmalarına karşı besledikleri saygıdan ötürü özveriye dek gitmişlerdir.

ELIE WIESEL – Komünistlerin söz dağarı mistik olmaktan çok dinseldir. Komünizm de bir din gibiydi: Marx, Lenin ve ötekiler, peygamberler vardı içlerinde.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çok doğru. Genellikle dinler bir bireyin yaşamında her şeyi kontrol etmek ister, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmadan. Dil, düşünce, yaşamla ilgili davranışların her biri komünizm ideolojisinin hizmetindeydi. Avrupa'nın güneyindeki Katolik ülkelerin, sonunda komünizmin en çok başarıya ulaştığı, toplumumuzun bir bölümünün koyu bir Katoliklikten, militan bir komünizme geçişinin en yoğun biçimde gerçekleştiği ülkeler oldukları dikkatinizi çekecektir. Bu da kuşkusuz birçok bölünmeleri, çekişmeleri gerektirmiştir, ama bir nitelik değişikliğine yol açmamıştır.

ELIE WIESEL – İnancın zorunlu ve kaçınılmaz bir biçimde dogmalara bağlı olduğunu gerçekten düşünüyor musunuz? Dogmasız inanç olabileceğini düşünmüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunu yalnızca komünistlerle ilgili olarak söyledim. Birkaç büyük düşünür dışında, insanların çoğu için inanç kalıcı olur, yani hep sürer. Oysa insanların inançlarını sürdürmek için bunları anahtar düşünceler ve bir uygulama çerçevesinde yapılandırmaya gereksinimleri vardır. Dogmalar üreten kiliselerin rolü budur. İnsanın inançlıyken bir kiliseye bağlı olmaması büyük kahramanlık ister; bu, insan düşüncesinin çok güç, bireysel bir serüvenidir.

ELIE WIESEL – İnsan, inancı araya araya ona sahip olabilir mi, inançlı olabilir mi? Hıristiyanlar için bu her zaman bir bağış, bir tür Tanrı lütfu mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – 'Beni bulmamış olsaydın, aramazdın,' diyor Pascal. İnsan, çoktan bulmuş olduğu halde aramayı sürdürüyor inancı. Anlatılan birçok öykü buna tanıktır. Büyük mistik Thérèse d'Avila'yı ele alınız; o kültürsüz, küçük rahibe Thérèse de Lisieux'yü ele alınız. Aslında, büyük mistikler, dışa vurmadıkları birer inançları olduğu halde ömürlerinin yarısını kuşku duyarak geçirmişlerdir: Kuşku duyuyorum, çölde gibiyim; Tanrı yok, ama ona inanmayı, ona kulluk etmeyi sürdürüyorum.

ELIE WIESEL – Başka bir deyişle inanç, bir meydan okumadır.

FRANÇOIS MITTERRAND – Eğer gerçek bir inanç söz konusu ise evet. İster istemez, kuşku inanca eşlik eder. Yalnızca inancı alıp onu basit bir alışkanlık gibi rahat rahat kullandıkları için inançlı olmuş kişilerden söz etmeyelim.

ELIE WIESEL – Mistisizme ilgi duyuyorsunuz, değil mi? Mistisizmin, sizi düşündürdüğünü ve çektiğini duyumsuyorum. Neden?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hepimiz mistik coşkular yaşarız. Ama belki haklısınız. Neden bu çekicilik? Şiirden. Mistikler, canlı ve cansız varlıkları bir şiirsel havayla doldururlar ki bu hava, dünyayı ve yaşamı aklın yasalarıyla ya da bilimin buyruklarıyla değil, bir başka yolla anlamak hevesi verir ansızın bana.

ELIE WIESEL – Hâlâ mistisizm üzerine kitap okuyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Herhalde mistikler üzerine kitaplar okuyorum. Thérèse d'Avila, François d'Assise, Saint Jean de la Croix üzerine, hatta Thérèse de l'Enfant Jésus, 'Küçük Thérèse' bu çok güçlü, önemli kişi üzerine.

ELIE WIESEL – Yahudilik, Sufilik ya da Budizm gelenekleriyle ilgili hiçbir şey okumaz mısınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Özel olarak bir şey okumam. Tevrat'ın çeşitli kitaplarını bilirim, o kadar. Ama Tevrat çok mistik değil...

ELIE WIESEL – Tevrat bütünüyle Yahudi geleneğinin temelini oluşturur. Hem de akıldışı şeyler bulursunuz içinde.

FRANÇOIS MITTERRAND – Akıldışı her şey için mistik denebileceğini sanmıyorum. Tevrat akılcı bir kitaptır, halkın aile kitabıdır.

ELIE WIESEL – Biraz önce bilimle inancı karşı karşıya getirmiştiniz. Ama dünyayı bir düşünceler kategorisi gibi gören arı bir entelektüelin de inanca gereksinimi yok mudur?

FRANÇOIS MITTERRAND – Gereksinimi olur mu, olmaz mı bilemem, ama Batı toplumlarımızda birçok bilginin inancı, Hıristiyanlık inancı vardır. Mucizeyi kabul ederler, Teslis'i kabul ederler, Hazreti İsa'nın doğumuna ilişkin tüm gizleri kabul ederler... Bu da inancın, bir aklı ya da bir ruhu ele geçirdiğinde, bilimsel akıldan daha güçlü olduğunu kanıtlıyor.

Söylediğiniz gibi, düşüncesinden kendisine kategorilerini açıklamasını isteyen en büyük entelektüel ansızın şunu görebilir: Kişisel yazgısı konusunda kendini sorguya çektiğinde yanıt alamaz; yanıt alamayınca da, inancı varsa bu inanç ona gereksinim duyduğu rahatlığı sağlar.

ELIE WIESEL – Oxford'da ya da Harward'da ateşli Katolik, inanç sahibi çok büyük fizikçilere rastladım.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ama bunlarda inanç yoksa o zaman iş değişir. Değerli bilginler ve büyük entelektüeller bilimleri sayesinde inanç sahibi olmuşlardır; başkaları için, tam tersine, onları inançtan uzaklaştıran bilim olmuştur.

ELIE WIESEL – Bir gün NASA'daki bilim adamları beni mistisizm üzerine bir konferans vermem için çağırdılar. Şaşırdım, ama kabul ettim. Onlar gibi bilimle uzayla uğraşan insanların neden mistisizmi öğrenmek istediklerini sordum. Bilimin sınırlarına ulaştıkları için, daha ötede ne bulunduğunu aradıklarını ve bir inanç varsa bunun ancak mistik nitelikte bir şey olabileceğini söylediler.

FRANÇOIS MITTERRAND – En büyük bilim adamını dinleyiniz, size halen insan aklının o 'neden'in yanıtını veremeyeceğini söyleyecektir; 'nasıl' konusunda yanıtları sıralayacaktır, ama bugünkü en cesurca gerçekleştirilmiş keşfin –matematikte, biyolojide ya da astronomide– en ince, en son 'nasıl'ı ile 'neden'i arasında hâlâ kat edilmesi gereken yıldızsal uzaklıklar var. Zaten bu en son 'nasıl'da, konuştuğum şu anda çoktan aşılmış bir başka 'nasıl'la aşılacak. Nitelik değişikliği yok. Sanıyorum, böyle söyleyebilirsem, insanın kendisini suya atması gerek. En katı biçimde inceleme yapan, en güç beğenir insan, bir ara İsa'nın dediği gibi, bir küçük çocuğa özgü çok basit bir inanca sahip olabilir.

ELIE WIESEL – 'Neden' soruların sorusudur herhalde. Tanrı dünyayı neden yarattı? Neden dünya var?

FRANÇOIS MITTERRAND – Dünyanın yaratılışı... 'Nasıl'lar birbirine ekleniyor, ama ilerleme olmuyor. Kuarklardan, kara deliklerden söz ediliyor, ama hâlâ binlerce yıl boyunca yaratılışla ilgili olayların bilinmesinde yol alınabilse de, 'neden'in açıklaması bulunamayacaktır.

ELIE WIESEL – Burada söz konusu olan mistisizmdir, başlangıcın mistisizmidir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Başlangıçta Söz vardı.

ELIE WIESEL – Yahudilerde değil. *Bereschit Bara...:* Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı. Sözle. Ama Sözden önce ne vardı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yanıtı bilseydim, inançlı olurdum.

ELIE WIESEL – Ben, bu sorunun yanıtını bilseydiniz inançlı olmazdınız, diye düşünüyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Herhalde bir inancım olurdu. Eğer açıklamayı salt materyalist düşüncelerle arasaydım, mekanizmalarla ilgili bilgilere değil, başka bir şeye inanmakta haklı olurdum. Bana öyle geliyor ki makineyi çalıştıracak bir şey vardır her zaman. Voltaire de bunu çoktan söylemişti, saatçiyi överken.

ELIE WIESEL – İnancın tuzakları nelerdir?

FRANÇOIS MITTERRAND – En apaçık olanı bir yanıtla yetinmektir; insanın kendi araştırmasında daha ileri gitmeyi reddetmesidir. Bilgisizlik yanlılığı buradan kaynaklanıyor. Galileo ya da simyacılar mahkûm edilmişlerdir; her yeni deneyim, her bilimsel keşif, büyücülükle bir tutulmuştur.

ELIE WIESEL – Bu davranışın bir adı vardır: Bağnazlık.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çok doğru. İnanç –ben daha çok, dogmatizm diyeceğim buna– yobazlığa, hoş görüsüzlüğe, dolayısıyla da kıyıcılığa yol açar.

İnsanın içgüdüsü üstünlüğü ele geçirir. İnsan işkence yapar, aynı zamanda iktidarını sağlar. Bir kilise için kendi öğretiminin, kendi mancının kalıcılığını sağlamasının en emin yolu iktidarı elinde bulundurmaktır. Tarih bu konuda örneklerle doludur.

ELIE WIESEL – Din, işi bağnazlığa dökmemelidir. Ama aşırı derecede yapıyor bunu. Derin ve tam inançla hoşgörü uyuşmaz gibi görünüyorlar...

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim anlayışıma göre öyle değil. Ama her geçen günün size hak verdiğini de kabul ediyorum. Hoşgörülü inanç sahibi insanlar ender. Bunlar dünyanın, kendi yaşamlarını yöneten kurallarla yönetilmesini öyle isterlerdi ki.

ELIE WIESEL – Mistiklerin durumu, inançları ne olursa olsun, apayrı bir durum. Sanki daha iyi anlaşıyorlar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çünkü öteye gidiyorlar.

ELIE WIESEL – Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar arasında bir ayrım var. Bu ayrım yalnızca görünüşte. Mistikler ötede, birlikte buluşuyorlar. Ama bir ayrım var ki bu, inancın taşmasına ve bağnazlığa varmasına neden oluyor...

FRANÇOIS MITTERRAND – Dinler belki hoşgörülü inançlar doğurdular, ama bu konuda hiçbir örnek aklıma gelmiyor. Kimi insanlar elbette deneyimleriyle ve öğrenimleriyle inancı ve hoşgörüyü barıştırabilmişlerdir: Saint François d'Assise gibi. Ama savaşçı bir ruha sahip olup 'İnançsıza ölüm!' diye bağıranların sayısı daha çoktur.

ELIE WIESEL – Zaten bugün de durum hâlâ aynı. Dünyada bugün gördüğümüz gericiliğin tırmanışı ilginizi çekmiyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Beni çileden çıkarıyor. Aşırı sözcükler kullanmak istemiyorum ama, gericilerin budalaca bir yanları olduğunu düşünüyorum. Nasıl bir esin almışlar? Bunlara her şeyi yargılama-

ya, cezalandırmaya her şeye vurmaya... kim izin veriyor?

ELIE WIESEL – Öldürmeye de değil mi? Bugün Cezayir'de, İran'da insanlar öldürülüyor. Bağnazlık kördür; sağır ve kör de eder.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bence bağnazlık her zaman budalaca bir şeydir. Tiksindirir beni. İnsan soyu için en tehlikeli kötülüklerden biridir.

ELIE WIESEL – Çünkü soru sorulmasını yadsır, dolayısıyla da kültürü yadsır.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çünkü yaşamı yadsır.

ELIE WIESEL – Bağnaz kendi kendine soru sormaz, kuşku diye bir şey tanımaz; bilir, bildiğini düşünür.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kuşku yararlı bir şeydir.

ELIE WIESEL – Evet, ama yalnızca insanı soru sormaya ittiğinde. Kültüre olanak verir. Bağnazlığa karşı nasıl savaşmalı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Karşısına başka bir bağnazlık koymayarak.

ELIE WIESEL – Bağnazlık karşıtlığının, bağnazlık kadar tehlikeli olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Elbette. Aynı silahlarla karşılık verme eğilimi büyüktür. O bana vurdu, öyleyse ben ona daha şiddetli vururum. Ama insan kendi yasalarına uymalı, kendisini bağnazlığın zorladığı sapmadan kaçınmalıdır. Bu, insanın karşısında zayıf olamayacağı kadar ince bir konudur. Anlayışla, sakınımla ve soğukkanlılıkla bu işin üstesinden gelinebilir; yarım yüzyıldan bu yana faşist ve Nazi ideolojilerinin erimesinden bu yana, bağnazlık ve terör Batı toplumlarımızda artık yenilgiye uğramışlardır.

ELIE WIESEL – Kimin sayesinde? Neyin sayesinde? Yılların zaferi sayesinde mi? Eğitim burada bağnazlığa bir çare midir? Eğitim zaten tek çare değil midir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir çaredir, ama tek çare değildir. Bilmiyorsunuz, Pico della Mirandola[1], Savonarola'nın[2] en bağnaz yandaşlarındandı... Dönemin en büyük hümanistlerinden biri gibi görünüyor, ama yine de ustasıyla birlikte bir sürü kitap yakıyor.

ELIE WIESEL – Savonarola aynı zamanda büyük Yahudi filozof ve mistik Abraham Abulefia'nın öğrencisiydi. Biraz önce bana, inançsız insanın da ermiş olabileceğini söylediniz. Ben bir başka şeyi merak ediyorum: İnsan hem laik, hatta hem bilinemezci, hem de inançlı olabilir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Anlam bakımından bu sözcükler karşıttırlar: Bilinemezcilik, bu durumda bir inancı bilmemedir.

ELIE WIESEL – Benim bilmek istediğim şuydu: İnsana inanma ve Tanrıya inanma bağdaşabilir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Haydi, haydi. Doğaüstü bir açıklamaya başvurmadıkları ölçüde, insana daha güçlü bir biçimde inananların sayısı çoktur. Ama bana öyle geliyor ki insan, özgürlüğünü elde etmesinde, yavaş yavaş özgürlüğünü geri almasında, dünyaya egemen oluşunda, aklının gelişmesinde kendisini aşan bir mesajın taşıyıcısıdır. İnsana inanmayla Tanrıya inanma birbirinden ayrı şeyler değildirler, tam tersi söz konusudur.

ELIE WIESEL – Bu soruyu sormamın nedeni şu: İnsana inanma adına, kimi zaman Tanrıya inanma reddedilmiştir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu iki tür düşünce biçimi birlikte yaşar ve çoğunlukla birbirini tamamlar. Ancak bir başka tür daha vardır ki bu, insana inanıp da hiçbir başka yaşam olasılığı bulunmadığında, insanın kendi yaşamını belli bir töreye, belli bir ahlaka,

[1] İtalyan hümanist ve filozof (1463-1494) (Çev.)
[2] İtalyan vaiz (1452-1475'e doğru) (Çev.)

bir üstün gerçekleşmeye göre sürdürmesinin daha güzel, daha soylu bir şey olduğunu düşünen insanların düşünce biçimidir.

ELIE WIESEL – François Mauriac'ı iyi tanıdım. İsa'ya neredeyse âşıktı. Hıristiyanlıktan daha çok, İsa çekiyordu onu. İsa'nın ölümü sizin için önem taşıyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Çok, evet. İsa insandır, öğrencilerine göre aynı zamanda Tanrıdır. Bu nasıl oluyor? Daha Hıristiyanlığın başlangıcında İsa'nın, Tanrıdan çok insan mı, yoksa insandan çok Tanrı mı olduğu sorusu sorulmuştur. Bu soru yüzünden mezhepler yüzyıllar boyunca birbirlerini bıçaklamış, öldürmüşlerdir.

ELIE WIESEL – Her insanın biraz Tanrı, biraz da insan olduğu varsayılabilir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Mistik açıdan elbette. Çünkü Hıristiyanlara göre her insan Tanrının imgesinde yaratılmıştır. Bu imgede ister istemez Tanrının bir yansıması vardır, hatta belki yansımadan öte bir şey...

ELIE WIESEL – İsa doğal bir biçimde ölseydi ne olurdu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Mesaj olmazdı. İsa, insanlığın hizmetinde ölmüştür...

ELIE WIESEL – Öyleyse insanlar için acı çekmeyi üstüne aldı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ve ölmeyi. Yoksa misyon tamamlanmamış olurdu.

ELIE WIESEL – Başkaları için acı çekilebileceğini düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – İsa'nın yaşamına ve ölümüne yön veren bu düşüncenin ta kendisidir.

ELIE WIESEL – Peki, siz buna inanıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben bu konuda okunabilecek her şeyi okudum: Tarihsel olarak, İsa'nın varlığına inanıyorum. Bir insanın böyle bir rolü yerine

getirmeyi kabul edebileceğine de inanıyorum. Bu, onun yeteneklerine bağlıdır. Ermiş ya da kahraman olarak, başka insanların esenliği için ölmeyi kabul edecek esinli insan yeterince vardır.

ELIE WIESEL – Bu düşüncenin, İsa'nın ve ona inananların düşüncesi olduğunu sanıyorum, ama ben bir Yahudi olarak bunu anlayamıyorum. Bize göre birisi için acı çekilemez. Birisiyle acı çekebilirim, belki de birisiyle ölebilirim, ama onun yerine ne acı çekebilirim ne de ölebilirim.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bense İsa'nın ölümünün, onun vermeyi üstlendiği mesajla bağlantılı olduğunu sanıyorum.

ELIE WIESEL – İnsan sıkıntılı dönemlerinde kimi zaman Tanrıya yaklaşır, kimi zaman ondan uzaklaşır.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çoğunlukla yaklaşır. Ama bu Tanrıya yönelik en soylu davranış değildir, çünkü o zaman içimizde bilinmeyenin korkusu vardır. Dünya tarihinin tüm birikmiş korkuları ansızın bizi yakalar, dolayısıyla da sığınacak bir yer ararız. Bu aynı zamanda bizi Tanrıdan uzaklaştırabilir. Başlarına en kötü şeyler gelmiş olanlar Tanrıyı yadsımayı düşünürler.

ELIE WIESEL – Savaş sırasında, vaktiyle inançlıyken Tanrıtanımaz olmuş insanlara rastladım; Tanrıtanımazken inançlı olmuş insanlar da gördüm. Napolyon, 'İnsan dilediği için tanrıtanımaz olmaz,' diyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan neden Tanrıtanımaz olmak ister ki? Bu davranışın amacını pek iyi anlamıyorum.

ELIE WIESEL – Otoriteye başkaldırmak için. Komünizm örneğin bir Tanrıdan kurtulma isteğini simgeliyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Komünistler, dinlerin baskıcı ve yönetici sınıfların, yerleşmiş sistemin müttefikleri olduklarını düşünüyorlardı. Onlara gö-

re dinler, kitlelerin eğitilmelerini, düşünmelerini engelliyordu. Sizin görüşünüz tümüyle yanlış değil, ancak komünistler de bir Hıristiyanlık biçimi yerine bir başka Hıristiyanlık biçimi koydukları için, sonuçla övünemezler. Biraz önce söylediğinize dönersek savaşta doğal bir davranış beni Tanrıya götürüyordu, çünkü tüm reflekslerim ayaktaydı ve ben bu doğrultuda eğitilmiştim. Ama tümüyle yansız olarak söylüyorum, bu dönem ve bu dönemi izleyen dönem beni gerçekten Tanrıya yaklaştırmadı. Neredeyse içgüdüsel birtakım yardıma çağrılarım oldu, ama yine de savaştan büyük bir kuşkuculukla çıktım.

ELIE WIESEL – Sizin bilinemezci denen inancınızın başkalarına iletilebilir olduğunu düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim inancımdan söz etmeyin. Birçok insan gibi ben de kendi kendime birtakım sorular soruyorum ve yineleyeyim, benim daha çok tinselci bir eğilimim vardır. İnancımın temeli üzerinde sizinle tartışmam. Bana inançtan söz ederseniz, size, başkalarına iletecek ölçüde inancım yoktur, diye yanıt vereceğim.

ELIE WIESEL – Bir inançlı insanın karşısında da mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Eğer yaşamıyla sözleri birbirini tutuyorsa bu adam beni etkileyebilir, davranışımı ve düşüncemi etkileyebilir.

ELIE WIESEL – Yaşamınızda birçok inançlı büyük insanla karşılaştınız değil mi? Birçok papa ile?

FRANÇOIS MITTERRAND – İnançlı insanlarla evet. Mauriac, Massignon, Maudit, Sinai keşişleri, bir Cizvit, Peder Delobre ve daha başkaları, kendi babam. Papaları da sordunuz, değil mi? Birçok papa tanıdım: Pius XII, Johannes XIII, Paulus VI. Çok kısa bir süre papalık yapan Johannes-Paulus I'i tanımadım. En çok karşılaştığım elbette Johannes Pa-

ulus II, çünkü kendisiyle görüşebilecek durumdayım.

ELIE WIESEL – Fransa bir gelenek ülkesi ve çoğunlukla Katolik geleneğe sahip. Kiliseyle devlet arasındaki ilişkilerin durumu nedir? Bunlar anlaşmazlık ilişkileri mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kilise, eğitimde elinde bulundurduğu paydan daha çoğunu kafasına koyduğunda, dinsel eğitim konusunda kaygı duyduğum ufak tefek krizler oluyor. Kilisenin istediklerine karşı konulursa gerginlikler ortaya çıkıyor. Ama sonuç olarak oldukça ender bunlar.

ELIE WIESEL – Bir gün şöyle dediniz, "Dağda Vaaz'ı[1] okuyarak adaletsizliği anladım.'

FRANÇOIS MITTERRAND – Bildiğim en güzel metinlerden biri. Düşünün ki İsa bu sözleri yaklaşık iki bin yıl önce söylemiş ve aslında hiçbir şey değişmedi. İsa dönüşünü tanıtlamak için aynı konuşmayı yapabilir. Ancak, dağa gideceği yerde Bobigny'ye gitmeli, çünkü dağda sesini duyuramaz belki...

ELIE WIESEL – Bobigny'de nasıl karşılanacağını sanıyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Piskoposun heyecanlandıracağı vali, ondan komşu kente gitmesini isteyebilir.

ELIE WIESEL – Kimi zaman, 'Acaba Tanrı adaletli mi, yoksa adaletsiz mi, diye kendi kendinize sorduğunuz oluyor mu? Dostoyevski'nin Büyük Engizisyoncusunun öyküsü değil mi bu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Her zaman, 'Tanrı adalettir,' diye söylendiğini duyuyorum. Bu savın desteklenmesini sağlayan şeyin ne olduğunu merak ediyorum. Bir ölüm nedeniyle ya da çok önemli bir olay dolayısıyla verilen birçok vaaz ve yapılan bir-

[1] İsa'nın İncil'de anlatılan bir konuşmasına verilen ad. Gerçek adaleti ve İsa'nın kurduğu yeni düzeni belirtir. (Çev.)

çok konuşmada, konuşmacının Tanrı adaletlidir, hatta iyilikseverdir düşüncesini ilke olarak ileri sürdüğüne dikkat etmişsinizdir. Bu postulat ve buna bağlı olarak ortaya çıkan çok kötü şeyleri, yıkımları bağdaştırmak güç gibi geliyor bana.

ELIE WIESEL – Genellikle mezar başı konuşmaları yapanlar, bunları ölüler için değil, geride kalanlar için, avutmak, yatıştırmak için yaparlar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Öğrendiğim, inanmak istediğim şeyler var. Gördüğüm ve bildiğim şeyler de var. Ama hiçbir şey bana bir üstün adaletin varlığını tanıtlamıyor.

ELIE WIESEL – İnsanlara göre adalet değil, Tanrıya göre adalet. Ne zaman kendi kendime bu soruları sorsam, anlamadığım sonucuna varıyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben de sizden daha çok anlamıyorum. 'Tanrı adaletsizdir,' demiyorum, 'adaletli olup olmadığını bilmiyorum,' diyorum. Dünyanın düzeninin ya da nasıl isterseniz, düzensizliğinin en azından bizim normlarımıza göre hiçbir adalet yasasına uymadığını düşünüyorum.

ELIE WIESEL – Size göre adalet nedir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yapılan iyi şeyler hayranlık ve rekabet uyandırsın; yapılan kötü şeylerin kötü oldukları kabul edilsin. Oysa günlük yaşamda, hiçbir yerde yapılan şeylerin sonuçlarında ayrım görmüyorum. Belki bunları yapanların vicdanında, bir yandan daha çok sevinç ve öteki yanda da uygun olacağını duyumsadığı halde uygun davranmadığı düşüncesiyle üzüntü var. Olabilir bu. Buna ahlak bilinci deniyor. Herkeste yoktur bu bilinç, insanın kendisinde de yoktur her zaman.

ELIE WIESEL – Birisi cezalandırıldığında, cezayı çeken yalnızca o kişi değildir. Çocukları, ailesi de cezalandırılmış olur. Tek başına acı çekilmez, her zaman sizin acınız nedeniyle acı çekenlerle birlikte acı çeker-

siniz. Yeniden adaletsizlik konusuna dönersek sizi, adaletsizliği düzeltmek için çalıştığınızı bilecek kadar tanıyorum...

FRANÇOIS MITTERRAND – Kuşkusuz, benim böyle bir eylemimi en çok esinleyen, refleks ve derin düşünmedir. Adaletsizliğe dayanamam. Çok eksiklikleri olan biriyim, ama bunun açıkça bilincindeyim.

ELIE WIESEL – Sonuç olarak bir insandan geriye kalan, adaletsizliğe karşı verdiği savaş değil midir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu, kuşkusuz en güzel savaşlardan biridir; politik seçimimin doğruluğunu göstermiştir, haklı olduğumu düşünmeyi de sürdürüyorum. Beni davranmaya iten bu adaletsizlik bilincine zamanla bir açıklama isteği eklendi. Adaletsizliğe karşı savaşmak için adaletsizliğin bilincine sahip olmak yetmez. Toplumu, adaletsizliklerini düzelterek düzenlemek, neredeyse bilimsel bir tutumu, toplumun bir analizini gerektirir. Neden bu adaletsizlikler? Bunlar genellikle sınıf kavgalarından, insanın insan tarafından sömürülmesinden ve herkesteki iktidar isteğinden ileri gelmektedir. Kısacası, herkeste yaşamak için bir başkasını yemek gereksinimini doğurtan orman yasasından ileri gelmektedir.

ELIE WIESEL – Bir kimseye karşı hiç adaletsiz davrandığınız oldu mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, kuşkusuz. Birtakım haksızlıklar yaptım, ama hiçbir zaman bilinçli olarak değil. Kızgınlıktan ya da kararlarımın sonuçlarını yeterince düşünmemiş olduğum için.

ELIE WIESEL – Böyle bir durumda ne yapıyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yaptığım haksızlığı tamir etmeye çalışıyorum. Bu olanaklı değilse, o zaman bir süre mutsuz oluyorum.

ELIE WIESEL – Bana göre haksızlıkların en kötüsü küçük düşürmedir. Benim düzeyimde, küçük düşürül-

müş birini görünce karşı koymak, birşeyler yapmak gereksinimini duyuyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben de bu gereksinimi duyuyorum. Kuşkusuz, birtakım insanları küçük düşürdüğüm olmuştur, ama bu insanlar bunu isteyerek yapmadığımı anladıklarında beni bağışlayacaklardır. Ne olursa olsun, küçük düşürme, insanda bir kendini kontrol etme eksikliği, bir eğitim eksikliği içermektedir.

ELIE WIESEL – Hiç küçük düşürüldünüz mü? Savaş sırasında tutsak olduğunuzda, savaşı yitirdiğiniz için kendinizi küçük düşmüş hissettiniz mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kesinlikle hayır. Kişisel olarak küçük düşme duygusuna kapılmadım. Ama bir öfke duydum, evet, kolektif bir öfkeyi, bir ulusal küçülme duygusunu paylaşıyordum.

ELIE WIESEL – İçinizden hâlâ savaşıyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Savaşın yitirilmiş olduğunu hiçbir zaman düşünmedim. Bunu size, bendeki belli belirsiz bir izlenim olarak söylüyorum; tarihsel bir inceleme söz konusu değil. Yalnızca, yarının bugünün yanlışını düzelteceğini düşünüyordum.

ELIE WIESEL – Demek ki bu size göre İsa'nın durumuna uygun düşüyor. İsa şimdiki zamanda yaşıyor, ama zamana bağlı olmayarak ölmüş, öyle mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – İsa'nın ölüme mahkûm edilmesi ve çarmıha gerilmesi olayında o zamanki yerel duruma özgü açıklamalar var.

ELIE WIESEL – Romalılar sorumlu muydular?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, onlar olayın dışında kaldılar. Bu iş özellikle Yahudileri, ayrıca dogma ve hiyerarşiye dayalı geleneğe bağlılık ile geleneğe göre bir ayrılık olan sapkınlık arasındaki bitmeyen kavgayı ilgilendiriyordu.

ELIE WIESEL – Eski Yunanlılarda sapkınlık kuşku anlamına geliyordu ve daha sonra ölüm cezasını gerektirebilmişti.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu konuda, Renan'ın yazdıkları da dahil, bana başka bir şey öğretecek hiçbir yazı okumadım.

ELIE WIESEL – Ama Renan, Yahudilik konusunda otorite değildi.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yahudileri bir Arap kabilesi gibi görüyordu. Biliyorum, bu hoşunuza gitmedi. Neden mi? Renan tartışmayı çok ileriye götürdü. Öte yandan, inançsızlar şu öyküyü anlatıp benim gibi yorumladılar: İsa, Yahudiliğin yönetici hiyerarşisini tedirgin ediyordu. III. yüzyıldan XVIII. yüzyıla dek bizim ülkelerimizde Kilisenin kendi sapkınlarına karşı takındığı tutumu esinleyen bir olay oldu. Düşününüz ki XVIII. yüzyılda on dokuz yaşında bir delikanlı, şövalye Jean-François Lefebvre de la Barre ölüme mahkûm edilip cezası yerine getirildi. Anlaşılan, önünden kutsal şaraplı ekmek geçirilirken şapkasını çıkarmamış ve alaylı alaylı gülümsemişti. Ayrıca bir köprü üzerinde bir kırık haç görülüyor, bir genç grubunun da bu sırada ciddi olmayan, hafif şarkılar söyledikleri duyuluyor. Bu zavallı gençlerden birinin dili koparılıp saçları kazınıyor... ve kellesi uçuruluyor. Ama bu Kiliseyi mahkûm etmeye yetmez; ben zaten birçok rahibin hâlâ bugün de bu cinayetten üzüntü duyduğuna eminim. Suç, dogma kaygılarını son noktasına dek götüren hiyerarşilerde. Bu yüzden İsa'nın, Yahudi hiyerarşisini tedirgin ettiğini söylemek bana usa yatkın gibi geliyor. Ardından birçok başka Hıristiyan aynı nedenle öldürüldü. Geleneğe bağlı Yahudiler için huzursuzluk kaynağı olan Yakup, Philippos ve Stephanus'un durumu aynıydı.

ELIE WIESEL – Oysa Yeremya, kralı İsa'dan daha çok rahatsız etti, ama yine de ölüme mahkûm olmadı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Tüm peygamberler içinde Yeremya en çok antipati duyduğum kişidir. Yaygaracı, farfara, biraz işbirlikçi, hırslı biri. Bu yüzden, dostlarım çocuklarına Jérémia (Yeremya) adını koyduklarında şaşırırım. Kulağa hoş gelen bir ad olsa da.

ELIE WIESEL – Sizinle aynı düşüncede değilim. Yeremya'ya haksızlık ediyorsunuz. Adam kral olmak istemiyordu. Zavallı, peygamber bile olmak istemiyordu. Ben acırım ona. Öyle güzel bir dille, neredeyse İşaya kadar güzel bir dille konuşuyordu. Daha sonra, Yeremya'yı sizin gözünüzde saygınlığına kavuşturmaya çalışacağım. Ama şimdi Dostoyevski'ye dönmek istiyorum. Şöyle yazıyordu Dostoyevski: 'Eğer Tanrı yoksa, her şeye izin vardır.' Bu sözün doğru olduğunu düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, doğru değil. Tanrının, insanın yaşamını yönetmesinde iyi bir yardımı olur; ama bu yardım olmasa da Dostoyevski haksız.

ELIE WIESEL – Dostoyevski'de beni tedirgin eden şu: Tanrıyı her yerde bulursunuz, yenenlerin ve yenilenlerin yanında da, acı çekenlerin ve acı çektirenlerin yanında da. Düşünün ki rahipler orduları, birbirlerini öldürmeye kalkışmadan önce kutsarlar; bu yine de dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü tanıtlamak için yapılmıyor. Bunu söyledikten sonra, inancın, herhalde ona gereksinim duyanlar için saçmalığa karşı bir çare olması gerektiğini varsayabiliriz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben inancın saçma olduğunu söyleyenlerden yana değilim; böyle söylemek, bir karşı-inanç savında çok ileriye gitmek olur.

ELIE WIESEL – Saçma, insanı korkutur.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ama insanın tüm yaşamını yalnızca kendi güçlerine güvenerek yönettiğini ileri sürmek için gerçekten çok övüngen olmak gerekir. Hem sonra, ne umut bu! Alışkanlık müthiş bir umut dağıtıcısıdır.

ELIE WIESEL – Söyler misiniz, gençken dua ettiniz mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, elbette. İçtenlikle, yürekten.

ELIE WIESEL – Kimi zaman yine dua etmek gereksinimi duyuyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kimi zaman duyduğum oluyor. Ama kendime göre yapıyorum bu işi. Hiçbir özel şeye başvurmuyorum. Burada bir bağlılık söz konusu değil. Sanıyorum, insanın dua etmeye, yani düşünce yoluyla bir iletişim aramaya gereksinimi var. Katolik mezheplerinin en güzel yanlarından biri, ermişlerin inanç birliğidir ki, bu aslında duada birliği oluşturuyor ve belirli bir topluluğun dışında kimsenin bilmediği türden o uygulamalarla içrek ugulamalarla birleşir. Biri burada dua ederken, bir başkasının aynı anda bin kilometre uzakta aynı duayı etmesi, bunun tüm dünyada böyle olması, insanlar arasında bir iletişim kurması sayılır. Dar düşünceli kabul edilmek pahasına, dalgaların sesi ve ve imgeyi nasıl taşıdıklarını gördüğümde diyorum ki, bu dalgalar aynı zamanda çok büyük bir düşünce yoğunluğunu neden taşımasınlar? Bu bana saçma görünmüyor, ne olursa olsun, güzel bir imge. Dürüstçe, sözcüğün dar anlamında değil, gerçek anlamında dua ettiğimde, kendime olduğundan daha çok yazgısından kopmuş bir adam süsü veriyorum.

ELIE WIESEL – En son ne zaman dua ettiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunu söyleyemem. Her şey duaya verdiğiniz anlama bağlıdır. Eğer düşüncenizi üstün, ama aslında bilinmeyen bir güce yöneltmek söz konusu ise böyle bir şeyi sık sık yaptığım

oluyor. Bu belki pek akla yatkın değilse de, gördüğüm eğitim ve kendi yapım beni buna götürüyor, hepsi o kadar. Ne var ki aklım da beni çabucak bu diyaloğu, belki yalnızca monolog olan bu işi bırakmaya çağırıyor.

ELIE WIESEL – Tanrının dualara gereksinimi var mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – İnançlı biri gibi konuşuyorsunuz.

ELIE WIESEL – Evet, kendimi inancın içinde bir yere koyuyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben, sizin gibi tepki göstermiyorum. Tanrısal bir yardım dilemek, aşkın bir dünyayla iletişim kurmak için, öğrenilmiş birtakım sözleri ezbere okumak söz konusu ise, o zaman evet, dua ettiğim oluyor; bu sözleri alışkanlıkla, aldığım eğitim gereği, hatta kimi zaman gereksinimden yineliyorum. Ama iletişim kurmak ve duyulmak düşüncesiyle inançlı biri gibi dua etmiyorum.

ELIE WIESEL – Geleneksel olarak, dualar iki çeşittir: dilek duaları ya da minnettarlık duaları. Elbette inançlı da olmak gerek.

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan güç anlarda yardım istemek ve mutlu olunca da teşekkür etmeyi unutmak eğilimindedir. Dolayısıyla tüm bunlar bana çok kuşkulu görünüyor.

ELIE WIESEL – Size hastalığınızı söylediklerinde, ameliyathaneye girdiğinizde dua ettiniz mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben herkesten daha cesur değilim ki! Bunun ciddi olduğunu, ölümcül olabileceğini biliyordum, ama aslında inanmıyordum. Ameliyat edileceğim sırada çok pasif bir dinginlik içindeydim. Kendimi nesne yapmıştım. Kazalarda olduğu gibi, öyle bir an gelir ki bu sırada insan sanki oynanan dramın baş oyuncusu kendisi değilmiş gibi düşünür.

ELIE WIESEL – Sizi 10 Eylül günü, yani ilk ameliyatınızdan bir gün önce gördüm. Geçmişe dönük olarak bunu aklıma getirdiğimde şaşakalıyorum. Öyle bir aldırmaz haliniz vardı ki! Hiç düşünemezdim...

FRANÇOIS MITTERRAND – Derdini belli eden biri değilim. Üstelik, kişisel olarak bu benim için önem taşısa da başıma basit, önemsiz bir şeyin geldiğini düşünüyordum. Kuşkusuz bu hoşuma gitmiyordu. Acıyı sevmem, iğne yapılırken ya da kanım alınırken başımı çeviririm, demek istiyorum ki her sabah cesur kalkmıyorum. Ama bir kez iş başa geldi mi, dayanıyorum. Olacağa boyun eğen bir hastayım. İnsanın tasarladığı dert dayanılmazdır, ama uğradığı dert neredeyse her zaman dayanılır gibidir.

ELIE WIESEL – Gerçekten de işkence görmüş olanlar söylerler: İşkenceyi önceden düşünmek, işkencenin kendisinden beterdir. Bu beni her zaman korkutmuştur. İşkenceye sessizce dayanabilir miyim, bilmiyorum...

FRANÇOIS MITTERRAND – Bizim kuşağımızın insanları bu soruyu hep kendi kendilerine sormuşlardır, ama hiç kimse 'dayanacağım' demek cesaretini gösteremez herhalde.

ELIE WIESEL – Hastalığınızla ilgili olarak sizinle yapılan bir görüşmede Arthur Ashe'den[1] söz ettiniz. Hastalığınızı öğrendiğinizde, 'Neden ben?' diye düşündüğünüzü söylüyorsunuz. Güzel bir düşünce. Bir sabah bana Nobel Barış Ödülünü kazandığımı bildirdiklerinde, kendi kendime hemen aynı soruyu, 'Neden ben?' sorusunu sorduğumu anımsıyorum. Bütün gün rahatsız etmişti beni bu. 'Neden ben?' Başkalarından daha mı çok layıktım buna, daha çok mu hak bilirdim? Elbette hayır. Buchenwald'ı[2] düşünüyordum. Nisan başı. Almanlar kampı boşalt-

[1] AIDS'ten ölen ünlü Amerikalı Zenci tenisçi. (1943-1993) (Çev.)

[2] Almanya'daki ilk ve en büyük Nazi toplama kamplarından biri. (Çev.)

maya başlamışlardı. Birçok kez kendimi o büyük demir kapıdan iki adım ötede bulmuştum. Daha ötede, ölüme yolculuk vardı. Ama kota dolmuştu. Benden önce o kapıdan geçen kimdi, dolayısıyla belki de benim yerime geçen? İşte Nobel Ödülü töreni yapıldığı gün bakın neyi, kimi düşünüyordum...

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunu rastlantıya bağlayabilirsiniz. Yaşam müthiş bir piyango. Neden falan numara değil de filan numara çıkıyor?

ELIE WIESEL – Nikos Kazancakis'i tanır mısınız? *Zorba*'nın, *Yeniden Çarmıha Gerilen İsa*'nın yazarı. Bu Kazancakis çok güzel bir Etrüsk atasözünü örnek gösteriyor: 'İki bulut çarpıştığı için kıvılcım çıkmaz; iki bulut, kıvılcım çıksın diye çarpışır.' Ben gizin rastlantıda olduğuna inanıyorum. Yahudi halkına karşı gösterdiğiniz ilgi beni duygulandırıyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yahudi halkının tarihi, aynı zamanda mesajı bize kendini kabul ettiriyor. Ama benim rolümü abartmayalım. Ben bu halka karşı dürüstçe, yararlı ve doğru olduğunu bildiğim biçimde davranıyorum, hakkını vermeye çalışarak. Hepsi bu. Kişisel olarak bu halkta benim için çok önemli kaynaklar buluyorum. Tarihi, içinde yaşadığım uygarlık modelini esinlemedi mi? Hem hangi insan, kökenlerine dek gitmekten hoşlanmaz?

ELIE WIESEL – Antikçağdaki tüm halklar içinde Yahudiler hâlâ yaşayan tek halk. Bunu nasıl açıklıyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Çin'i ve Hindistan'ı unutuyorsunuz. Ama eğer Antikçağ'ı, Eski Yunan ve İran'la sınırlıyorsanız, haklısınız. Yahudi halkının hâlâ yaşadığını nasıl mı açıklamalı? Kuşkusuz küçük bir azınlık oluşturduğu için. Büyük imparatorluklar, büyük topluluklar gerçek bir kimliğe dayanmazlar. Bu halka esin verenlerin, bu halkın ruhunu en iyi biçimde açıklamış olanların kullandıkları

yöntemler çok daha gerçekçiydi, diye düşünüyorum. Tevrat'ı ele alınız. Bu kitap yalnızca bir kişinin ya da bir ailenin değil, bir halkın mantıklı kitabıdır. Yahudi halkının kendisinin de günümüzdeki tek tanrılı dinleri esinlemiş bir dinin çevresinde yaşamış olduğu bellidir; bu tip bir öğretimin Yahudi ailelerde büyük bir direnmeyle, zaten göç olduğu oranda daha güçlenerek, süregeldiği ve bunun insanın bir tür geçmişine dört elle sarılma biçimi olduğu da bellidir. Elbette İsrail, Tanrısına inanan bir kişi, Yahudi halkının, Tanrının sevgili halkı olduğunu ve Tanrının bu halkın üzerine titrediğini de söyleyecektir.

ELIE WIESEL – Gönülden duyulan Tanrı çağrısı ve misyon, kolektif bir çağrı ve misyon...

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu tanrıbilimsel bir açıklama. Ama başka açıklamalar da var. Kişisel olarak böyle bir açıklamada ben yokum. Ezilmiş bir halkın, bu halk çok az kişiden oluşuyorsa yaşamını sürdürmesinin daha kolay olduğunu sanıyorum. Sonunda size gösterilen bir yabancı toprağa yerleşme dönemi oldu önce. Ancak daha sonra bir devlet, hatta iki krallık kurulacaktır ki bu krallıklardan biri oldukça çabuk ortadan kalkmıştır. Öteki krallığa gelince, yaşamını sürdürürken zor altında, Suriye'ye bağımlı olacaktır. Göçlere, dağılmalara karşın Yahudi halkı ayakta kalmıştır. Sert deneyimlerden geçen direnme gücü, ruhunu sağlamlaştırmıştır.

ELIE WIESEL – Kendi toprağından başka kimsenin toprağında gözü olmayan bu denli küçük bir ulusun hâlâ yaşaması beni her zaman şaşırtmıştır.

FRANÇOIS MITTERRAND – İşte bu yüzden İsrail'in, ister Golan'da, ister Sinai ya da Lübnan'da olsun, ne zaman doğal, tarihsel sınırlarından dışarıya çıktığını görsem, yanlış yolda olduğunu, tarihsel bir yanlış yaptığını düşündüm. Modern İsrail'in durumunun

belirsiz olduğu gerçektir. İçinde bulunduğu toprakların çoğu elbette Yahudi tarihinin malıdır, ama uluslararası toplum, onun tarihinin merkezi olan Kudüs'ü kabul etmiyor, eski İsrail Krallığının büyük bir bölümünü oluşturan Yahudi Krallığının merkezi Kudüs'ü.

ELIE WIESEL – İsrail'in, Tevrat'taki sınırlarını aşmadan yaptığı kimi seçimlere neredeyse hak verdiniz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Hatta Tevrat'tan, Tanrıya ait olduğu söylenen sözlerle büyük İsrail kavramını genelleştirir gibi görünen yalnızca iki pasajı anımsattığını sanıyorum.

ELIE WIESEL – Başka bir deyişle, İsrail'i tarihsel olarak anlıyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, ama tarihsel olarak hak ileri sürmesindeki sıkıntıyı da anlıyorum. Çünkü son yüzyıllarda Araplar buraya yerleştiler, burada demir attılar, bu toprağı kendi toprakları yaptılar. İşte bugün içinde bulunduğumuz çok karışık durum bundan kaynaklanıyor. İki peygamber, iki din, iki vatan ve bir tek toprak.

ELIE WIESEL – Uzun süredir Filistinlilere bir vatan tanınması gerektiğini söylüyorsunuz, ama bu nasıl olacak? Mayınlanmış bir arazi burası. Ama bu denli sıkıntıya bağlı öyle bir umut var ki insanı korkutuyor. Sanki iyi olmaz bir hastalık söz konusu. Doktorlara göre onmaz hastalıklar olduğu gibi, devlet adamlarına göre de böyle bir hastalık olmalı. Bu soruna, İsraillilerle Araplar arasında kolayca bir çözüm yolu bulunabileceğini sanmıyorum, bugün bir anlaşma imzalanmış olsa bile.

FRANÇOIS MITTERRAND – İki halk ve bir tek toprak: Bir tür federasyon biçimi tasarlayabilmek için insanın çok büyük bir imgeleme yetisi olmalı. Bugün olup bitenleri salık verdiğimi anımsıyorum. Bunun bana bir yararı yok ama, ne de olsa yeterince

erken salık verdiğim için mutluyum, dolayısıyla kendimi alınan sonuçla uyum içinde hissediyorum. Yaser Arafat iki kez beni görmeye geldi. Bir kez onu FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) şefi olarak kabul ettim; bir başka kez de, içinde iki başkan yardımcısı bulunan b' heyetin başındaki ABD eski başkanı Jimmy Carter, benden randevu istemişti. Yaser Arafat'ı bu heyetle birlikte kabul ettim. Bir gün sizinle Yaser Arafat'ı tartışırken, bu adama duyulan güvenden söz etmiştik. Ama burada güven değil, gerçeklik söz konusudur. Sizinle savaşan kişilerle görüşüp tartışıyorsunuz. Tarihle oynamamak gerekir, İsrail de kendi ürettiği ya da onadığı muhataplar istemekle bir yanlış yapıyordu. İsrail'in elinde, hasmını kınayacak şeyler bulunması normaldir; aksi durumda karşısındaki hasım olamazdı. Terör feci ve bağışlanamaz bir şeydir, ama gerçek siyasal güç, FKÖ gücüydü; savaşan bir ulusun, bir halkın, vatansız bir halkın tek askeri temsilcisi FKÖ'nün gücüydü. Bu durumu yaşamış olmak gerektiğinin bilincine varmalıydık.

ELIE WIESEL – Kuşkusuz; ama elbette bilirsiniz ki siz Yaser Arafat'la burada, bu odada konuştuğunuz sırada, dışarıda Faruk Kadumi, danışmanlarınıza, 'ihtiyar' ne söyleyebilirse söylesin, bunun değeri olmadığını bildiriyordu. Çünkü, diyordu, onlar her şeyi, yani tüm İsrail'i istiyorlardı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Her hareketin tutucuları vardır. İsrail'le FKÖ arasında anlaşma zaten bugün iki tarafta da tehlikeli aşırılık yanlıları yüzünden gerçekleşememektedir. Ama barışa ulaşacaklarını umut ediyorum. Filistinlilerden vatansız kalmalarının istenemeyeceğini her zaman söyledim. Oysa bu ufacık toprak parçası, Gazze'yle Eriha müthiş bir sembolik güce sahip.

ELIE WIESEL – Peki, 'Önce Gazze'yle Eriha' formülüne ne diyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Böyle bir formül, görüşmecilerin aklında haliyle. Biri, 'Bu yeter,' bir başkası, 'Bu bana yetmez!' diyor. Bir yeni diyalektik başlıyor.

ELIE WIESEL – İsrail'i seviyorsunuz, bu toprağı seviyorsunuz; bu ülkeden her zaman heyecanla söz ediyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Oraya 1980'de gidinceye dek Kudüs benim gözümde efsanevi bir topraktı. Bu yüzden bu toprağa dokunmak, bu denli eski yerlerde yaşayan Yahudileri görmek beni gerçekten çok heyecanlandırdı. Bu geçmişe ilgi duyan benim için, bu yolculuk müthiş bir yansıma idi.

ELIE WIESEL – Bir gün Kudüs'e gidip orada yaşamak ve yazmak hoşunuza gider miydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, yazmak hoşuma giderdi. Orası bende bir sürü büyük istek uyandırıyor. Elbette tek yer değil ama, belki en çok tinsel, entelektüel, tarihsel ve siyasal ögelerin toplandığı bir yer. Dolayısıyla her tür yükümlülükten kurtulduğumda, oralarda gezip tozmak, kutsal yerleri ziyaret etmek, entelektüeller ve din adamları arasında ünlü kişilerle görüşmek hoşuma gider.

ELIE WIESEL – Bir gün bir fotoğrafçı bana, Kudüs'ün fotoğraflarını çekmekte güçlüklerle karşılaştığını söyledi. Işık yüzünden. 'Lüks'ün ışık birimi olduğunu ve en güzel ışıklardan birini on altı lüksle Provence ışığının oluşturduğunu, ardında da yirmi dört lüksle Tibet ışığının geldiğini anlattı... Kudüs'te ise ışık, otuz altı lüks; burası fizik açısından dünyanın en ışıklı yeri.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu bölgede, yalnızca Kudüs'te değil, her şey yoğun. Siz İsrail'den söz ediyorsunuz, ama düşünün ki yüzyıllar boyunca bu

bölgenin tüm halkları inanç için yanıp tutuştular. İç savaşlar burada hep din savaşları olmuştur. Lübnan'da, köyden köye, yüzyıllardır insanlar birbirlerini öldürüyorlar, her dinin içindeki dinsel tercihler yüzünden. Lübnan'da kaç Hıristiyan mezhebi var? Altı, yedi, sekiz mi? Ya Müslüman tarafında? Aşağı yukarı o kadar. Ama bu dinlerin içinde, iki ayrı din arasındaki bir savaşta olduğu kadar şiddetli çarpışmalar var. Bununla birlikte, bu mezheplerin her biri, sanki din tutkusuyla yanıyormuş gibi, sanki bu bölgenin her taşı dinsel nitelikli patlayıcı atomlardan oluşmuş gibi, oldum olası aynı canlılık içinde. Burası tutkuyla tutuşmuş bir toprak.

ELIE WIESEL – İsrail'in büyük liderlerini tanıdınız mı? Ben Gurion, Golda Meir, Begin, Moşe Dayan gibi...

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben Gurion'u tanımadım. Buna karşılık, Golda Meir ile çok sıcak bir ilişki içindeydim. Cumhurbaşkanı seçilmesinden önce, oldukça sık olarak onu İsrail'de görmeye gittim, o da Paris'e geldi; aynı zamanda mektuplaştık. Sovyetler Birliğindeki Yahudilerin göç edebilmeleri için kendisine arabuluculuk yaptım. Dikkatli davranmak gerekiyordu, koşullar güçtü; kimi zaman başarılı olduk. Başbakanlığından önce de Begin'i çok gördüm. Beğendiğim bir insandı. Ama Lübnan savaşıyla bir yanlış yaptı. Moşe Dayan'a gelince, evet, onu çok iyi tanıdım. Kudüs'e gelişimde, iktidarda olsun olmasın, kendisini ziyaret ederdim. Demek ki soylu bir karakteri olan Igal Alon dahil, tümünü tanıdım.

ELIE WIESEL – Yahudi gizinden söz edilir. Yahudi varlığının gizine inanıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Giz nerede, anlamıyorum. Daha çok bir ayrıklık, olağanüstü canlı bir örnek söz konusu. Küçük bir kabile Mezopotamya dünyasından çıkmış, üç bin beş yüz ya da dört bin

yıl önce, İbrahim gibi çok akıllı bir adam Tanrıya rastlamış ve ona inanmış, o zamandan bu yana sürüyor bu.

ELIE WIESEL – Yok olabilirdik. Hatta kimi zaman, acaba neden bir ara bizim büyük bilgelerimizin katılıp Tanrıya şöyle diyebilecekleri bir tür konsil toplanmadı diye kendi kendime sorarım: 'Dinle bizi Tanrı, bizim varlığımızı ya istiyorsun ya da istemiyorsun, bizi birazcık rahat bırak, biraz da barış içinde yaşayalım, yoksa bu, Yahudisiz bir dünya istiyorsun demektir.'

FRANÇOIS MITTERRAND – Tevrat'daki açıklamayla yetinilirse Tanrı'nın Yahudi halkına gereksinimi olduğu kadar Yahudi halkının da Tanrıya gereksinimi var. Yahudi halkı ortadan kalkarsa Tanrıya çok kötü bir oyun oynamış olur. Sonuçta Yahudi halkı Tanrıya sözünü dinletiyor.

ELIE WIESEL – Bilmeseniz de neredeyse sözcüğü sözcüğüne Talmud'un söylediklerini söylüyorsunuz. Tevrat'ta şöyle bir ayet vardır: 'Tanrı Yahudilere dedi ki: 'Sizler benim tanıklarımsınız.' Talmud'da ekliyor: 'Eğer sizler benim tanıklarımsanız, ben Tanrı değilim.'" Biraz önce Yeremya hakkında çok sert şeyler söylediniz. Nedenini açıklar mısınız bana?

FRANÇOIS MITTERRAND – Söylediğim gibi, antipatik, çok hırslı bir kişi. Asurlularla ilişkilerinde de ne olduğu belirsiz.

ELIE WIESEL – Ama aynı zamanda bir felaketi önceden sezen (İ.Ö. 586'da ilk tapınağın yıkılışı) ve bu felaketi betimlemek için sağ kalmış Tevrat'ın tek kişisi. Asur'a, yani sizin söylediğiniz gibi Babilliler'le neredeyse işbirliği yaptığına göre, kendisini kutlayacak olan bu insanların yanına gidecek yerde, Yahudi sürgünlerle birlikte Mısır'a gitti. Yeremya, bana Yahudi tarihinin en trajik peygamberi gibi görünüyor.

Yazdıkları da Tevrat'ta neredeyse eşsiz lirik güzellikte.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yeremya avaz avaz bağıran biriydi. O dönemde, kıyamet kopmuş gibi korkunç bir tonla konuşmaya başlanıyordu. Tapınağın yıkılacağını haber vermiş olması belki de düşündüğünüz kadar şaşırtıcı bir önceden sezip bildirme olayı değil. Hayır, ne derseniz deyin, Yeremya'yı sevmem. İşaya'yı yeğlerim. Öğrettikleri apaçıktır.

ELIE WIESEL – Yeremya'ya peygamberler kralı derler. Önce, bir kral soyundan geldiği için, sonra dili şahane bir dil olduğu için. Kendinize en yakın hissettiğiniz kişi kimdir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yanıt vermek güç, çünkü Kutsal Kitaptaki Yaratılış bölümü hem tarihsel hem de efsanevi. Davut çok karmaşık, örnek değil. Belki Şaul...

ELIE WIESEL – Yeremya kral olmak istemiyordu, buna zorladılar onu; o da sonunda intihar etti. Bir bakıma Tanrı kurbanıdır o. Ona karşı çok derin bir sempati duyuyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kuşkusuz, insanda felakete uğrayan bir kişiye karşı belli bir sempati duyma eğilimi vardır. Kral Yanay, bana ilginç bir kişi gibi görünüyor.

ELIE WIESEL – Ya Herodes?

FRANÇOIS MITTERRAND – Büyük bir kral olsa da Yahudi tarihiyle özdeştirilebilir mi? Sanıyorum Yahudi değildi.

ELIE WIESEL – Edomlular soyundandı, sert bir adamdı. Onun yüzünden birçok insan öldü. Yahudi tarihini çok iyi biliyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Tevrat ilgimi çeker. Korkunç bir kitap bu: Toptan öldürmelerle dolu ve acımasız. İçinde dönemin töresinin kuşkusuz payı var. Ama o ne güç, o ne şiir!

ELIE WIESEL – O ülkenin fethi zamanıydı. Ben atalarımı yeniden saygınlıklarına kavuşturmayı çok severim; Yeşu'nun kişiliğine biraz insansal sıcaklık verebilecek bir pasaj aradığımı anımsıyorum. Sonunda bulmuştum: Yeşu ülkeyi fethedip İsrail'e, kendi toprağına yerleşmiş, yapayalnız ölmüştü; kimse cenaze törenine katılmamıştı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Gözden düşmüştü. Son olarak, en ilginç, en çekici bulduğum –bayağı bir sözcük kullandığım için özür dilerim– yine de Musa'dır.

ELIE WIESEL – Yeşu gözden mi düşmüştü? Hayır, bizce o Musa'ya tam bağlılığın simgesidir, Musa'nın yanından hiçbir zaman ayrılmadı. Oysa Musa'ya gelince, James Joyce'un *Ulysses* adlı romanında şaşırtıcı bir pasaj vardır: Mısır kralı Ulysses, halkının yanına gitmek üzere saraydan ayrılmaya karar verir. Veda sırasında hahambaşına rastlar, hahambaşı ona şöyle der: 'Musa, sen delisin! Mısır kralısın; şimdi Mısır, dünyanın en güçlü ulusu olacak; paranız kuvvetli, çünkü ticaretiniz çok iyi; donanmanız dünyanın her yerinde çok başarılı; sen de kalkmış bizi bırakıyorsun.... Neden? Tanrıları bile ortada olmayan zavallı bir halkın yanına gitmek için mi?' Sık sık bunu düşündüğümde, kendi kendime hahambaşının mantığının doğru olduğunu söylerim.

FRANÇOIS MITTERRAND – Musa büyük bir adamdı, yalnızca bu mantığa uymadığı için basit bir kral değildi.

ELIE WIESEL – Bilirsiniz ki bizim geleneğimize göre Musa, Firavun'un kızı Asiye'nin ona verdiği bir addır. Gerçekten de Musa'nın yedi adı vardır, ama kalmış olanı Asiye'nin verdiğidir. Talbud, bu adın, belleğimize iyice yerleşmiş bir Yahudi erdemi olan minnettarlıktan dolayı korunduğunu söylüyor. Ama

madem ki Kutsal Kitaptan söz ediyoruz, Yakup'un Melek'le savaşını anımsayabilir misiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Simgesel olarak anlaşılması çok güç bir bölüm.

ELIE WIESEL – Melek, en büyük düşmandı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim okuduklarıma göre melekler yeni bir buluş; İsa'dan yaklaşık bir yüzyıl önce ortaya çıkmış, Hıristiyan Kilisesi de benimsemiş ve kimi sapkın mezhepler, daha çok imge gücüyle aynı zamanda benimsemişler. Bana tuhaf gelen Yakup'a iş işten geçtikten sonra bir Melek yamanmış olması.

ELIE WIESEL – Melek sözcüğü Kutsal Kitapta geçiyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kutsal Kitap çok karışık bir derleme, bilgin değilseniz, özgün metni genelleştirmelerden ayırt etmek çok güç. Melek, Yahudi din bilginleri tarafından İsa'dan bir yüzyıl önce mi eklenmiş ya da çok daha önce mi? Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum.

ELIE WIESEL – Melek vardı, yorum eklendi. Kutsal Kitapta geçen terim, 'elçi' anlamına gelen *malakh*'tır. Yakup'un savaştığı Melek, Tanrının elçisi idi.

FRANÇOIS MITTERRAND – Peki, neden savaşmış?

ELIE WIESEL – Belki de İsrail olmak için. Herhalde Kutsal Kitabın bu anlaşılmaz sayfalarından biri söz konusu burada. Ne var ki bugün İsrail beni çok kaygılandıran bir siyasal olay: Umudu nerede bulmalı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunca tehlike ortasında en iyi yolu aramak bu ülkenin yönetimine düşüyor. Bir yandan en eski Yahudi topraklarında bugün bir Yahudi azınlığı oturmakta; öte yandan, İsrail'de Yahudi tarihiyle ilgisi olmayan toprakları ele geçirmeye can atanlar var. Karışıklık sürüp gidiyor. Bu sorunu çözmek için bir yol biliyorum, ama söylemeyeceğim. Benim açımdan çok iddialı bir şey olur. Her iki tarafın da egemenlik anlayışından vazgeçme-

si gerekir, diye düşünüyorum. Elbette bu toprak üzerinde yaşama hakkı konusunda uzlaşmaz olmalı, ama aynı zamanda daha esnek, daha uysal da olmalı, vatan aşkını egemenlik içgüdüsüne dönüştürmemeli. Güçlük şurada: Siyasal yöneticiler, hatta halklar egemenlik içgüdüsüyle yaşamda kalma içgüdüsünü birleştiriyorlar. Yahudilerle Araplar arasındaki ilişkilerde, İsrail içinde ya da Ürdün topraklarında bu sorun her gün ortaya çıkıyor. Ürdün'ün durumunda, Filistinlilerin ulusal birlik içinde yaşamaya hakları vardır. Bununla birlikte İsrail halkının Yahudi halkının soyluluğunu da yadsıyamazlar.

ELIE WIESEL – Sayın Cumhurbaşkanı, birçok kimse dostluğumuzu biliyor. 1994 Eylülünde yayımlanan birçok kitaptaki önemli açıklamalardan sonra, bu kimseler beni, René Bousquet ile ilişkileriniz konusunda soru yağmuruna tuttular. Bu açıklamalar gerçekten de kuşkudan daha çok kaygı uyandırdı.

Vichy Hükümetinin polis örgütü genel sekreteri olan René Bousquet, işgal sırasında Knochen ve Oberg gibi o can sıkıcı Alman polis örgütü sorumlularının gözde muhatabı oldu. Yahudi karşıtı baskınların esinleyicisi olmasa da en azından düzenleyicisiydi; o zaman adamakıllı yoldan çıkmış Fransız polisinin canlandırıcısıydı, ölüm kamplarına adam sağlayan kişiydi. Sizin direnişçi geçmişinizi, gizli eyleminizle kanıtlanmış yürekliliğinizi, İsrail'in ve Yahudi halkının davasına bağlılığınızı bildiğim için bu beni daha çok şaşırtıyor.

Dolayısıyla tüm bu insanlar size bu soruları açıkça, içtenlikle sormayışımı anlayamayacaklardır. Sizi sevenlerin, sizi anlamaya çalışanların sizi yeniden keşfedebilmeleri için şimdi sizin ağzınızdan olduğunca tam yanıtlar almak istiyorum.

Savaş sırasında Vichy'ye gelişinizden sonra René Bousquet ile ilişkide miydiniz? Yanıtınız evetse ne

tür ilişkilerdi bunlar? Direniş Hareketi hizmetindeki etkinliklerinizin gerektirdiği ilişkiler mi söz konusuydu? Onun için mi René Bousquet'nin yakın çalışma arkadaşlarından birçoğuyla bağlantı kurdunuz? Bunların içinde kimileri savaştan on yıl kadar sonra kendi kabinenizde, İçişleri Bakanlığında adamlarınız oldular.

FRANÇOIS MITTERRAND – Siz olduğunuz için yanıt veriyorum. Yoksa nedendir pek bilinmez, kendilerini yargıç yerine koyan o adamlara verilecek hesabım yok. René Bousquet'ye savaş sırasında rastladım. Buna karşılık 1942, 1943 ve 1944 de Jean-Paul Martin adında bir devlet memuruyla bir kaymakamla ilişkideydim. Bu adam da, dediğiniz gibi, René Bousquet'nin çalışma arkadaşlarından biri değil, kendisi de Bosquet'ye bağlı olan polis örgütü genel müdürünün çalışma arkadaşıydı. O dönem olağanüstü, karmaşık ve çok tehlikeli bir dönemdi. Gerçek olanlarına benzeyen birtakım sahte belgeler, dahası kontrollerden geçmek için resmi mühürler, kötü bir durumdan kurtulmak için güvenilir dostlar gerekiyordu. Bu dostlar Direniş Hareketiyle ilgili etkinliklerimde başkalarına olduğu gibi bana da yardım ettiler. Vichy bir bütün değildi, Direniş Hareketinin içi de bir bütün değildi. İkisi arasında, zamana göre sınırlar bazen geçit veriyordu. İşgalcilere karşı savaş çeşitli biçimlerde olabiliyordu. İşte Jean-Paul Martin bize birçok kez, saatleri ve günlerini de bildirerek arama taramaları, baskınları haber verdi. Birçok yaşamı kurtardı. Ona bunun için her zaman minnettarım.

René Bousquet'nin haberi var mıydı? Bilmiyorum. Zaten ona rastlamadım.

ELIE WIESEL – Bu dönemle ilgilenen çeşitli tarihçilerin anlattıklarına göre, sonra sizin de bana doğruladığınız gibi, René Bousquet'ye ancak 1949 yılında rast-

ladıysanız, geçmişini biliyor muydunuz? Ellili yıllar boyunca birçok yüksek görevlerde bulunduğunuz için, her türlü araştırma yapma ve bilgi toplama olanağınız vardı.

FRANÇOIS MITTERRAND – René Bousquet'nin, Vichy Hükümetinde görev almış olduğunu, III. Cumhuriyet sırasında valilik yaptığını, Vichy'deki görevinden ayrıldıktan sonra Almanlar tarafından sürgüne gönderildiğini biliyordum. Ama bildiklerimin hepsi bu kadardı.

Bir bakanın, on yıl sonra İçişleri Bakanı olsa da, tüm kendisini ziyarete gelenlerin tam olarak polis fişlerini isteyebileceğini sanıyor musunuz? İşler böyle yürümüyor. Kuramsal, gerçekle pek ilgisi olmayan bir düşünce. Hem sonra, yetkili servislerin kimi durumlarda söz konusu fişler üzerinde oynamak eğilimini göstermediklerini düşünecek kadar temiz yürekli olmayın.

Ellili yıllarda René Bousquet, Yüksek Adalet Divanı tarafından aklanmış bir kişiydi. Birçok idam kararı da vermiş olan bu Divan, onu düşmanla işbirliği yaptığı için beş yıl hapse mahkûm etmiş, ancak Direniş sırasındaki etkinlikleri dolayısıyla bu cezayı hemen kaldırmıştı. Bunu anımsatıyorum size. Ben kendimi ne yargıçların ne de savcıların yerine koyabilirdim. Şunu da ekleyeyim ki, izleyen on yıllık süreler boyunca ve Vel'd'hiv[1] Baskınına katıldı diye o uğursuz Darquier de Pellepoix'nın onu suçladığı 1978 yılına dek, René Bosquet yalnızca benim gitmediğim salonlara kabul edilen bir kişi değil, benim içinde bulunmadığım birçok yönetim kurulunda da üyeydi. Bu kurullara onu unutmuş gibi görünen çok önemli kişilerin yanında katılıyordu. René Bosquet'nin çevresinde ona karşı saygı göstermek için herkes anlaşmıştı. Sanıyorum, Banque

[1] Paris'teki eski kışlık bisiklet pisti. (Vélodrome d'hiver) (Çev.)

d'Indochine'de genel sekreter yardımcısıydı ve *La Dépêche du Midi* gazetesinin yönetim kurulunda bulunuyordu. Benim de arasıra yazı yazdığım bu gazetenin cumhuriyetçi ve yurtsever ünü tartışılamazdı.

ELIE WIESEL – Tutsaklıktan dönerken, Yahudilik karşıtı yasaların ne varlığından ne de içeriğinden haberiniz olduğunu söylemiş ve bu yasaların zaten yabancı kökenli Yahudileri ilgilendirdiğini eklemiştiniz; bu da dostlarınızdan, dostlarımızdan birçoğunu incitmişti. Açıklayabilir misiniz?

Zamanla, herhalde ister istemez bu yasaları öğrendiniz, en azından sarı yıldız taşıyanlarla karşılaştıkça. O zaman tepkiniz ne olmuştu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Tutsaklık döneminde, Vichy Hükümetinin çıkardığı yasaların çeşitli aşamalarını izleme olanağımız bulunmadığını anlamanız gerekir. Kafamızı kurcalayıp duran başka düşünceler, kaygılar vardı. Bana gelince, beni de bir düşünce tümüyle seferber etmişti: Kaçmak istiyordum. Fransa'ya dönmeyi başardığımda hemen *Resmi Gazete*'lerin üstüne atıldım. Sonra da sarı yıldızları gördüm. Yahudilerin statüsünü öğrendim. Bu beni, bu cinayeti kabul eden bir sistemden uzaklaştırmaya yardımcı oldu. Ve bu sisteme karşı savaştım. İngiltere'ye, Cezayir'e gittim. 1944 Şubatında, işgal edilmiş Fransa'ya dönüp de Gaulle adına Paris'in kurtuluşunda yetkiyi kullanmakla görevli bir gruba katıldım. Kamplar boşaltıldığında o işkencelerin sözle anlatılamaz korkunçluğunu keşfetmek, İsrail'in savunmasına, yaşamasına karşı olan bağlılığımı, IV. Cumhuriyetin başlarından itibaren onun yanında yer almayı üstlenmemi kökleştirdi. Bu ülkenin yaşama ve barış hakkı için yaptıklarımı biliyorsunuz. Daha fazla bir şey söylemeyeceğim.

ELIE WIESEL – Bir başka sorun var, bu bence en önemlisi. Siyaset adamının kimi zaman eğri çizgilerle doğ-

ru yazdığını sanıyorum. Siyasal eylemin, genel ahlakın gerekleri ve yasaları olmayan kendi gereklerini ve yasalarını tanıdığını elbette düşünmek istiyorum. Bana acı verse de, sizin, on yıllar boyunca, René Bousquet ile size siyasal açıdan zorunlu ve yararlı görünen, ancak ahlaksal açıdan benim kabul edemeyeceğim ilişkilerde bulunmuş olmanızı anlayabilirim. Bunun zorunluluğunu kabul ediyor, ama haklılığını reddediyorum.

Oysa 1994 güzünde sizinle yapılan çeşitli görüşmelerde René Bousquet'yi aklar gibi göründünüz; onu sanki sevimli, yetkili, parlak, üstün, güçlü biri gibi gösterdiniz. Ama o, yine de Almanlara, istemedikleri halde, küçük Yahudi çocuklarını teslim etmiş olan adamdı.

Politikanın içinde kötülüğe en çok yakın olmak da var, diye düşünüyorum, ama bunu daha yüce amaçlar için kullanmalı; insan eylemi gereği, her zaman pek salık verilmeyen ya da pek az görüşülecek kişileri işe koşmak zorunda kalabilir. Ama bu nedenle o kişilerin geçmişini, Vichy Hükümetiyle işbirliğini, SS'lerle ve Gestapo'nun yüksek rütbeli subaylarıyla çekilmiş fotoğraflarını unutmak olur mu ya! René Bousquet, insanlığı, onuru yadsımıştır. İnsanlıktan yoksun bir kişiye niye insanlık göstermeli?

FRANÇOIS MITTERRAND – Sizin, politikayla ahlak sanki birlikte yaşamak için oluşmamışlar gibi, politikaya uygulanan o eğri çizgiler imgenizi çok beğenmedim. Üstelik sert eleştiriniz kronolojiyi hiç hesaba katmıyor. 1949'da Bousquet o dönemde adamakıllı katı olan Fransız adaleti tarafından aklandı. Ardından herkesin bildiği yüksek görevlerde bulundu. Ben de IV. Cumhuriyet Bakanıydım. René Bousquet'ye herkes gibi rastladım diyeceğim neredeyse. Ama pek seyrek olarak. 1978'de, o korkunç Vel'd'hiv olayında; İspanya'ya sığınmış, pek parlak olmayan, Dar-

quier de Pellepoix adında bir kişi tarafından suçlandı. Klarsfeld gibi titiz bir adam, onu aleyhine ancak 1989 yılında dava açtı. Aynı olayların yargılanması beni 1986'da artık René Bousquet'yi görmemeye itti, zaten o da beni görmek istemedi. Yalnızca, bugün size yine söylediğim gibi, birçok kişiye onun insan olarak hakkında düşündüklerimi söyledim. Gerçekten doğru, zeki, hatta parlak bir kişiydi; yiğit adamdı. Genç bir kaymakamken, otuzlu yıllarda Güney Batıda meydana gelen su baskınlarında birçok insanı kesin bir boğulmadan kurtarmıştı. Cumhurbaşkanı Elbert Lebrun, ona bu yüzden Légion d'honneur nişanı vermişti. Eski çalışma arkadaşları da onun anısına sadık kalmışlardır. Neden size başka şeyler söylememi istiyorsunuz? Ben insanlar hakkında vardığı yargıları yadsıyacak adam değilim.

Bousquet'nin, kötülüğün canlı simgesi olduğunu söylüyorsunuz. Ama kötülük bir insanda çok istisnai olarak simgeleşir, zaten iyilikten daha çok simgeleşmez. Canavarlara da ermişler kadar az rastlanır.

Bousquet yanlışlar yapmıştır, biliyorum. Bu yanlışlar birtakım cinayetlere yol açmıştır; ne yazık ki bu doğrudur. Bu cinayetler onun fail ya da suç ortağı olarak sorumluluğunun araştırılmasını gerektiriyorsa, bu konuda karar vermek yargıçlara düşerdi. Yaptığı yanlışlar onu düzeltilebilir olanın ötesine taşımıştır; tarihçilerin son keşifleri bunu göstermiştir. Belki de zekâsına çok güveniyordu, belki de kendisine kurtarılabilir gibi görünen şeyi kurtarabileceğini düşünüyordu, bu hesap bize bugün korkunç gibi görünse de. Aldandı, yolunu şaşırdı. Demek ki söylediğinizin tersine, onu aklamıyorum. Ben olayları size oldukları gibi, gördüğüm gibi anlatıyorum.

Sizinle aynı düşüncedeyim. Anı bir görevdir; ben de Yahudi düşmanı işkencelerin ve bunlardan acı çek-

miş olanların anısını korumak için gerekeni yaptım. Ama bunları anlayınız. Fransa şaşırtıcı derecede çeşitliliği olan bir ülke. Benim görevim, cumhurbaşkanı olarak, bir ülkenin sürekli çaba gösterilmezse dağınık kalabilecek ögelerini bir araya toplamak, birleştirmektir; bu ülkenin birliğini göstermek, sağlamak, bölünmezliğini garanti etmek demektir.

Bu alanlarda hiç kimseye hatır gönül tanımadım, ama yeniden çabucak ekilebilecek nifak tohumlarına da göz kulak olmalıyım. Bir yüzyıldır Fransa gizli ya da birçok iç savaş yüzünden bölündü. Cumhuriyetçilerle hükümdarlık yanlıları, Dreyfus yanlıları ile Dreyfus karşıtları, kilise ile devlet arasındaki iç savaşlar yüzünden; Fransa'nın savaştan, istiladan, işgalden önceki sosyal sorunu, sömürgelikten kurtulma, Fransızlar arasında hırs, hatta bölünme konusu olmuş şeylerdir. Ben bunları yatıştırmak zorundayım. Öte yandan, gerçekten de, daha önce karara bağlanmış davaların yeniden görülmesini istemedim.

ELIE WIESEL – Bugün geçmişinize bakışınızın en azından kendi geçmişiniz kadar önemli olduğunu düşünüyorum. Son görüşmemizde bana, o dönemde belki biraz dikkatsiz davranmış olduğunuzu düşündüğünüzü açıklamıştınız. Bu bir pişmanlığı mı, hatta bir vicdan azabını mı dile getiriyor?

FRANÇOIS MITTERRAND – Sizin söylemek istediğiniz olayda, yani Bousquet olayında hiçbir pişmanlık ya da vicdan azabı duymadım. Hiçbir. Hem neden? Bu konuda durmadan eleştirilmek beni öfkelendiriyor. Yaşamıma yan tutmadan bakmaya, bugünkü halimle, yapacağını yapmış, bildiğini bilen, nerede olduğunu bilen, yani vadesi yaklaşmış bir kişi olarak bakmaya çalışıyorum.

Önce şunu söyleyeyim: Ben yıllar boyunca çevremin, eğitimimin, bu çevrenin kimi önyargılarından

kurtuldum. Özellikle sözünü ettiğiniz yıllarda, yani savaştan önceki ve savaş sırasındaki yıllarda, birçok başka insanın izlediği yolun aksini izleyip solun idealleriyle karşı karşıya olmak için, kendini tutucu çevremden yavaş yavaş bağışık tutarak, bu yolu izlemeyi yeğledim. Bu yol alma, bu ilerleyiş çatışmalardan, güçlüklerden uzak olmadı, ama başardım; bundan da gurur duyuyorum.

Ardından, eyleme gelelim. Eylemin sizin de söylediğiniz gibi baskıları, güçlükleri var, yasaları var. Ama insanı hiçbir zaman inandığının tersini yapmaya zorlamaz. Elbette Malraux'nun *Umut* adlı romanının kahramanının şu formülünde bir gerçek payı bulunuyor: 'Eylem ancak eylem koşullarıyla düşünülür.' Ama bugün, geçmiş zamana ve bilgime bakarak, eylemlerimi olabildiğince değerlendirmeye çalışıyorum. İçim rahat.

III

SAVAŞLAR

ELIE WIESEL – Savaşın imgeleri vardır. Benim için bu imge, savaşa giden bir baba imgesidir. Çocuklarına veda ederken zihnimde tasarlayıp canlandırıyorum adamı. Elinde torbası, Allahaısmarladık der; çocukları onu trene dek geçirmeye gelmişlerdir. Savaş demek, her zaman çekip giden biri demektir. Sizin için savaşın imgeleri nelerdir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim için savaşın evrensel imgelerini söylemek çok güç. Bana bu soruyu 1939'dan önce sormalıydınız ya da ben bir savaşa katılmamış olsaydım, size belki değişik bir biçimde yanıt verirdim. Benim savaş imgelerim o sırada Fransa'da yaşadıklarımla ilgilidir. Kötü örgütlenmiş uçsuz bucaksız sürüler, nedenini bilmeden savaşan, savaşa gitmekten hoşnutsuzluk duymayan insanlar. Alışkanlıkları, düzenleri bozulmuştu, ama savaşın ne gibi korkunç bir şey içerebileceğini hesaplayamıyorlardı. Başlangıçta yenilmiş bir ülke açısından bakıldığında, savaş bana göre bir topluluğun yıkımıdır; büyük göçtür. Toplumun tüm kuruluşları ansızın havaya uçar, her durağan yer yok olur ve büyük insan yığınları nereye gittiklerini bilmeden sanki bir kalabalığın içinde tekme yemiş gibi dönüp dururlar. Savaş yüzbinlerce insanın geleceklerinden, daha önceki yapılarından kopmaları demektir. İşte benim savaş imgem, çünkü benim daha önce gördüğüm şey bu.

ELIE WIESEL – Savaş ilan edildiğinde neredeydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Georges Dayan'la birlikte Saint-Michel Bulvarında dolaşıyordum. Daladi-

er'nin haberlerini, çağrılarını dinliyorduk. Yirmi üç yaşındaydım, hukuk öğrenimimi tamamlamak üzereydim. Dayan'la ben askerlik hizmetimizi yapıyorduk (Seferberlik ilan edildiği gün Normandiya'da bir plajda iznimi geçiriyordum.), ama Saint-Michel Bulvarında iki sivil gibiydik. Kışlamız, Port-Royal Bulvarında bulunuyordu, buradan serbestçe dışarıya çıkabiliyorduk. O gün, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını, yaşamımızın ansızın yön değiştirdiğini açıkça anlamıştık. Birbirimize şöyle diyorduk: 'Şu Saint-Michel Bulvarına iyice bakalım, çevremizdeki üniversite öğrencilerine iyice bakalım, çevremizdeki mağazalara iyice bakalım; bunların hiçbiri eskisi gibi olmayacak. Geri döndüğümüzde, biz de eskisi gibi olmayacağız.' Çok dokunaklı bir izlenimdi; gençliğimizin sonuydu bu, yaşamımızın da sonu olabilirdi. Bir dünyanın, çevremizi saran dünyanın sonuydu bu. İşte ilk izlenimim buydu; bencilce bir izlenimdi, çünkü olayları kendimize göre değerlendiriyorduk. Ardından özellikle dağılma izlenimi, içinde bulunduğum yığınların bende bıraktıkları izlenim geldi. Altüst olan yaşamlar.

ELIE WIESEL – Sokaktaki insanlar nasıldı? Şaşırıp kalmış mıydı? Yıkılmış mıydı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Sanıyorum, bir önceki kuşak, Birinci Dünya Savaşını yaşamış olan kuşak, bizim kuşağımıza bir tür korku dolu büyük sessizlik içinde bakıyordu, çünkü modern bir dünya savaşında erkeklerin, ilk gün savaşa giden askerlerin çok fazla dönme şansları bulunmadığını, bu savaştan sağ çıkamayacaklarını biliyor, ama söylemiyorlardı. İşte benim için cepheye doğru taşınmalar, yani Maginot Hattının ötesine gitmeler ilk imgeler oldu. Bunlar tümüyle klasik hayvan vagonu imgeleriydi; bacakları sallandırarak vagonun kenarında saatlerce oturup hava alınır, art arda geçip giden kır görünümleri iz-

lenirdi. Nereye gidildiği bilinmeden, çatışmaların nereye varacağı düşünülmeden yapılan bir yolculuk. Artık bu noktadan sonra, gün be gün bile yaşanmaz. Dakika dadika yaşanır. Söz konusu olan bir sonraki dakikayı yaşamaktır. Başka bir şey düşünülemez.

ELIE WIESEL – Bu işte bir rahatlık var ama: İnsan yaşamını salıveriyor, rahat davranıyor; sorumluluğu siz yüklenmiyorsunuz, kararı siz vermiyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kimileri için bu bir değişiklik, bir serüven. Bir başka havasızlıktan kurtuluyorsunuz.

ELIE WIESEL – Savaş deyince düşman akla gelir. Sizin için düşman Alman mıydı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, başka şeydi. Almanlarla ne boğaz boğaza gelmek ne de onları öldürmek istiyorduk. Nazizm'le Almanları özdeşleştirmeyecek kadar gelişmiştik. Nazizm bir ideoloji. Bu kötü gücün Alman halkını ele geçirdiğini ve bu halkın daha çok, bu güçle sürüklenip bir nesne durumuna geldiğini duyumsuyorduk.

ELIE WIESEL – Yirmi iki yaşındaydınız. Siyasal tercihiniz neydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hiçbir siyasal tercihim yoktu. Ama her şeye meraklıydım, yazınsal yaşama olduğu gibi siyasal yaşama da. Birçok siyasal *meeting*'lere, anti faşist komite toplantılarına; André Malraux, André Gide, Julien Benda, daha başkaları gibi dönemin aydınlarının toplantılarına katılıyordum. Gerçek İçin Birlik'in toplantıları gibi küçük toplantılara da gidiyordum. Georges Bernanos'u, François Mauriac'ı gördüğüm oluyordu. Ayrıca çok geziyordum. Sanıyorum Paris'te, ders çalışmaktan çok gezmekle vakit geçiriyordum. Kısacası siyasal yaşama karşı ilgi duyuyordum, ama siyasal bir bağ-

lantım yoktu. Yaptığım birkaç küçük girişimden hemen sıkılmış, bıkmıştım.

ELIE WIESEL – Demek ki Almanya'da olup bitenleri birazcık biliyordunuz, öyle mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, ama toplama kampları konusunda pek az bilgimiz vardı. Karşı çıkan Almanların göz altına alındıklarını elbette biliyorduk, ne var ki bu kampların korkunç yanlarını öğrenmemiz zaman aldı.

ELIE WIESEL – Kristal Gece olayı patlak vermişti. Kasım başında bir genç Alman Yahudisi bir Alman diplomatı öldürmüştü. Misilleme olarak yüzlerce sinagog ateşe verildi, Yahudi mağazaları yağmalandı, Yahudiler aşağılandı, dövüldü, hapsedildi.

FRANÇOIS MITTERRAND – Von Rath'ın öldürülmesi çok ünlü bir olay. Yahudilere işkence yapıldığını biliyorduk, ama Kristal Gece konusunda pek az bilgimiz vardı.

ELIE WIESEL – Basında herhalde bundan söz edildi. Olay sizi etkilemedi mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır.

ELIE WIESEL – 1939'da sizin gibi adalete, dolayısıyla adalet düşüncesine karşı o derece duyarlı bir kişinin henüz Nazizmi öğrenmemiş olmasını çok ilginç buluyorum...

FRANÇOIS MITTERRAND – Elbette öğrenmiş olanlar vardı. Bize gelince, çok karışık bilgiler alıyorduk. Henüz başlayan Yahudi insanı ticareti sorununa karşı duyarlıydık, ama son Rath Olayı yankı uyandırdıysa da tüm sonuçlarını öğrenmemize olanak sağlamadı. Çünkü savaş başlamıştı bile.

ELIE WIESEL – Savaş 1939'da patladığında gerçek bir savaş değildi, ne düşman ne görüntü gerçekti, öyle mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kesinlikle öyle. Çok az şey biliyorduk bu konuda. Nürnberg'de önemli

toplantılar, seferberlik, Almanya'nın askerileştirilmesi vardı ve daha birçok şeyden kaygılanıyorduk, ama bizim için olayların derinliğine, tam bilincine varabilmek, daha belli bir mesafe almamızı gerektiriyordu.

ELIE WIESEL – 10 Kasım 1938, Münih üzerine yazdığınız yazının yaklaşık tarihi.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim yazım *Anschluss*[1] üzerine idi. Demek ki o tarihten önce politik tercihler yapıyordum, elbette, ama eyleme katılmış saymıyordum kendimi. Yazı yazma bir eylemdir, bunu kabul ediyorum, ancak örgütlenmiş bir gruba bağlı değildim; kişisel, ayrı tepkilerim vardı. Size sözünü ettiğim en iyi dostum Georges Dayan'ı her zaman, her gün görüyordum, kendisi Yahudi idi, bir Yahudi çevresinde yaşıyordu, Paris'te buluşup kendi aralarında yaşayan taşralılar gibi. Ben bu çevreden değildim, ama o dönemde en iyi arkadaşlarım bu çevreden oldukları için, onların sorunlarına çok duyarlılık gösteriyordum.

ELIE WIESEL – O zaman Fransa'nın savaşı kazanacağını düşünüyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Durum öyle karışık, Cumhuriyet öyle zayıftı ki, bunu düşünmem olanaksızdı. Biraz önce sözünü ettiğiniz 1938 nisanında, yirmi bir yaşında *Anschluss* üzerine yazdığım o yazının[2] başlığı 'Buraya dek, daha öteye değil' idi. Şansölye Schuschnigg, Hitler'e 'Buraya dek, daha öteye değil,' dediğinde Alman orduları daha önce Avusturya'yı işgal etme buyruğunu almışlardı. Ben şöyle yazmıştım:

[1] Avusturya'yla Almanya arasında siyasal bir birleşmeyi öngören ve 1938'de Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesiyle gerçekleşmiş düşünce (Almanca 'birleşme' anlamında). (Çev.)

[2] 1938 Nisanında Montalembert dergisinde yayımlanan bu yazı *Politika* (Fayard, 1977) adlı kitapta yeniden yer almıştır.

'Güç içeriye işlemişti, artık frenlenemezdi; güçlünün bununla yetinebileceğini ileri sürmeye kim cesaret edebilirdi? Konuşarak kendini yüreklendiren, güçlünün gücüne bir sınır çizeceğini sanan, birtakım ödünler veren zayıftır. 'Buraya dek, daha öteye değil.' Ama güçlü, daha öteye gitmek niyetinde değilse neden buraya dek gidecekti ki? Başarılı bir deneyimin bir ikinci deneyimi zorunlu kıldığını gösteren tarihsel ve bilimsel bir gerçeği görmemek eğilimi vardır insanlarda.

'Ulusların yaşamında, bireylerin yaşamında olduğu gibi her tür geri çekilme, yitirilmiş bir savaş demektir. Stratejik bir geri çekilme her zaman bir yenilgiyi maskeler; yanlışı küçültmeye, nedenleri belirtmeye, sorumlulukları reddetmeye yönelik açıklamalar, insanın işlediği ilk günahıyla birlikte kendini mahkûm etme kararı vermiş olmasında hiçbir şeyi değiştirmez. Arılık bir kez zayıflarsa neye yarar? Boyun eğen irade nedir ki? Dize gelen özgürlük nedir ki? Kuşkusuz, özgürlüğe yeniden kavuşma ya da öc alma olasılığı var, ama kan ve sıkıntı pahasına.

'Kardinal Innitzer, Heil Hitler diye yazarak altına imzasını attığında, vatanı ancak birkaç gün için kurtarıyor. Kendisine gereksinim oldukça, korkacak bir şey yok. O da buraya dek gidebiliyor, daha öteye değil. Daha öteye gitmek söz konusu olduğunda, gelecek kez ona düşüncesi sorulacak mı?

'Fransa, İngiltere ve İtalya *Anschluss'u* not ediyorlar. Oldukça kuru bir biçimde, bunu onayladıklarını bildiriyorlar. Yeter. Avrupa'ya dokunmayalım! Yeter artık şantaj! Ordularımız öfkelenmeye başlıyor! Halklarımız sinirleniyor! Dikkat! Buraya dek, daha öteye değil! Buna huysuzlaşma denir. Ama huysuzlaşmanın yerini hiçbir zaman öfke almadı.

'Ilımlılık, adalete dayanıyorsa bir erdemdir; adaletle halkın iradesini birbirine karıştırmak ise hoş bir

şeydir. İşte halk oylamasının anlamı budur. Avusturya Almandır; öteki Almanya'dır; valslerin, düşüncenin, Tuna'nın, Viyana'nın, Mozart'ın Almanyasıdır, klasik rengine göre. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu parçaladılar ve imparatorluğun ruhu uçtu gitti. Hırslı ve uçarı Avusturya için bir imparatorun favorileri ve arşidüşeslerin tacı gerekiyordu, ve çepeçevre gürleyen Slavlar ve kavgacı Çekler. Bir parlamento vardı: Herkesin istediğini söylemesi için güzel bir fırsattı bu; hiçbir şey yapmamak için de güzel bir nedendi, çünkü konuşanlar bir şey yapmayı sevmezler. Ne var ki bunlar artık öldü, paramparça oldu. Ve komşunun belki de çok koyu, ama gizemli (gizemin çekiciliği) gölgesi yayıldı. Ekonomi, para, pazarlar, etki, gücünü, birliğini bağırarak anlatma hakkı ne harika mıknatıs bunlar! Kuşkusuz Prusya, köyde yaşayan o hantal soylularıyla pusu kurmuş bekliyor, ama Viyana canlı ve Avrupa'nın göbeğinde egemenliğini sürdürüyor. Tümü gelip onun önünde eğilecekler, çekiciliğin arkasından gücü gösterdiğinde. Alman erkeği kötü dans ediyorsa ve dans ettiği kadına kötü davranıyorsa yine de çok iyi karşılanacaktır, çünkü o yenendir. İnsanoğlunun, yenince iğrenç olmaya hakkı vardır.

"İşte böylece Almanya bir yenilgiden doğuyor. Avusturya'nın görkemli döneminde gerçekleştiremediği şeyi, Prusya'nın hegemonyası döneminde yapamadığı ya da istemediği şeyi bir savaş gerçekleştiriyor. O yaşlı Schwartzenberg ve o ılımlı Bismarck –çünkü Bismarch 1866'da Sadova'dan sonra Avusturya'yı terk etmeyi reddetmişti– efendileriyle karşılaştılar. Ve Alman Reich'i, Doğuda ve Batıda sivri iki başlı sadık kartalına kavuştu. Wilson'un yapıtı yırtıldı. Avusturya artık bir eyaletten başka bir şey değil. Daha dün Schuschnigg'i alkışlamak için Viyana caddelerine koşan halk, bugün bağırarak ye-

ni bir efendiyi göklere çıkarıyor. Tanklar ve toplar sokakları ezip geçiyor. Doktorlar, profesörler böylece gerçeğe uyulduğunu söylüyorlar. Bu belki doğru. Güçlü yeniyor; kendisini haklı gibi gösterip bununla övünebilir. Avusturya Almandır! Avusturya Alman kültürüdür. Avusturya, bir Germen İmparatorluğunun zorunlu tamamlayıcısıdır.

'Fransa'nın belki de yitirilmiş bir barışı kurtarmak için savaşa kalkışması çılgınlık olur, bir insanın ölümü kuşkusuz bir devletin yıkılmasından daha önemlidir. Bu olaya başkaldırmayı hiçbir şeyin haklı göstermediğini bana her şey kanıtlıyor. Ama bu düşüncelerin çatısı altında hâlâ bir kaygı var içimde. Inn ve Viyana'nın coşkulu kalabalığı içinde o mavi Tuna'ya doğru eğilmiş bir tek yüzdeki kaygıyı görüyorum, bu kaygıda nehrin uğultusunu bulmamaya boşuna çalışıyorum. Bayreuth Tanrısının, Mozart'ın toprağına görkemli bir biçimde gelişi karşısında ne gibi bir kutsallığa saygısızlığın hazırlandığını biliyor ve ister istemez, sanki bundan ben sorumluymuşum gibi bir tür utanç duyuyorum.'

ELIE WIESEL – Üslubunuz daha o zaman belli olmuş. Bunu nerede yayımlamıştınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Üniversite öğrencilerinin çıkardığı bir küçük dergide. *Anschluss*'ta 'Bayreuth Tanrısının, Mozart'ın toprağına görkemli bir biçimde gelişini', hazırlanan kutsallığa saygısızlığı önceden sezmiştim.

ELIE WIESEL – Bu, geleceğin bir önsezisi miydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hitler'in Avrupa'ya karşı zaferiydi.

ELIE WIESEL – Biraz önce, 1939'da asker olduğunuzu söylediniz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, askerlik hizmetimi yapıyordum

ELIE WIESEL – Size Fransa'nın savaşı kazanacağını düşünüp düşünmediğinizi sordum, siz de 'Hayır,' dediniz.

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan her zaman umut eder. Ama o dönemde olaylar hakkında yeterince açık bir görüşüm yoktu. Hükümetin kurumlarının, kamuoyunun durumu, orduların düzensizliği, örgütlenme ve silahlanma eksikliği, tüm bunlar beni çok kötümser yapıyordu.

ELIE WIESEL – Yenilecek bir orduda askerlik yapmak, yenilecek bir halktan olmak korkunç bir şey; oysa şimdi, Fransa'nın o zaman Almanya'nınkinden üstün bir güce sahip olduğunu biliyoruz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu, bugün söyleniyor. Fransa'nın yeterli sayıda uçağı vardı, ama zırhlı kuvvetleri yoktu.

ELIE WIESEL – Kuşkusuz yolunda gitmeyen, strateji idi.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim biraz safça, her inanç gibi akıldışı bir inancım vardı ve eninde sonunda yine de savaşın kazanılacağını düşünüyordum. Nitekim bu gerçekleşti. Ama ben, ilk evrede, Fransa'nın yenilgisiyle ezilmesiyle sonuçlanan mayıs-haziran evresinde askerdim.

ELIE WIESEL – 'Tuhaf savaş'[1] sırasında neredeydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – İleri karakollarda, yani Maginot Hattı önünde bulunan arazi bölümünde. Bu hattın bir Alman saldırısı için emniyet yayını simgelediği kabul ediliyordu. Elbette, önde saldırıyı haber verecek birliklerin bulunması gerekirdi. Maginot Hattı tam olarak sınırı izlemiyordu, önünde biraz Fransız toprağı vardı. İşte ben orada bulunuyordum; sömürge piyade alayında askerdim, pek az da olsa ufak tefek çarpışmalar gerçekleşiyordu kuşkusuz; bize ateş açıldığı oluyordu, arasıra da top

[1] 1939-1945 savaşının ilk evresine, cephenin neredeyse her kesiminde egemen olan dinginlik nedeniyle verilen ad. (Çev.)

mermileri geliyordu. İleri karakollar çok küçük ordu birlikleriydi. Almanları yüz metre ötede, tel örgülerin ardında görüyorduk. Gerçekten de bizim için tuhaf bir savaştı. Ama geride, durum başkaydı: Hiçbir şey olmuyordu orada, insanlar savaşı unutabilirlerdi.

Ardından, mayıstan bir süre önce Montmédy'den sonra, Ardenne'lerde Maginot Hattının ucuna gönderildim. Burada artık tahkimat yoktu; Sedan'ın doğusunda, 30 kilometre uzakta, Maginot Hattıyla Sedan arasında bir tür boşluk bulunuyordu. Bizi, bahçe işleriyle uğraştırarak ya da siper kazdırarak oyalıyorlardı. Savaşı unutmaya başlıyorduk. Ardından, 10 Mayıs 1940 tarihinde, 9 Mayısı 10 Mayısa bağlayan gece sürekli bir gürleme başladı ve ardı arkası kesilmedi. Alman uçakları iç karartıcı, şaşırtıcı bir gürültüyle geçiyorlardı. Artık çatışma zamanıydı. Almanlar tanklarla üzerimize geliyorlardı. 10 Mayıs sabahı da Belçika'yla sınırı oluşturan Chiers adlı küçük bir ırmağın yakınına yerleştiler ve hazırlıklarını tamamlayıp saldırıya geçtiklerini gördük. Savaş gerçekten başlamıştı, uçaklar bizi bombalıyorlardı. Bu benim için 14 Hazirana dek sürdü, çünkü o gün yaralanmıştım; o ay da gerçek savaşı yaşadım, düşmanla karşı karşıya kalıp onunla doğrudan doğruya temasa geçerek.

ELIE WIESEL – Ne yapıyordunuz? Günlerinizi nasıl geçiriyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Önce bir piyade bölüğünde takım komutanıydım. Karşımıza çıkacak Almanları durdurmak için arazide çukurlar kazıp makineli tüfeklerle içlerine yerleşiyorduk. Geldiklerinde, durduramadık onları. Düzenle geriye çekilme emri almıştık. Meuse Irmağı boyunca aşama aşama çekilmeye başladık. Çok yorucuydu bu iş, çünkü ilerlemelerini geciktirmek için, Almanları durmadan

frenleyip öyle yürümek gerekiyordu. Bir yabancı lejyon alayıyla nöbet değiştiriyorduk, ama artık uyuyamaz olmuştuk.

ELIE WIESEL – Çok kayıp verdiniz mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, ilk günlerden başlayarak, benim bölüğümde bir tek subay kalmıştı... Bana gelince, son assubaylardan biriydim.

ELIE WIESEL – Yakın arkadaşlarınızı, dostlarınızı kaybettiniz mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim takımımda, evet, birkaçını. Birçok çocukla iyi anlaşıyordum, bunlardan biri de, Lannion'dan gelen Bodiou adında bir onbaşıydı. Hayran olunacak biriydi. Bir havan topu mermisiyle yok oldu gitti. Hiçbir parçası bulunamadı. Trotin adında bir Vendée'liyi anımsıyorum; cana yakın, yardımsever, yürekli, iri yarı bir çocuktu. O da öldü. Paris'te gece kulüpleri işleten oldukça kültürlü bir çocuğu da anımsıyorum; o da öleceğine kesinlikle inanmıştı. Gerçekten de ilk ölenlerden biri oldu.

ELIE WIESEL – Bu ilk ölenleri görmek nasıl bir izlenim bırakıyordu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Eylemin içindeydik. Piyade saldırılarını hazırlayan bombardımanlar kulakları sağır ediciydi, şaşırtıcıydı. Her birimiz artık sağ kalmaktan başka bir şey düşünmüyorduk. Ölüm başkaları içindi. Gençlikte müthiş bir yaşama umudu oluyor.

ELIE WIESEL – Bugün eğer Fransa 1939'da saldırsaydı savaşı kazanırdı, diyor neredeyse oybirliğiyle uzmanlar.

FRANÇOIS MITTERRAND – O dönemde büyük tartışmalar vardı. Bir önleme savaşı mı yapmak gerekiyordu? Sanıyorum, Paul Reynaud gibi kimileri bunu uygun görüyorlardı, ama baskın çıkan tez bu olmadı. Ve stratejik açıdan biz her zaman savunmada

kaldık. Düşmanı yenmeye yönelik hiçbir hareket gerçekleşmedi. Kendimizi savunmamız ve direnmemiz gerekiyordu, hepsi o kadar. Bir ordu için bu iyi bir eğilim değildir.

ELIE WIESEL – Bu mevzi savaşının bir yanlışlık olduğunu düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Benden hiçbir zaman ilerlemem istenmedi, hep gerilemem istendi. O dönemdeki kuvvetlerin durumunu bilmediğim için bir değerlendirme yapamam.

ELIE WIESEL – O savaştan alınacak derslerden biri de şu: Kimi zaman önleme savaşının doğruluğu ortaya çıkmıştır.

FRANÇOIS MITTERRAND – Eğer savaşın kaçınılmaz olduğundan eminseniz, o zaman, sanırım, savaşı kazanmak için gerekli tüm olanakları ortaya koymaya ahlak bakımından hakkınız vardır. Özellikle insan vatanını, aynı zamanda belli bir insanlık düşüncesini savunmak zorunda olursa. Başlayanın haksız olduğunu söylemek ikiyüzlülüktür. Başlamak ille de ilk ateşi açmak demek değildir.

ELIE WIESEL – 1936'da ya Hitler öldürülmüş olsaydı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyasal cinayet savunulamaz. Elbette bu düşünce insanın kafasından şöyle bir geçer.

ELIE WIESEL – Berlin'deki İngiltere büyükelçisini düşünüyorum. Adam, cebinde tabancası varken Hitler'i öldürmüş olabileceğini, ama bunu yapmadığına üzüldüğünü bir yerde büyük bir pişmanlık duygusu içinde anlatmıştı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyasal cinayetin nerede duracağı hiçbir zaman bilinmez. İnsan kendisini yargıç yapar. Eğer herkes yargıç olsaydı; bu, özel anlaşmazlıklardaki hesaplaşmayı haklı göstermeye de yarardı.

ELIE WIESEL – Ama bu tam tamına savaşın özü değil mi? Herkes yargıç oluyor, herkes kurban oluyor, herkes cellat oluyor. İşte eşitliği sağlayan güç.

FRANÇOIS MITTERRAND – Sonunda, Hitler'e karşı pek az suikast teşebbüsü oldu.

ELIE WIESEL – Başarılı olamadılar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Elbette, ama çok değildi bunlar. Louis-Philippe ya da Napoléon III.'e karşı girişilenlerden herhalde daha az.

ELIE WIESEL – Hitler'e karşı çok suikast teşebbüsü olmadıysa, bunun nedeni şu: Başlangıçta adam, Almanlara refah ve ün getirmişti. Almanya'nın topraklarını yeniden ele geçirmişti. Onun sayesinde korkutuyordu Almanya.

FRANÇOIS MITTERRAND – Hitler'in birkaç yıl boyunca büyük bir başarı gösterdiğini akıldan çıkarmamak gerek. Ama bu başarı sık sık açıklamaya çalıştığım bir şey. Onun iç politika, ırkçılık tezlerinden söz etmeyelim, Almanya'dan söz edelim. Hitler, Versailles Antlaşmasının sonuçlarına egemen olmaya, 1918 yenilgisini onarmaya, Almanları birleştirmeye, onları tek bir devlet içinde toplamaya çalıştıkça çok kolaylıkla kazanmıştır. Bununla birlikte, antlaşmalardan pek az sonra, 1933'de başladı. Ama sanki Batılı büyük devletlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın, Almanlarca aslında doğru sayılabilen bir şeyi engellemek için ne olanakları ne yetenekleri ne de kararlılıkları vardı. Hitler'se, güçlü bir düşünceye sahipti: Almanları birleştirmek istiyordu. Dolayısıyla *Anschluas'u* gerçekleştirdi ve Alman birliğinin yeniden sağlanması karşısında, buna karşı koymak için, öteki ülkeler ideolojik olarak kendilerini yeterince hazırlanmış, yeterince güçlü hissetmediler. Sonunda her zaman boyun eğdiler. Hitler, kendi stratejisine uymamaya başladığı andan itibaren, önce Bohemya'ya saldırıp Alman olmayan bir top-

rağı ele geçirdiğinde başarısızlığa uğradı. İşte o zamandan sonra kaybetmeye başladı. Bohemya, ardından Polonya. Alman olmayan bir toprağın fatihi olur olmaz savaş kesinleşti. İlk aşamada kazandı, ama ikinci aşamada kaybetti.

ELIE WIESEL – Ama savaş istiyordu, yalnızca zafer değil, özellikle savaş istiyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Demek istediğim, Hitler şaşırtıcı bir başarı elde etti. Sanırım on bir-on iki milyon Alman ciddi bir bunalım olmadan geri aldı. Bunalım –yani savaş– ise onun yalnızca milliyetçi bir yurtsever, bir German yayılmacı olmaktan çıkıp yabanıl bir ideoloji uğruna, kendine dünya fatihi süsü vermesiyle başladı. Bu müthiş askeri zaferde, acaba ne zaman çoktan kaybettiğini tarihsel olarak görmeye çalışırım.

ELIE WIESEL – Sınırı geçmemiş olsaydı daha uzun süre iktidarda kalabilirdi, diye düşünüyor musunuz? Ben diyorum ki 1939'da Fransa'ya saldırmayıp orada dursaydı...

FRANÇOIS MITTERRAND – Fransa 'yla yetinmedi, Bohemya'ya, Çekoslovakya'ya da saldırdı. Fransa'nın antlaşmaları, birtakım ittifakları vardı...

ELIE WIESEL – Evet, ama Fransa saldırmazdı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Hitler, Alman sorununun, diyelim Germen sorununun dışına çıkar çıkmaz antlaşmalar, anlaşmalar, dayanışmalar ağına girdi. Savaş istiyordu, dolayısıyla bu onu tedirgin etmedi, ama iş işten geçtikten sonra değerlendirme yapan tarihçi olarak, sanırım ideoloji uğruna Avrupa'nın fethi girişimi ilk günden itibaren ölüme mahkûmdu. Oysa kendisi, yalnızca Almanların birleştiricisi olmak isteseydi, merak ediyorum acaba kim gelip ona saldırırdı.

ELIE WIESEL – Ben daha da ileri gidiyorum. 1939. Almanya-Polonya'yı işgal ediyor, Fransa'yla İngiltere

savaş ilan ediyorlar, ama 1940 Mayısında hiçbir şey olmuyor. Alman saldırısı yok. 'Fransa'yla İngiltere daha sonra Almanya'ya saldıracaklardı,' diye düşünüyor musunuz? Ben düşünmüyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Çekoslavakya'yı bırakmayı kabul etmişlerdi ki bu onlar için daha o zaman bir utançtı; bir güç, prestij, otorite azalmasıydı; tüm ittifaklarının bozulduğunu kabul edemezlerdi.

ELIE WIESEL – Ama Polonya'yı bıraktılar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kararsızdılar.

ELIE WIESEL – Sonra da Sovyetler Birliğinin, Hitler'le antlaşma yapması...

FRANÇOIS MITTERRAND – Biraz araştırılırsa, Hitler'den korkan Rusların, Batılılardan yana da rahat olmadıkları anlaşılır. Bizim, kendi açımızdan, Ruslara karşı bir yığın diplomatik yanlışlar yaptığımızı sanıyorum.

ELIE WIESEL – O zaman kendinizi ezdiriyordunuz. Geri çekiliyordunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, Fransa'nın çöküşünü görüyor, bundan acı duyuyordum. Ama durumu inceleme olanaklarım yoktu. Ben eyleme kapılmıştım.

ELIE WIESEL – Kendinizi küçük düşmüş hissediyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. O sırada her tür öfke içinde çalkalanıyordum.

ELIE WIESEL – Kime karşı öfke?

FRANÇOIS MITTERRAND – Fransa'nın yönetiliş biçimine karşı.

ELIE WIESEL – Yenilgiyi önceden sezmiş miydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunu söyledim size. Ordudaki düzen bozukluğunu çok iyi görüyordum. Bu savaşın içinde olduğum için, kazanmamızı sağlayacak ne tinsel ne de maddesel olanaklarımız bulunduğunu saptamıştım.

ELIE WIESEL – Geleceğe inanıyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Belki sonunda paçayı kurtarırız diye içimde belli belirsiz bir duygu vardı. 1940, Fransa'nın alçaldığı önemli zamanlardan birine rastlar.

ELIE WIESEL – Bunu içinizde duyuyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Elbette. Bu, yaşamımın geri kalan bölümünü derinden etkilemiş bir duygudur; ne zaman ulusal toplulukla uğraşmak fırsatını bulduysam böyle bir duruma bir daha düşmemeyi aklımdan çıkarmamışımdır.

ELIE WIESEL – Geri çekilmeniz sırasında sivillerle ilişkide miydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yollara yayılmış, tümü büyük bir yıkım yaşayan sığınmacılarla evet. Ama işin en korkunç yanı, vardığımız yerlerde artık hiç kimsenin kalmamış olmasıydı. Köyler boştu. Evler terk edilmişti. Fransızlar bunları yağmalamışlardı. Böyle bir şeyi yapanlar Almanlar olamazlardı, çünkü henüz buralara gelmemişlerdi. Dinlenmek ya da uyumak için bir köyde durduğumuz oluyordu; evlere girdiğimizde yatak örtülerinin delinmiş, çarşafların yırtılmış, bardakların kırılmış, reçellerin ise bir ressam paletinin üstüne yayılmış boyalar gibi çevreye yayılmış olduklarını görüyordum. Kirletmekten, yıkmaktan, yok etmekten haz duymak için yapılmıştı bunlar. Sürü içgüdüsüydü bu.

ELIE WIESEL – Bunu nasıl açıklıyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ansızın, ilk günden başlayarak, uygarlık ortadan kalkmış, yağmacılık egemen olmuştu. Biz, siyasal bakımdan Fransız, kültürel bakımdan Alman olan Lorraine'in bir bölümünde bulunuyorduk. Ben oraya gelen ilk askerdim ve geldiğimde her şeyi çoktan kırıp geçirmişlerdi. Firavunun mezarına ilk önce gelip de mezarın çoktan yağmalandığını görmek gibi bir şey. Kimdir bilin-

mez, biri sizden önce gelmiştir. Savaş her türlü siyasal yapının yıkılmasıdır. Bir sürü içgüdüyü serbest bırakır savaş. Asker de, hatta yenilecek olan, ama henüz bunu bilmeyen asker de bir yere ulaşınca, işgalci davranışına girer, kendi ülkesinde bulunsa bile.

ELIE WIESEL – Üzücü bir şey. Daha büyük bir dayanışma beklenebilirdi.

FRANÇOIS MITTERRAND – O sırada değil. Hiçbir şey tutmuyordu. Bir bakıma kolektif tinsel değerler yok olmuştu. Fransa'nın 1940'taki başarısızlığı, bir zihinsel çökmenin ürünüdür. Bu bir rastlantı değildi. Yoksa Fransa'nın gücü, olanakları, zenginlikleri vardı. Bu olanakları bir araya getirememesinin nedeni kendi zihninin darbe yemiş olmasıydı.

ELIE WIESEL – Fransa'nın yenilmeden önce, zaten yenilmiş olduğu söylenebilir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Söylenmesi gerekir. Yönetici sınıflar kendi siyasal ve toplumsal yenilgilerinin öcünü Halk Cephesini suçlayarak almaya çalıştılar. Buna bozgun dendi. Gerçekten de bu bir bozgundu. Ben bunu içeriden yaşadım. 14 Haziran günü yaralandığımda, bir tekerlekli sedyenin üstüne yatırıldım, bir arkadaş da beni, tedavi edilebileceğim bir yere dek götürmek üzere itti yol boyunca. Düşman uçakları yolu makineli tüfek ateşine tutuyorlardı. İnsanların evlerinden çıkardıkları çarşaf, şilte, dolap, iskemle gibi bir yığın eşyalarıyla dolup taşan, bir eşeğin ya da bir atın, öküzlerin çektiği arabalar görülüyordu; korkunç bir kalabalıktı bu; kilometrelerce büyük bir yol tıkanıklığı vardı, ufukta görülebildiği kadarıyla güneye doğru uzayan kapkara kuyruklardı bunlar. Uçaklar geçerken alçak uçuş yapıyor, iniyor ve paniği artırmak için makineli tüfekle tarıyorlardı. Bana eşlik eden çok iyi bir insandı. O sırada, o da ötekiler gibi kendini bir hendeğe ya da yere atıyordu, öyle ki ben yolun ortasında sedyenin

üstünde tek başıma kalıyordum. Bu yoldaki yalnızlığımı anımsıyorum: Sırt üstü uzanmış durumda, yüzüm göğe dönük, uçakların pike yapışlarını izliyordum.

ELIE WIESEL – Nerenizden yaralanmıştınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir şarapnel, kendisiyle dostluk kurduğum, benim yaşımda bir genç olan subay adayımla (ABD'de felsefe profesörü; Washington'da Fransa kültür ataşeliği de yaptı) birlikteyken üstümüzde patladı. İki parça bana isabet etti. Biri bedenimin ortasından geçip kürek kemiğinin altından çıkmıştı. Hemen anlayamamıştım. Bir merminin doğrudan doğruya beni vurduğunu sanmıştım. Boğazımın hizasında bir çarpma olmuştu. Bir mermi parçası da dostumun dizinden geçip çıkmıştı. Ona, boğazımdan yaralandığımı söyledim. Bu, budalaca bir düşünceydi, çünkü öyle olsaydı konuşamazdım. Dostum gömleğimi yırttı –bu da iki ay gömleksiz kalmama mal oldu– ve 'Bir şey yok, bir şeyin yok,' dedi. Ardından daha dikkatli bakınca, sırtımda bir delikten kan aktığını gördü. Bir mermi parçası plevrayı delip geçmiş, omzumda kalmıştı. Bir başka parça da isabet etmişti, ama yara yüzeydeydi; yine de bir yıl kolum biraz gergin kaldı. Birkaç arkadaş beni yaralı, özellikle de sersemlemiş durumda küçük bir yola dek taşımışlar, orada da bu sedyeyi bulmuştum. Esne-en-Argonne'a dek kilometrelerce yol yaptıktan sonra bir mahzendeki revire gelmiştim. Bu revirde benden daha ağır yaralı olan onlarca kişi bekliyordu. İniltiler arasında, cerrahlar masalar üstünde çalışıyorlardı. Başka yerleri denedim. Beş hastane dolaştım, ama bir tek doktor bulamadım. Sonunda yarama alışmıştım. Ölmemiştim. Hiç kimse tedavi etmedi beni. Almanlar Paris'e giriyorlardı, ben hâlâ Verdun'deydim. Alman orduları aşağıya inmiş, Lorraine Gediğini kapamışlardı.

Dolayısıyla durmadan dönüyorduk. Ardından silah bırakışma oldu. Bu sırada Vosges Dağlarında küçük bir köy olan Bruyère'de bulunuyordum. Almanlar geldiler; ben hastanedeki yatağımda, bir Senegallinin yanında yatıyordum.

ELIE WIESEL – Tutsak mıydınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Benimle ilgilenmediler. Köyü ve hastaneyi ele geçirdiler, dolayısıyla bunlar Alman komutası altına girdi. Ben değişikliğin farkına varmadım.

ELIE WIESEL – Özgür bir insanken tutsak olmak nasıl bir şey?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yaşamınızın yeni bir akışı oluyor bu. Benim bir tek düşüncem vardı: çekip gitmek, kaçmak. Bu amaçla hemen planımı yaptım. Bedensel açıdan pek sağlıklı olmadığım için –zayıftım ve sol kolumu kaldıramıyordum– Lunéville Hastanesine nakledildim. Burada bana ilk uygulanan tedavi, tetanoz iğneleri yapmak oldu. Hastanede bırakıldım. Bir kaçma planı hazırlamıştım; o zaman çekip gitmek pek güç değildi. Ama beni Lunéville tutsak kampına gönderdiler. Tel örgülerin gerisinde durum hiç de aynı sayılmazdı. Kısa bir süre sonra bir kafileyle birlikte Almanya'ya sevkettiler beni.

ELIE WIESEL – Kaç kişiydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yüzlerce kişi. Daha sonra toplama kamplarına gönderilecek olanlar gibi upuzun yük katarlarında üst üsteydik. Bizi Almanya'nın ortasına dek götürdüler. Yeniden, yalnızca kaçmayı düşünüyordum. 1940 Ağustosundaydık. 1941 Martında ilk kez kaçtım, ama üç hafta sonra yakalandım. Kasımda bu kez bir merkez kampından kaçtım. Yakalandığımda, beni eski Alman sınırı üzerindeki bir transit kampına gönderdiler; buradan da, gelişimden on iki gün sonra yine kaçtım.

ELIE WIESEL – Almanlar, Fransızları Yahudilerden ayırıyorlar mıydı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Ama herkes için fiş dolduruyorlardı. Bernard adında çok iyi bir arkadaşım vardı, Rus Yahudisiydi. Kendisine sorduklarında,Yahudi dininden olduğunu bildirdi.

ELIE WIESEL – Sonuna dek orada kaldı mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Her zaman benimle birlikteydi. Görünüşte yasallığa aşırı bağlılık vardı. Bizler üniformalı Fransız askerleriydik, Cenevre Sözleşmesi uygulanıyordu

ELIE WIESEL – Kamplarda yaşam nasıldı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Almancayı çok iyi konuşan Yahudiler çabucak önem kazandılar, bize tercümanlık yapıyorlardı. Dinlerini bildirmişlerdi, Almanlar her birine, 'Yahudi,' diye sesleniyorlardı. Muhafızlarımızın çoğu Alman işçisiydi, bunlar cepheye gitmemiş yaşlılardı; iyi insanlardı.

ELIE WIESEL – SS yok muydu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Onlar cephedeydiler.

ELIE WIESEL – SS'ler Yahudileri öldürmek için cephedeydiler.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bizim kamplarımızda etkin insanlar yoktu.

ELIE WIESEL – Günleriniz nasıl geçiyordu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kamplarda saatler, angaryalarla daha da belirginleşip birbiri ardına sıralanıyordu. Komandolar'da[1] ise çalışılıyordu. Örneğin, benim bulunduğum Rudolstad yakınındaki Schaala'da. Burada sağlamlaştırılmış bir binada toplanmış iki yüz-üç yüz kişiden oluşan bir küçük birlik vardı; eski Demokratik Alman Cumhuriyeti, Thüringen Eyaletinde bir porselen fabrikasıydı bu bina. Biz, entelektüeller komandosu denen küçük bir komando oluşturuyorduk, çünkü aramızda rahipler,

[1] Savaş tutsaklarının oluşturduğu çalışma birliklerine verilen ad. (Çev.)

ilkokul öğretmenleri, Yahudiler ve Cumhuriyetçi İspanyollar bulunuyordu. Tuhaf bir karışımdı, ama tümü Fransız ordusunda görev almışlardı. Neşeli bir yaşam sürüyorduk, ama bütün gün de çalışıyorduk. İşler, özellikle de toprak düzeltme işinde çalışanlar için genellikle çok yorucuydu. O bölgedeki ovalarda kış gelip de rüzgâr esmeye başlayınca koşullar güçleşir. O kış, 1941'de, trenlerin geçebilmelerini sağlamak amacıyla günlerce raylar üstündeki karları küredim. Monoton bir işti. Rus çorapları vardı ayaklarımda –yırtık pırtık şeylerdi– ve elbette iyi beslenmiyordum, dolayısıyla direnmek gerekiyordu.

ELIE WIESEL – Bu kampların en tipik imgesini Sartre'a borçluyuz. Tiyatro piyesleri oynayan ya da konferanslar veren tutsakları betimlemiştir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Komandolarda durum böyle değildi. Gündüzleri ağır işlerle uğraşıyor, başka şey de düşünmüyorduk. Akşamları aramızda çene çalıyorduk. Yalnızca her birinde yirmi-otuz bin kişinin toplandığı merkez kamplarında konferans programları vardı.

ELIE WIESEL – Demek ki 1941'de kaçtınız...

FRANÇOIS MITTERRAND – İlk kaçma girişimim marttaydı; ardından kasımda bir kez daha denedim ve 1941'de kaçmayı başardım.

ELIE WIESEL – Fransa'ya döndünüz; Fransa işgal edilmiş, Fransa direniyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Önce özgür denen Fransa'ya, Vichy Hükümetinin bulunduğu Fransa'ya gittim.

ELIE WIESEL – Yayan mı gittiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Jura'da, sınır çizgisine yakın Mouchard'a dek trenle gittim ve orada, gece, birtakım bilgilerle karşıya geçtim. Kendimi yeniden serbest bölgede buldum; işgal edilmiş bölgedeki ai-

lemden ayrı kalmıştım. Ardından, sınırı ters yönde gizlice geçerek, birçok kez Charente'a gidip babamı gördüm. Kaçak olduğum için gizli bir yaşam sürmeye başladım. Almanlar serbest bölgeye girdiklerinde kanun kaçağıydım. Dolayısıyla kanun kaçakları gibi yaşamak zorunda kaldım; sahte belgelerle.

ELIE WIESEL – Adınız neydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Birçok kez ad değiştirdim. Ama savaş sırasında en çok bilinen adım Morland'dı. İngiltere'de özgür Fransa bana Monnier adını verdi. Savaştan sonra, en az kırk sahte kimlik belgesi buldum. Bunların tümü Dieppe'den geliyordu. Nüfus idaresi bombalanıp içindeki her şey yandığı için gerçekliklerini saptamak olanaksızdı. Bir ara adım Basly idi; yaşamış birinin adıydı bu, yanıltacak ölçüde sahte kimlik belgeleri düzenlemeyi çok iyi biliyordum.

ELIE WIESEL – Disiplini daha sert olan kamplar, yerler vardı ki buralardan kaçılamazdı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, sürgün kampları.

ELIE WIESEL – Böyle bir yerden kaçmak, kaçanlar için bir vicdan sorunu oluyordu, çünkü biri kaçtı mı, ötekiler cezalandırılıyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bizde de öyleydi, ama büyük cezalar söz konusu değildi. Arkadaşlar uykusuz kalıyorlardı, çünkü bir kaçma olayı varsa onları bütün gece ayakta bırakıyorlardı. Bu bir işkence değildi, çok trajik bir şey değildi. Disiplini sıkılaştırıyorlardı. Oysa sürgün kamplarında gerektiğinde kurşuna diziyorlardı.

ELIE WIESEL – Ama yine de geriye kalanlar başkalarını kaçmaya yüreklendiriyordu. İnsanların kaçıp giderek tanıklık yapmaları isteniyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Tutsak kamplarında farklı biçimde davranıldığını gördüm. Rus ve Sırp askerleri geldiklerinde durum feci oldu. Bize ne derece

daha iyi davranıldığını hemen anladım. Bakımsızlıktan, açlıktan ölüyorlardı bunlar. Sırpların bulundukları tarafta bir sürü arabayı dolduracak sayıda ceset yığılıyordu. Bize de bu cesetleri yük arabalarına atmak görevi verilmişti. Eğriye eğri, doğruya doğru: Fransızlara daha iyi davranıyorlardı.

ELIE WIESEL – Peki, benim savaşıma ilişkin ne biliyorsunuz? Bu savaşın üstümüze yıldırım gibi düştüğünü gördüm. Ne zaman öğrendiniz siz bunu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Söyleyemem. Savaştan önce, gerçekten bunun bilincinde değildik. Ben Yahudi düşmanlığını annemden öğrendim, o da bunu bir gün Paul Déroulède sayesinde öğrenmişti. Jarnac'da hiç Yahudi görmemiştik. Yüzyılın dönüm noktasında ailem doğal olarak yurtseverdi; annemle babam, dedelerim, ninelerim Clemanceau ve Cumhuriyet yanlısı oldukları için, ailem 1870 yenilgisinin üzüntüsünü unutmamıştı. Paul Déroulède de Charente'lıydı. İspanya'da, San Sebastian'da sürgüne mahkûm edildiğinde, dedem onu birkaç kez ziyarete gitmiş. Uzun bir yolculukmuş bu. Bir gün, o zaman on yedi yaşındaki annemi de götürmüş. Annem, yenilgiyi kabul etmeyen Déroulède'le, o büyük yurtseverle görüştüğü için gurur duymuş ve kendisi iyi bir ressam olduğundan, ona mavi, beyaz ve kırmızı çiçekli bir tablosunu armağan etmiş. Bu armağan adamın pek hoşuna gidiyor; ardından mektuplaşmaya başlıyorlar. Anneme yazdığı kimi mektupları saklıyorum. O gün Déroulède'in yanında Dreyfus ve Yahudi düşmanı birliklerin yöneticileri de bulunuyormuş. Hepsi birlikte trenle dönmüşler; trenler o zamanlar ağır gidermiş. Yolculuk sırasında bu yöneticiler dedemle ve annemle konuşmuşlar. Konuşma konusu Dreyfus Olayına ve Yahudi düşmanlığına gelmiş. Yavaş yavaş annemin gözleri şaşkınlıktan büyümüş. Jarnac'a döndüklerinde Yahudi

düşmanlığına kesinlikle başkaldırmış. Bu konudaki notlarını hâlâ sakliyorum. Şöyle yazıyor: 'Bu düşmanlık Hıristiyanlığa yaraşmaz.' Annemle babam iyi niyetli insanlardı. İkinci Dünya Savaşı sonunda babam, Stein adında bir genç Yahudi doktoru ve karısını evine kabul etti; adama karşı büyük bir sevgi duydu. Ama adam sonradan canına kıydı. Buna son derece üzülen babam kısa bir süre sonra öldü. Şöyle derdi: 'Dünya çıldırmış!' Bu genç doktorun kızı ABD'de bir Nobel ödülü adayıyla evlendi, her zaman bizi görmeye gelir. Savaş sırasında sürgün edilecek durumda olanlar sürgünden söz eder, ama bunun ne derece bir karabasan olduğunu bilmezlerdi. Burada söz konusu olan bir gerçeğin bilinmesinden çok, korkuydu. Kamplarla ilgili tanıklar ancak 1943'ten sonra başladı.

ELIE WIESEL – 1943'te Auschwitz'in ne olduğunu biliyor muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu sözcük duyulmamıştı. Nedendir bilmiyorum, ama Dachau ile Buchenwald biliniyordu.

ELIE WIESEL – Bunlar siyasal tutsaklar için yeniden eğitme kamplarıydılar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bizim ilk *Komando*'muz Buchenwald'a yakındı.

ELIE WIESEL – İşkencelerden, tıbbi deneylerden, toplu öldürmelerden haberiniz var mıydı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Söylentiler vardı, ama bunlar gerçekten uzaktı. Savaş sonunda Landsberg ve Dachau kamplarının boşaltılmalarında orada bulundum. General de Gaulle, beni oraya General Lewis'e eşlik etmek üzere göndermişti. Ve orada tüm o ölülerle yüz yüze geldim; bunların büyük bir bölümü alev makineleriyle yakılmışlardı. Anlatılanlar insanı bilgilendirir, ama bir şeyi görüp yaşamış ol-

mak başka şey. Yaşadığınızı başkasına aktaramazsınız.

ELIE WIESEL – Bunları gördükten sonra insanlık felsefeniz değişti mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, ama katılaştı. Bu olaylarla ilgili olarak 1943'te Varşova gettosundan gelen tanıklıklar da vardı.

ELIE WIESEL – Auschwitz'den kaçan birkaç tutsak da tanıklık yapabildi.

FRANÇOIS MITTERRAND – Varşova Yahudileri fail, kurban ve tanık oldular. Kurtulanlardan birkaçı gördüklerini anlatabildiler.

ELIE WIESEL – Bir bölümü 1943'te Varşova'dan kaçtı. Auschwitz'den kaçanlarla birlikte kamuoyunu uyandırdılar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunları dinlemek için zaman gerekti.

ELIE WIESEL – Ama dünya bu mesajın içeriğini biliyordu. 1944'te Macaristan Yahudilerinin sürgüne gönderilmelerinden iki ay önce, Auschwitz'den kaçan iki tutsak tanıklık yaptı. Altı yüz bin Macar Yahudisi için fırınların ve gaz odalarının hazırlandığını görmüşlerdi. Milyonda bir şans olsa da Macar Yahudilerini ve kamuoyunu uyarmak gerektiğini söylemişlerdi kendi kendilerine. Bunu başardılar da. Önce Macaristan'a, Çekoslovakya'ya gelip Papalık Büyükelçisini, yöneticileri ve direnişçileri gördüler. Gizlice hazırlanmakta olan şeyleri ilk kez onlar anlattılar. Artık herkes biliyordu. Churchill biliyordu, Roosevelt biliyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – 1944 martındaydı. Savaşın sonunda.

ELIE WIESEL – Biz hâlâ evimizde, küçük kentimizde oyun oynuyor, okuyorduk; bilmiyorduk ki şimdiden ölüyüz. Çünkü iki ay sonra, çıkarmadan iki

hafta önce, 1944 mayısında Macar Yahudilerini sürgüne göndermeye başladılar.

FRANÇOIS MITTERRAND – O zaman siz neredeydiniz?

ELIE WIESEL – Karpatlardaki küçük kentimde. Almanlar, Macaristan'ı martta işgal ettiler. Mayısta, haftada yüz bin Yahudiyi sürmeye başladılar. Ölüm trenlerinin, askeri trenler üzerinde önceliği vardı. Wahrmacht, tüm cephelerde yenilgiye uğruyordu, ama Avrupalı Yahudilerin yok edilmeleri Hitler'e göre yenmekten daha önemliymiş gibi görünüyordu. Macar Yahudilerinin trajedisini düşündüğümde büyük üzüntü duyuyorum, çünkü Washington'da, Londra'da ya da Stokholm'de durum biliniyordu. Bizi uyarabilirlerdi, ama bunu yapmadılar. Bir kez Auschwitz'e gittik mi artık bizim için kurtuluş yoktu. Ne var ki kurtarılmış olabilirdik. Ruslar, gettomuzdan yirmi kilometre uzaktaydılar. Biz on beş bin kişiydik, yalnızca iki Alman ve elli dokuz Macar jandarması bizi bekliyordu. Tümümüz, gerçekten tümümüz gece gettoyu rahat rahat terk edebilirdik.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kampların olduğunu biliyordum, ama sistemli bir kıyımdan haberim yoktu. Auschwitz gerçeğini düşünmüyordum.

ELIE WIESEL – Ama Varşova gettosunun raporları vardı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Varşova, Auschwitz değildi. Bu derece acıdan haberim yoktu. Size ulaştığı halde bana ulaşmayan tanıklıklar vardı.

ELIE WIESEL – Araştırmalarımda, *New York Times*, *Washington Post* gibi büyük Amerikan gazetelerinin daha o zaman Auschwitz'den söz ettiklerini saptadım. Durum biliniyordu. Roosevelt biliyordu, ama hiçbir şey söylemedi. Bir gün Başkan Carter'le karşılaştım. Bana dedi ki: 'Sizin için özel bir armağanım var. CIA Başkanından, bana arşivlerde, sizin bulun-

duğunuz yerlerle ilgili neler biliyorsak bunları bulup getirmesini istedim. Auschwitz yakınında bir fabrikanın bombardımanından sonra pilotların çektiği fotoğrafları bulup incelemişler. Roosevelt de aynı fotoğrafları incelemişti. Bu apaçıktı. Carter'e sordum: 'Bu fotoğraflardan yararlanılmamış olması nasıl kabul edilebilir?' Bana, 'Bilmiyorum,' dedi. Bunun üzerine yeniden sordum: 'Benim yerimde olsaydınız, şimdi Roosevelt hakkında ne düşünürdünüz?' Carter, şaşırmış gibi göründü. Fotoğraflara bakıyor, ama hiçbir şey söylemiyordu. Selefini savunmaya hazır mıydı? Hayır, onu savunmadı. Daha sonra şöyle söylemekle yetindi: 'Onun ne düşünebilmiş olduğunu kimbilir?"

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben öyle sanmıyorum. Elbette Roosevalt'in ABD'yi savaşa sokması zaman aldı, ama kamuoyunu inandırması gerekiyordu.

ELIE WIESEL – Yahudilerin yazgısına ilgi duymuyordu.

FRANÇOIS MITTERRAND – Öyle sanıyorsunuz ha.

ELIE WIESEL – Fazla Yahudi dostu diye suçlanmaktan korktu. Böyle düşünüp yazan ilk kişi ben değildim. Özellikle hasımlarının, kendisine saldırmalarını istemiyordu. Bir devlet başkanının söylememesi gereken gerçekler var mıdır?

FRANÇOIS MITTERRAND – Güç bir operasyon sürerken, gizlilik zorunlu olabilir. Ama bunun ötesinde, hayır.

ELIE WIESEL – Bir trajedi varsa siz de bundan haberdarsanız, konuşur muydunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Bunu Filistinliler için yaptım. Çok önemli bir konuydu. Hükümet, Suriye'yi kırmaktan korktuğu için sesini çıkarmıyordu. Rehinelerimizin yazgısı bir ölçüde bu ülkeye bağlıydı. Herkes de İsrail Hükümetini kolluyordu.

ELIE WIESEL – Savaşın, insanlığa karşı hakaretlerin en kötüsü olduğunu sanıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – En kötü kolektif hakaret. Ama bireysel şiddet hareketleri de aynı derecede önemli. Savaş, aslında bir çocuğun ırzına geçilmesinden ya da öldürülmesinden daha zorbaca bir şey değil.

ELIE WIESEL – Neden?

FRANÇOIS MITTERRAND – Savaşın gözü kördür. Onu korkunç yapan, görünüşüdür; birlikte yok olan büyük kitleler, tüm bir ulus, bir bölge, bir budundur.

ELIE WIESEL – Sakat kalmış binlerce çocuk. Bu, bana öldürülmüş bir çocuktan daha beter görünüyor. Varşova'da da aynı şey. Ama şimdi nükleer savaştan söz edelim. Bu savaşta, bu savaşın geleceğinde sizi korkutan nedir?

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsanlığın bir bölümünün yok olması.

ELIE WIESEL – Bunu olası sanıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben Fransa'nın nükleer silahlanmasından yanayım, çünkü bu silaha sahip olmanın Fransa'ya karşı bir saldırıyı olanaksız kılacağına inanıyorum. En büyük iki devlet arasındaki nükleer savaşa gelince, biliyorsunuz ki terör dengesi yaratıldı. Ama bana ait sorumluluklar çerçevesi içinde davranarak ve sorumluluğunu yüklendiğim elli beş-altmış milyon yurttaşımı yıkımdan korumaya çalışarak, bana en uygun görünen stratejiyi kullanırım. Misilleme, caydırma olanaklarını elinde bulundurmak, Doğuyla Batı arasında denge olmasa bile dayanmayı sağlayan bir şeydir.

ELIE WIESEL – Daha önce dengesizlikler oldu mu?

FRANÇOIS MITTERRAND –Oldu, ama hiçbir zaman üç aydan fazla sürmedi.

ELIE WIESEL – İçinizden, dünyanın havaya uçma olasılığını düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hem evet, hem hayır. Ne denli yok edici olsa da, nükleer silahın gücü dünyayı ortadan kaldırmaya yetmeyecektir.

ELIE WIESEL – Ben özellikle bir kazadan korkuyorum. Challenger uzay mekiğini ele alınız. En çok güvenilebilir bir uzay taşıtı olduğu düşünülüyordu. Her hücresinin, her telinin bilindiği sanılıyordu, ama en kötü şey meydana geldi. Çernobil Atom Santralını ele alınız. Rus bilim adamları bu santrala kuşkusuz Amerikalıların Challenger'e gösterdikleri ölçüde özen göstermişlerdir. Nükleer bombaya sahip bir Kaddafi düşününüz. Ben çocuklardan ve onların geleceklerinden yana kaygılıyım. Onları tehlikeye atıyoruz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Hükümetlerin sağduyusuna ve herkesin korkusuna güvenmek gerek. Nereye dek nükleer silah korkusu en iyi savunmayı oluşturuyor?

ELIE WIESEL – Savaşa karşı ne yapılabilir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Barış korunmalı. Çok büyük bir sabır, hayli imgelem ve zekâ zenginliği, daha da sarsılmaz bir kararlılık gerekir. Ama savaşı seven bir ulus karşısında kimi zaman savaş yapmaya karar vermek zorunda kalırsınız.

ELIE WIESEL – Kendinizi düğmeye basma buyruğu verirken düşünebiliyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyasal ve askeri strateji bunu engellemek için vardır. Ama kimi zaman kendi kendime! 'Ya bir gün Fransa ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalırsa!..' derim. İşte o zaman davranma özgürlüğüne salip olurum.

ELIE WIESEL – Bir gün bir dostum bana, sizin, birine karşılık olarak bir şey söylemeye karar vermek için yedi dakika beklediğinizi anlattı. Psikolojik baskı dayanılmazdır herhalde.

FRANÇOIS MITTERRAND – Karar veren kişinin, gerektiğinde savaşa karar vermeyi, ama aynı zamanda savaştan kaçınmayı becerebilen bir kişi olması gerekir.

IV

YAZI, YAZIN

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan mesleğinde uzman olmaya ve yalnızca bildiği şeyden söz etmeye çalışmalı. Daha geniş, daha evrensel bir bilgi ayrıca gelir. Kimi insanlar felsefesel, dinsel ya da tinsel düşünceleri olanak sağladığı için evrensele ulaşırlar. Bilginin tüm verilerini kavramaya gelince, yalnızca birkaç düşünür bunu becerebilir, ama bunların da yaşam biçimleri –Kant'ı düşünüyorum– bundan etkilenip her gün ıhlamur ağaçları altında genellikle yüz adım yürümeye indirgenir. Böyle yapmakla dünyanın ve bilginin bir bölümünden, özellikle de özel bir kültür biçimi olan eylemden koparlar. Bir eylem bilimi vardır ki günlük olguları ele alır, bunlara yön verir, bunları yönetir.

ELIE WIESEL – Her zaman sanatsal olaylara karşı ilgi duyuyorsunuz, aynı zamanda bir eylem adamısınız. Sizde, estetik eylemi etkiliyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Birçok devlet başkanı bu estetik boyuta önem vermiyor. Kimileri de tam tersine, tercihen, daha iyi yönetmek, sorumlu oldukları toplumun gelişmesine daha iyi yardım etmek düşüncesiyle bu boyutu arıyorlar. Ben, alçakgönüllülükle bunlardanım. Bu, görevim için yararlı mı? Evet, buna inanıyorum. Canlı ve cansız varlıklarla ilişkimi yitirmeme yol açtırmadan, araya mesafe koymama izin veren her şey bana göre eylem için zorunlu görünüyor. İnsanın kendisiyle kendisi, kendisiyle başkaları, düşünceyle eylem arasındaki bu mesafe, başka türlü anlaşılmaları olanaksız genel hareketleri gözlemeyi sağlıyor. İşin en ince yanı, doğ-

ru ölçüyü bulmaktır. Bir eylemin başarısı buna bağlıdır.

ELIE WIESEL – Bununla birlikte, yazıyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyasal yaşamın içinde bunalmadığım zamanlar yazıyorum. Siz herkesten daha iyi bilirsiniz; yalnızca zaman birliğinin olanak verdiği zihin birliği olmadan insan yazamaz. Oysa, çoğunlukla eylem yeterli bir iç dinginliği bulmamı engelliyor. Önünde bir kâğıt, elinde bir kalem, yazmak, düşünmek zaman ister. Yorgunluk, bir yığın sorumluluk, başka şeylere harcanmış enerji yüzünden o duruma geliyorum ki, benim için bu durumdan kurtulmak kolay değil. Eylemin bir zamanı, yazmanın da bir zamanı vardır. Yine de, bunları demeçler, çalışma arkadaşlarıma gönderdiğim notlar, birtakım kitaplar için önsözler gibi belli olaylar dolayısıyla yazılmış yapıtlarda bir araya getirmek olasıdır.

ELIE WIESEL – Bana göre yazı gizle bağlantılıdır, bu düşüncemin paylaşıldığını sanıyorum. Sözcükler ansızın ortaya çıkar; bunları sıralar, yerleştirir, yönetirsiniz. Ama neden o sözcük değil de bu sözcük?

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan neden söz etmek istediğini bilmeden yazmaya başlamaz. Ama haklısınız, nasıl söz edilecek, hangi beklenmedik konuya sapılacak; bu çok gizemli bir şey. Kuşkusuz, beynin, zekânın, duyarlığın, bilginin mekanizmalarına bağlı.

ELIE WIESEL – Başka bir deyişle, kendi kendimizi şaşırttığımız oluyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğru; ortaya koyduğum, ancak önceden sezmemiş olduğum şey beni çoğunlukla şaşırtır. Bunu kötü bulursam yeniden başlarım; genellikle de sonuçtan hoşnut olmadığım için çok çalışırım.

ELIE WIESEL – En güç olan, başlamak mı yoksa yeniden başlamak mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Başlamak. Bir kez başladınız mı, bir kez harekete geçtiniz mi, kimi zaman bir haz, kimi zaman da bir gereksinim olur bu. Bir kitaba yazmaya başlamadan önce (on üç-on dört kitap yazdım) masama oturmamak için az mı bahane uydurdum. Bir gün, gözlerim kitaplığımın raflarına takılır, hemen bir tarih ya da bir sanat kitabı alıp bununla oyalanırım. Bir başka gün, dışarıda köpeğim havlıyordur, ne oluyor diye gidip bakarım, ama dışarıya çıkar çıkmaz da sinirlerimi dinlendirmek ister, yarım saat gezinirim. Bir başka gün de, kalemimi beğenmem... Yazmadan önce bu hayvansal kaçınma günlerce sürebilir. Gerçekten de ilk çıkışın kusursuz olmasını, uzun bir çalışmanın sonucuyla aynı dokuda olmasını istemeye eğilimim vardır; öyle ki, yazımın ilk satırlarını özenle hazırlayıp süslemek için ayrıca dört-beş gün geçirebilirim. Kalıcı nitelikteki bu malzemeyle metni cilalamaya girişebilmek için, sanırım iyi tasarlanmamış olan şeyi önce beceriksizce söylemek daha iyidir. Bana göre çalışma, bu kusurlu malzemenin, kâğıdın üzerine yatırıldığında gerçekten başlar. O zaman iyimser olurum.

ELIE WIESEL – Bir yazınsal çalışma için harcanan zaman kesinlikle yitirilmiş zaman sayılmaz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğru, çünkü döküntülerden sonra yine de geriye bir şey kalır. Bunları söylemekle yazarlık taslamıyorum. Yalnızca dilimi tanımaya ve dilimle iyi yazmaya çalışıyorum. Yazar olsaydım, yaşamımı yarı yazmaya adardım; eylem, enerjimin en büyük bölümünü erittiğine göre, demek ki yazma yeteneğim yokmuş. Balzac'ın yazmaktan başka uğraşları var mıydı, bilmiyorum, ama sizin yaptığınız gibi, benimle yazından konuşuldu-

ğunda, haddimi bilecek kadar bilinçli olduğumu sanıyorum.

ELIE WIESEL – Siz aynı zamanda bir yazarsınız. Acaba bir eylem yaptığınız zaman, içinizdeki yazar bu eylemin daha sonra nasıl anlatılacağını önceden düşünmüyor mu? diye merak ediyorum.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben anılarımdan çok, eylemlerimin açıklanmasına önem veririm. Kendimi yaşamım ve katıldığım olaylarla ilgili birçok kitap yazan bir kişi olarak görmüyorum. Buna karşılık, uğraşmak zorunda kaldığım büyük sorunlardan birkaçını, bunlara kişisel bir açıklama getirerek, böylece de eylemim kanalıyla portremi çizerek, ele alıp işlemek isterdim. Bununla birlikte, aklımı daha çok kurcalayan bir şey var: Çağdaşlarımın değil, gelecek tarihçilerin kanısı. Ben, yaşamöykümü yazanlardan kimilerinin dedikleri kadar aklını tarihe takmış biri değilim, ama bu düşünceye de duyarsız olmadığım doğrudur. Bana öyle geliyor ki, biraz önceki konuşmamıza dönersek, burada yararlı bir mesafe söz konusu. Avrupa içinde Fransa'yı ele alacak olursam Avrupa ülkelerinin tarihini olduğunca iyi bilmem ve bu ülkelerin gelişmelerine bakarak, Fransa'nın geleceğini görmeye çalışmam gerek. Bu tarih içinde kendi rolüm ne de olsa benim için pek önemli değil.

ELIE WIESEL – Hakkınızda yazılanları okuyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Buna düşkün değilim. Kitaplar masamın üstüne konuyor, aramak zorunda kalmıyorum. Kimilerini açıyorum, ama çok seyrek olarak.

ELIE WIESEL – Başlangıçta kendi kendime, hakkımda yazılanları okumam gerekmez demiştim. Ama şu iki şeyden biri oluyor: Bana ilişkin iyi sözler söylenmişse bu gururumu okşuyor; kırıcı sözler söylenmişse bundan üzüntü duyuyorum. Bu yüzden eleş-

tirileri okumaktan vazgeçtim. Eleştirilere duyarlı mısınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, ama bunlardan duyduğum üzüntü, anlaşılamamış olmanın yol açtığı hoşnutsuzluk ya da öfke; acı hiçbir zaman uzun sürmüyor. En ağır olanı haksızlığa uğramışlık duygusu. Söylemek istemediğimi bana söyletmek, eylemimi tersine yorumlamak kimi zaman öfkelendiriyor beni, onuruma da dokunuyor.

ELIE WIESEL – Daha önce haksız bulduğunuz eleştirilere yanıt vermek istediğiniz oldu mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Tam olarak değil. Herhalde bunu hiçbir zaman yapmadım.

ELIE WIESEL – Yazın nedir? Bunun bana bir tanımını yapabilir misiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yazın, yazma eylemidir ve kimi dil, üslup, biçim nitelikleri özün niteliğine katıldığında, o güzelim yazın yapıtı adını hak eder. Bir tek yazın değil de birçok yazın vardır demekle sizi şaşırtmış olmayacağım. Kişisel olarak roman türü beni çekmiyor, ama yine de bu tür yazının tutkulu bir okuruyum. Büyük yazar olabilecek birçok yazar yanlış tür seçmişlerdir. Roman yazmaları gerekirken tragedya; tragedya yazmaları gerekirken komedya; felsefe denemeleri yazmaları gerekirken öykü ya da masal yazmakta diretmişlerdir. Yeteneklerini konusunda yanılarak geleceklerini de berbat etmişlerdir. Gerçek büyük yazarlarsa kuşkusuz, üsluplarını, kendilerine uygun yazın türünü bulurlar.

ELIE WIESEL – Peki, sizin türünüz nedir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Diyelim ki, sır verme konusunda cimri olmama karşın, iyi seçilmiş açılardan kendi serüvenimi anlatmayı ve düşüncemi, yaşadığım tarih alanına bağlamayı oldukça severim. Bu bakımdan siyasal inceleme, deneme bana uygun düşüyor. Yazdığımda, tarih karşısındaki tutumumu hesa-

ba katarak davranmaya çalışırım; duyarlıklarım, yaşadıklarım, olayları anlama ve duyma biçimim, dolayısıyla yazdıklarımın içinde karışmış olur. Bir tepe, bir ırmak, bu ırmak boyunca ağaçlar, gökte belli bir ışık bana Fransa'yı, Clemenceau ile Poincaré arasındaki bir tartışma kadar güçlü bir biçimde anlatır.

ELIE WIESEL – *Ma part de Vérité* adlı kitabınızda neredeyse özyaşamöyküsel otuz sayfa yazmışsınız...

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğru. Olabildiğince tam tamına, ailemin kim olduğunu ve çocukluğumu nasıl yaşadığımı açıklamak istiyordum. Anlatımda doğruluk, bence, yazında bir gerekliktir. Ama doğru sözcüğü bulmak için ille de açık olmak gerekmez. *Chants de Maldoror*'un[1] gizi, anlaşılmazlığı bana doğru yazının güzel bir örneği gibi görünüyor. Anlatı, düşünce ya da duyarlık ölçütlerinden ayrılır gibi görünse de, sözcük tam olarak düşünceye, duyguya uyar. Benim için bundan daha güzel bir yazın olamaz. Bir taş yassıysa, yazar onun yassı olduğunu söylemelidir; bir maden filizinin rengi neyse, onu söylemelidir, bir hayvanın ya da bir bitkinin adı neyse onu söylemelidir. İşte bunun için ben, anlatıları genellikle heyecan verici olan yeni romana karşı ilgi duyuyorum. Her şeyin bir adı vardır ki, bu adı bilmek ve kullanmak gerekir, ama iddiasız olarak; çünkü, doğrulukta aşırılık, zengin bir söz dağarı, hoşa gitmeyen, saçma sapan gülünç sözlere, yazılara götürür. Her ne pahasına olursa olsun, ender sözcüklerin, her zaman doğru olmayan sözcüklerin ardında koşan yazarlardan nefret ederim. Yapmacıklı, anıştırmalı olan bu sözcükler dil tarihinin geçmiş bir dönemine yaraşır, ama bugün kullanıldıkları biçimlerine göre doğru değildir.

[1] Maldoror şarkıları. Fransız ozanı Lautréamont'un (1846-1870) ünlü yapıtı. (Çev.)

ELIE WIESEL – Yapmacıklı sözcükler iki yüzyıl önce öyle sayılmazlardı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Filoloji –sözcükler tarihi– bilinmesi gerekli bir bilimdir; zaten benim de çok hoşuma gider. Falan sözcük Latinceden, filan sözcük Keltçeden ya da Germen istilaları döneminden gelir. Sözcüklerin anlamı yaşamları süresince değişir. Bu, yazın olmasa da XVI. yüzyılın bir diyaloğunu ya da tipik bir betimlemesini yalnızca insanların bugün anladıkları sözcükleri kullanarak yeniden oluşturmayı eğlenceli bulurum.

ELIE WIESEL – Dilde aşırı bir arılık yanlısı mısınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir sözcüğün belli bir dönemde doğru olarak kullanılmasını severim. Ama bu, arasıra insanın heves edip bir eski sözcüğü, cesurca bir tümce kuruluşunu, İngilizce ya da Fransızca-İngilizce karışımı birkaç sözcüğü, biraz da argo sözcükleri kullanmasını engellemez. Kimi yazarlar argoya çok iyi egemen olurlar ve anlatım düzeyleri çok yüksektir.

ELIE WIESEL – Latince tarih, yazın okudunuz. Bu eğitim, düşünüşünüzün oluşmasında yararlı oldu. Cicero'nun konuşmacı üslubunuz, Tacitus'un konuşmacı yeteneğiniz üstünde ne gibi etkisi oldu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, Latinceyi çok seviyordum; üslubumun oluşmasına ya da bozulmasına çok yardımı oldu; hatta öyle ki, bugün Latincenin o denli az öğretilmesine üzülüyorum neredeyse, çünkü ritmiyle Latincenin ritmine yakın ve sözcüklerinin çoğu Latin kökenli olan Fransızcanın, köklerinden koparıldığını ve böylece zayıfladığını sanıyorum. Birçok çocuk için, somut yararı apaçık görülmeyen bir öğretimi genelleştirmeyi sürdürmenin çok güç olduğunu kabul ediyorum, ama ne yapalım, madem ki bana benden söz ediyorsunuz, işte duygularım bunlar. Fransızcada, tarihte, coğrafyada iyi bir

öğrenciydim, oysa Latincede pek kuvvetli değildim. Latinceden Fransızcaya çevirilerde, bildiklerime dayanarak değerlendirmeler yapıyordum. Fransızca'dan Latinceye çevirilerdeyse güçlük çekiyordum. Buna karşılık prozodi doyuruyordu beni. Horatius ya da Virgilius'tan tam pasajları ezberliyor, bunları Latince ritmlerine göre neredeyse mekanik olarak bölüyor, parçalıyordum. Tüm kitaplarım prozodinin ritmini belirtmek için çizdiğim yatay ve dik çizgilerle berbat oluyordu. Zevk için, geceler boyunca bunlarla uğraşıyordum. Latince dizeleri o ritme göre, her zaman iyi anlamasam da yineliyordum.

ELIE WIESEL – Siyasal konuşmalarınızda bunun bugün hâlâ etkisi görülüyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Olabilir.

ELIE WIESEL – Giacometti'nin[1] güzel bir formülü vardır: 'Düşlediğim şey, bir kibrit kutusuna koyabileceğim kadar küçük bir büst yapmak. Bu kutu da öyle ağır olmalı ki, kimse onu kaldıramamalı.' Bir kitap için de aynı şey söz konusu değil mi? Her kitap öyle kısa, öyle gerçek, öyle arı olmalı ki, insan onu avucunun içinde, bakışında tutabilmeli.

FRANÇOIS MITTERRAND – Chardonne'a[2] aşırı derecede düşkün olduğum sık sık söyleniyor. Bu yazarın tümüyle Fransızlara özgü özlü anlatımı içinde görkemli bir üslubu olduğu gerçektir. Ama Tolstoy'daki bolluk da hoşuma gider. *Savaş ve Barış*'ın her sayfasının iki yüz ton çekmesine çabalamıyordu, ne var ki bu kitap, sözcüğün tüm anlamlarında, ağır bir kitap.

ELIE WIESEL – Genellikle Tolstoy'un karşısına Dostoyevski'yi koyarlar.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kırk yıl önce bana okuduğum en güzel kitabın hangisi olduğunu sordukla-

[1] Alberto Giacometti (1877-1966) İsviçreli ressam ve heykeltıraş. (Çev.)
[2] Jacques Chardonne (1884-1968) Fransız yazar. (Çev.)

rında *Karamazof Kardeşler*, diye yanıtlamıştım. Şimdi Tolstoy'un kimi kitaplarını yeğliyorum.

ELIE WIESEL – Gerçek anlamıyla yazma edimine dönecek olursak benim için en güç anın, yazmaya başlayacağım andan önceki an olduğunu biliyorum. Neden? Çünkü ilk tümcem hazırsa birinci sayfam hazır demektir; bu sayfa da tüm kitabı içerir. Sizin için de aynı şey midir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Gerçekten, ilk tümceyle yazmaya başlamış, yazma bahsini kazanmış olduğumu duyuyorum. Ama güzel bir imge de olsa, bu ilk tümcenin, tüm kitabı içeren ilk sayfayı içerdiğini söylemeye dek gitmeyeceğim. Belki meslekten bir yazar olmadığım için.

ELIE WIESEL – Kitap bir bütündür.

FRANÇOIS MITTERRAND – Genellikle okur olarak, bir kitabın niteliğini ilk tümcesinden, içerdiği bir müzikten, bir düşünceden, çok özel bir atılımdan anlıyorum.

ELIE WIESEL – Yiddişçe (Yahudi Almancasıyla) yazan bir yazar tanıdım; kendisini yazarların prensi sanıyordu; iri yarı bir adamcağızdı. Hem İbranice, hem de Yiddişçe yazıyordu; çok etkili biriydi. Ona rastladığımda çok gençtim. Bana şöyle demişti: 'Delikanlı, bir gün yazacaksınız. Yazar, arabayı süren arabacıya benzer. Arabacı bir köye girerken ne yapar? Geldiği anlaşılsın diye kırbacını şaklatır. Başka ne yapar? Gittiği anlaşılsın diye yine kırbacını şaklatır. Bu iki an arasında istediğini yapabilir, istediği yere gidebilir. İşte kitapta da böyledir. İlk ve son kez kırbaç şaklatmak önemlidir. İki vurma arasında her şey olabilir.' Bu sözler beni derinden etkilemiştir. İnsanın söyleyecek son sözü olmalı. Daha önce söylenmiş olanları içerir bu son söz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Ama kırbacın şaklaması yalnızca köy halkına haber veriyor, aynı zamanda

atı da hazırlıyor... At da kırbaçtan ya da arabacıdan daha yararlıdır. Canı yürümek istemez, sonra da durmak bilmez... Korkunç bir şey bu: Çok şey söylenmiş olabilir, ama her zaman eklenecek ya da daha iyi dile getirilecek başka bir şey vardır.

ELIE WIESEL – Çok güzel bir at öyküsü biliyorum. Anlatayım size. Bir gün kadının biri telefon edip beni bir konferans vermeye çağırdı. Telefonda konuşurken bana öyle geldi ki, çağrılan kişi konusunda bir yanlışlık vardı, bu kadın kitaplarımdan bir tekini bile kesinlikle okumamıştı. Bunun üzerine kendi kendime: 'Şu insanları bir sınayayım,' dedim. Kitaplarımdan biri hakkında konuşmam öngörülmüştü. Ama ben böyle yapacak yerde bambaşka, tuhaf mı tuhaf bir öykü uydurdum: Kitabımda olayın geçtiği yeri değiştirdim, kahramanlarını başka kılıklara soktum. İçimden emindim ki, dinleyiciler arasından biri ayağa kalkıp sözümü keserek: 'Bu anlattığınız, bizim okuduğumuz romanınız değil,' diyecekti. Ama hayır, herkes dinliyordu. Üç çeyrek saat sonra konferansım bitti. Toplantıya başkanlık eden kadın soru sormak isteyen olup olmadığını sordu. Evet, biri vardı. Ben içimden: 'En sonunda bir tepki gösterecek,' dedim. Ne var ki sorular benim uydurduğum romanla ilgiliydi! 'Kitabınızı okumuştuk,' diyorlardı bana, 'çok güzel.' Ve her biri, sanki benim romanım söz konusuymuş gibi, uydurduğum öykünün üstünde konuşuyorlardı... En sonunda beni çağırmış olan kadını bir kenara çekip ona şu öyküyü anlattım: 'Hahamın birinin bir dinsel törene gitmesi gerekiyormuş. Bir araba çağırmış, arabayı sıska ve hasta bir at çekiyormuş. Arabacıya gideceği yeri söylemiş. Köyden çıktıklarında, arabanın bir tepeyi aşması gerekiyormuş. Arabacı durup hahama: 'Bakın, atım öyle sıska ki arabayı çekemiyor, yardım etmek için arabayı itelim,' demiş. Haham inip ara-

bayı itmeye başlamış, arabacı da yardım etmiş. Birlikte tepeyi aşmışlar. Hahamın gideceği köye dek de itmeyi sürdürmüşler. Bir ara haham dönüp demiş ki: 'Burada bulunmanızın nedenini anlıyorum. Para kazanıyorsunuz. Benim burada bulunmamın nedenini de anlıyorum, bir dinsel törene çağrıldım. Ama anlamadığım bir şey var, *atı niye getirdik buraya*?' İşte ben de kimi zaman romanlarda aynı şeyi duyuyorum.

Kimi yazarlar, hayranlık duydukları için yazına girmişlerdir. Kimileri de, sanıyorum, öfke duydukları için. Bana gelince, ben halkıma ve onun tarihine minnettarlığımı göstermek istedim. Minnettarlık yaşamda ve yazında temel bir erdemdir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim için önemli olan bir şeyi göstermek değildi. Bende de bu istek vardı elbette, ama ikinci derecedeydi. Bilirsiniz, ilk kitaplar genellikle bir tepiden doğar. Ben de önce kendi dönemimi çağdaşlarıma anlatma gereğini duydum. Sömürgelikten kurtulma, bağımsızlaşma sorunlarının tümünü ele almak ve bu sorunlar aracılığıyla göstermek, tanıtlamak, inandırmak istiyordum.

ELIE WIESEL – Hangi alanı benimsiyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyaset alanını. Zamanımın insanlarının tutkuları arasından olayların bağlantılarını anlamaya çalışıyordum.

ELIE WIESEL – İnandırmak için yazar oldunuz. Ama aynı zamanda bir halk hatibiydiniz. Söz ve kalemden hangisi amacınıza ulaşmanıza en çok yararlı oldu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Her zaman inandırmasam da en azından benimle aynı şeylere tepki gösteren insanların alanını genişlettim. Yazdım, daha çok da konuştum. Kuşkusuz düşünmeyle yazma arasında çok büyük bir uçurum olduğu ve konuşma daha kolay göründüğü için. Bir itkinin bizi yazmaya götürdüğü anla yazdığımız an arasında düşünce donar,

her şey donar ve parlaklığını yitirir. Tüm güçlük, çalışma ve derin düşünmeyle bu parlaklığa yeniden kavuşmaktır. Bu da ancak insanın dinginlik içinde, kendi kendisiyle barış içinde olmasıyla gerçekleşebilir.

ELIE WIESEL – Yaratıcı konuşuyor...

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben tam olarak bu terimi kullanmazdım, çünkü gerçek yaratıcılar özellikle dünyalar, düşünce sistemleri yaratanlardır. Yazılı yapıt, biçimi olmayan bir şeyden bir biçim çekip çıkardığı için, elbette bir yaratıdır, ama derece farkları var: Amiple insan arasındaki derece farkını düşünürsek ben kendimi tam bir yaratıcıdan daha çok, amibe yakın bir yere koyuyorum.

ELIE WIESEL – Bir roman, bir masal, bir öykü gibi düş ürünü bir şey yazmayı hiç düşündünüz mü?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kısa bir anlatı içinde, yaşadığım ve bana ders olmuş kimi deneyimleri, kimi sahneleri toplamak ilgimi çekerdi, ama büyük bir imgelem payını da içerecek roman, öykü gibi bir yapıt ortaya koymak; yok, böyle bir şeyi yapmayı hiç istemedim.

ELIE WIESEL – Çok güzel, ama kaygı verici bir söylence vardır: Musa'ya, zamanı ileri götürme ve iki bin yıl sonra Tevrat'a adanmış bir bilgenin vereceği dersi izleyebilme yeteneği verilmiş. Ders bittiğinde, Musa neredeyse bitkin bir durumda dışarı çıkmış, çünkü bilginin kendisine anlattıklarını hiç anlamamış. Bununla birlikte kendi kitabından söz edildiği için ders öncelikle onu ilgilendiriyormuş. Sanıyorum tüm yazarlar da aynı durumda. Kimi zaman eleştiriler oluyor, ama konu siz olduğunuz halde, bunlardan hiçbir şey anlamıyorsunuz. Oysa yazmayı tasarladığınız şey, iletmek istediğiniz bir mesajın taşıyıcısı olduğu için inandırmaya çalışıyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yazar, genellikle kendi anlatımına egemen olmasının saygınlığını görür. Eğer ortaya koyduğu yazın, toplumun baskın beğenisine uygun değilse, rolü nazikleşir. Yazar, durumlara göre ya bir büyük rahiptir ya da bir paryadır.

ELIE WIESEL – Belki parya olmak yazarın rolüdür?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yazarların çoğu resmi yazardır ve aralarında, zenginleşir zenginleşmez hiçbir zaman yazar olamayacakların sayısı da çoktur. Victor Hugo sürgüne gönderildi, ama hiçbir zaman parya olmadı.

ELIE WIESEL – Hugo bir *bestsellers* yazarıydı. Şiirleri yüz bin adet satıyordu. Anlatım gücünü, içinde yaşadığı topluluktan alıyor ve herkesin önünde ortaya çıkıyordu; ama başkaları için tam tersine Site'ye karşı olmak yazmanın bir koşuludur.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yazında o denli çok aile var ki, bir genel kural ortaya koymak bana güç gibi görünüyor.

ELIE WIESEL – Sizin yeğlediğiniz kitaplar hangileri?

FRANÇOIS MITTERRAND – Okuyacağım kitapları seçmekte çok titiz davranırım. Yirmi yaşında, Malraux'nun en yetkin örneği olduğu eylem yazını beni çekiyordu; on beş yıl sonra, bunun yapaylığını anladım: Bir yalancı tanık, gerçekdışı eylemleri anlatmıştı.

ELIE WIESEL – Ama Malraux yine de büyük bir yazar. Bir Malraux üslubu, bir Malraux evreni var...

FRANÇOIS MITTERRAND – Kuşkusuz çok üstün bir adam, ama büyük yazarlığı daha çok tartışılabilir. *İnsanlık Durumu* bir kuşağı derinden etkiledi, ama geçmişe ait bir roman bu; *Umut*, tersine, etkisi hâlâ süren bir iz bıraktı. Bunu söyledikten sonra bir mesaj bile varsa, ben okurumu bir görünümün güzelliğine, gerçekliğine inandırmayı, betimleme yoluyla,

kendi algıladığım şeyin özünü tam olarak dile getirmeyi, iletmeyi sevdiğimi belirteyim.

ELIE WIESEL – Yazdıklarınızı yeniden okurken bu güzelliği dile getirmiş olduğunuzu sanıyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Böyle sandığım oldu. Yazdığım sırada sanki bir altıncı duyguya sahip oluyorum, bu duygu da yolunda gitmeyen bir şeyi bilmemi sağlıyor. Genellikle ancak kusursuz olduklarına inandığım metinleri yayımlıyorum.

ELIE WIESEL – İlk okuduğunuz roman hangisiydi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kesin bir yanıt veremem. Evimde XIX. yüzyılın ikinci yarısı yazarlarına ait bir kitaplık vardı. Burada Zola'nın pek az, Paul Bourget'nin çok romanı bulunuyordu. Herhalde elimin altındaki Balzac, Stendhal, Flaubert gibi yazarları okumakla başladım. Ardından, otuzlu yıllarda, Gide'in, Montherlant'ın, Bernanos'un, Claudel'in, Mauriac'ın, Drieu la Rochelle'in yapıtlarını tanıtan NRF dergisi sayesinde seçim yaptım...

ELIE WIESEL – Dürüstçe, belli yazın biçimlerini başkalarına yeğlediniz mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kuşkusuz evet. Ama elimin altındaki şeyleri ya da bilmediğim nedenlerle içimde bir şeyin tık etmesine yol açan şeyleri okurum: Ya kitabın sunuluşu iyidir, ya basımında kullanılan harf türü hoşuma gitmiştir ya da karıştırırken güzel bir resme, güzel bir tümceye takılmışımdır. Böyle söylenebilirse, rastlantısal bir okuma benimkisi. Seçimlerim, çoğu kez tepilere boyun eğer. Örneğin, bir kitabevinden çıkarken elimde, almayı düşünmediğim bir kitap olması ender değildir.

ELIE WIESEL – Başka neler okudunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Gençliğimde, İngiliz romanları modayken, Rosamonde Lehmann'ı ya da Charles Morgan'ı okurdum. Ardından Faulkner'i, Hemingway'i keşfettim. Daha sonra da çok çok da-

ha iyi olan Joyce'u. Styron'a karşı da büyük bir düşkünlüğüm vardır. Ama aynı zamanda Balzac'ı, Stendhal'i, Flaubert'i, Chateaubriand'ı; kısacası, yineliyorum, aile kitaplığının raflarında bulunan şeyleri bir çırpıda okuyup bitiriyordum.

ELIE WIESEL – Dinsel kitaplar dışında –bunlarla doluyum– kimi kitaplar ben derinden etkiledi. Örneğin, kendime çok yakın bulduğum Kafka'nın kitapları, o derece ki, ondan önce ve ondan sonra bir dünya olduğunu düşünüyordum. Dostoyevski'nin kitapları da öyle.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir başka kitap, üslubuyla, hacmiyle ve ele aldığı konunun biçimiyle *Karamazof Kardeşler*'den çok uzaklarda olan bir kitap da André Gide'in *Dar Kapı*'sıdır.

ELIE WIESEL – Ya *Şato*? Kafka'yı ilk kez okuduğumda –çok iyi anımsıyorum– geceydi. Ertesi sabah erkenden çöpçülerin seslerini duydum; dışarıya çıkıp adamların ellerini sıkmak, bana gürültü yaparak, Kafka'nın dünyasından başka bir dünyanın var olduğunu anımsattıkları için onlara teşekkür etmek istedim. Bununla birlikte Kafka, komedya yazdığından emindi; romanlarını, arkadaşlarına katıla katıla gülerek okuyordu, ama bunlar en trajik romanlar değiller mi? Filistine gidip orada bir kahvede garson olarak çalışmayı düşlüyordu. Doktoruna son sözü şu olmuştu: 'Beni öldürmezseniz, katilsiniz.'

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu derece acı mı çekiyordu?

ELIE WIESEL – Veremliydi; ölüm onu çok gençken alıp götürdü. Kızkardeşine neredeyse her gün yazdığını biliyor muydunuz? Şu işe bakın, mektuplarının hiçbirinde savaştan söz etmiyor! Oysa o, bu yüzyılın en büyük tanıklarından biri: 1914'te savaşı yaşadı, yaralıları gördü, ama mektuplarında bundan hiç söz yok. Biz yazarların bugün çok ağır bir sorumluluğu

var: Artık eskisi gibi rastgele her şeyi söyleyip de cezasız kalamayız.

FRANÇOIS MITTERRAND – Elbette, ama düşününüz ki güdümlü yazarlar her zaman bunun cezasını gördüler: 1945'te kurşuna dizilenler onlar oldu, Atlantik duvarının yapımına katılanlar değil. Aydının sorumluluğunun bir bankerin ya da bir müteahhidin sorumluluğundan daha büyük olduğu da gerçektir.

ELIE WIESEL – Sovyetler Birliğinde de 1936'dan önce ya da 1952'de aydınlar idam edilmişlerdir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bu yeni bir şey değil. Seneca –yalnızca onu örnek olarak gösterirsek– kendini öldürmeye zorlandı.

ELIE WIESEL – İntihar, Romalılarda bir tür gelenekti. Socrates örneği, onun sürgünü seçme olanağı bulunmasına karşın, bana daha yerinde gibi görünüyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Tümü de uymacılık yanlısı olmayan düşünceleri dile getirmişlerdi. Yazar, yazdığı zaman bir riski göze alır.

ELIE WIESEL – Yazı yazdığınızda, kimi zaman sizde de bendeki gibi söylenecek şeyin söylenmemiş olduğu izlenimi uyanıyor mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Eğer asıl söyleyeceğim şeyi söylememişsem, çalışmamı sürdürürüm. Ama ne beklediğimi düşünerek yazdığım kitapları yazmış olmaktan pişmanlık duymam. Bunların kusursuz yapıtlar olduklarını söylemeye gelince, o zaman kendini beğenmişlik gerekir ki bu da bende yoktur.

ELIE WIESEL – Benim de otuz kadar kitabım var ve çoğu zaman, henüz başlamamışım gibi gelir bana.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kuşkusuz çok titizsiniz. Ama dünyanın bir açıklamasını bulmaya çalışıyorsanız, bunu bulamadan ölme olasılığımız çok yüksek.

ELIE WIESEL – Her şey, okumak için omuzlarımın üstünden bakan kişiye bağlı. Sessizliğe nasıl bir yer veriyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – İyi bir yardımcıdır. İnsanın içi için zorunludur, dışı için ikinci derecede önemlidir. İnsan yazmak için sessizliğin çevresinde bir içsel birlik oluşturmalıdır. Dışarıda gürültü olabilir, bu tedirgin edici değildir, ama içinizde birçok tutku varsa yazmak olanaksızdır.

ELIE WIESEL – Sessizliğe karşı söz mü diyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, ikisi birbirini tamamlar.

ELIE WIESEL – Sessizlik sözün içinde midir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Soluk alma zamanları olmalı. Sessizlik okura kendini bulma, düşünme zamanı verir.

ELIE WIESEL – Şu sıralarda Fransız yazınının iyi olduğunu düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Genel olarak, evet; ama roman yazını değil. Bugün pek az romancının bir Fernand Braudel'in, bir Claude Lévi-Strauss'un evrenselliğinde gözü olabilir.

ELIE WIESEL – Peki, siz kime hayransınız?

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyaset alanında pek az kişiye; sanat, düşünce, felsefe alanında daha çok kişiye.

ELIE WIESEL – Neden bir yandan sanatçı, öte yandan siyaset adamı arasında böyle bir ayrım yapıyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kültür dünyası, siyaset dünyası kadar bunalımlar, kıskançlıklar, kinler içinde. Bir iktidar dünyası gibi.

Siyaset çevresini tanırım, ama sanatçılar dünyasını daha az...

ELIE WIESEL – Bunlarda hayran olduğunuz şey nedir? Yaratıcı güç mü?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, başkalarının duygularını ve zekâsını aktarabilecek, ressamın bir tablo, bestecinin bir senfoni yaratma yeteneği; bir heykel

ya da bir felsefe sistemi yaratma yeteneği. Bana göre bu biraz da büyüdür.

ELIE WIESEL – Ben kitap yazıyorum, ressam resim yapıyor, müzikçi de beste. Ama bugün romancının kaç okuru, müzikçinin kaç dinleyicisi var? Sonuç olarak, pek az. Oysa siz, siyaset adamları, milyonlarca kadın ve erkek için çalışıyorsunuz. Siyasetin bu yaratıcı boyutunu kabul etmemek niye? Siz, kendiniz, kültüre çok önemli bir yer verdiniz; büyük işler yaptınız: Büyük Louvre, Bastille Opera Binası, Défence Kemeri ve özellikle Fransa Ulusal Kitaplığı gibi.

FRAÇOIS MITTERRAND – Kesinlikle öyle. Bu yapıların anlamlı olmaları için çabaladım. Ama bunlar üstlendiğim siyasal rolün bir parçası; benim eylemime bir anlam veriyorlar, herhalde yasalarda her zaman bulamadığım bir şiirsel nitelik esinliyorlar.

V

İKTİDAR

ELIE WIESEL – İktidar insanı büyülüyor. Neden aranıyor iktidar? Amaçları, tuzakları neler? Nasıl tanımlardınız iktidarı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Sözcüklerdeki gibi. Özünü aklınızda tutsanız da, bin bir biçime girer. Bireyi özel yaşamında, aile yapısının içinde etkiler; Site'de, köyden megapole dek her yerde hazırdır; Ulusta kendini gösterir, ama aynı zamanda eğitim, yazı, sanatlar aracılığıyla zihinde belli olur. Burada her zaman bir bireye ya da bir birey grubuna verilmiş, iradelerini ve kendi anlayışlarını daha geniş bir kitleye kabul ettirme, bir topluluğun yazgısını yönlendirme yetisi söz konusudur.

ELIE WIESEL – Bir bireyin başkalarına üstün olmasını, onlara söz geçirmesini içerir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Daha çok, iktidarı kullanmak için özel bir yetenek gerektiğini söyleyeceğim. Bu da bir üstünlük belirtisi mi? Günlük yaşamda ve toplumların gelişmelerinde belki? Ama iktidarı kullanan kişi ille de başkalarından daha iyi değildir, yalnızca bu görevi yerine getirmede başkalarından daha yeteneklidir. Bu bir yetenek sorunudur.

ELIE WIESEL – İktidar adamını güçlü yapan nedir?

FRANÇOIS MITTERRAND – Daha önce de söylediğim gibi, eğitim, yazı, sanatlar söz konusu olduğunda, belli bir zamanda, bir ulusun duygularını, gizli gereksinimlerini tam olarak dile getirdiği ölçüde, iktidar adamını zihinsel yetileri güçlü kılar. Toplumsal örgütlenme açısından da iktidar adamı, devletin, yö-

netimin dizginlerini elinde bulunduran ve bir demokratik rejimde seçimle gelmiş olan kişidir.

ELIE WIESEL – Sanatçının iktidarı, Goethe'nin ya da Goya'nın iktidarı bir cumhurbaşkanının iktidarına benzer mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bunlar değişik iktidar biçimleridir. Eğer bu biçimlerde bir hiyerarşi kurmak istenirse en soylusu, yalnızca zihin gücüyle ve zihinsel yaratıyla elde edilmiş olan iktidardır. Ardından, daha gözle görülebilir olan ve hemen tanınan siyasal, ekonomik ya da toplumsal iktidar gelir.

ELIE WIESEL – Bu iktidarı biliyoruz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Keramet sahiplerinin, düşün *liderlerinin* iktidarı gizemlidir. Ortaçağda Vincent, Ferrier, Abélard ya da Bernard çok büyük kalabalıkları kendilerine çekebiliyorlardı. Çok daha sonra Gambetta, Jaurès, Lenin geldi.

ELIE WIESEL – İktidarda kuruntunun bir payı yok mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Siyasal iktidar yarattığı kuruntuya değil, temsil ettiği ve aldatıcı olabilen umuda dayanır. İktidar kuruntusuna gelince, burada bir felsefi kavram söz konusudur. Kuşkusuz her iktidar bireyin yazgısıyla karşılaştırıldığında saçmadır. Bir şey kesindir: Birbirlerini seven insanları ayırabilir ya da bir ulusu yok edebilirseniz, bu iktidar aldatıcı, boş değildir. İktidarın her zaman korkunç bir şey olduğunu sanıyorum. Onu elinde tutan, korkmak yerine, kendi rolünün niteliği ve kapsamı konusunda son derece dikkatli olmak zorundadır. Aklı başındaysa karşı iktidarlar arayacaktır. Bir iktidar karşısında bulunuyorsanız onun aşırılıklarına dayanmak için örgütlenmeye çalışırsınız. Bu yüzden siyasal felsefe yavaş yavaş demokrasi amaçlı bir anlayışa yöneldi: İktidarları denetim altına almak için bunları ayırmak, daha iyi dağıtmak için merkeziyetçilikten uzaklaştırmak gibi. Sendikal örgütlenmeler

de, ekonomik ve sosyal alanda önemli bir karşı-iktidarı temsil ederler; aynı şekilde sanatta, arasıra anlatım biçimlerinde, üsluplarda ansızın bir kopmaya yol açan yeni düşünce okullarının ortaya çıkmalarına izin vererek, konformizmleri, akademizmleri bırakmak zorunlu olur.

ELIE WIESEL – Öyleyse gerçek iktidar hangisi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yanıt tarihtedir. Kurulu iktidarın yendiği Ètienne Marcel ya da Spartacus gibi büyük kışkırtıcıları düşünüyorum ve Lenin gibi, savaşı kazanan başkalarını. İsa'da siyasal mahkemelerce kışkırtıcı sayılmıştı, bu yüzden de öldü. Öcü, öldükten sonra alındı. Kişiliğinden ve öğretiminden Kilise doğdu, Kilise iktidarının da önemsiz olduğu söylenemez. Bir küçük bölge kışkırtıcısı için fena değildi bu. Kaybettiği sanılıyordu, ama sonunda kazandı.

ELIE WIESEL – Aklıma Musa ile Sokrates geliyor.

FRANÇOIS MITTERRAND – Sokrates olayında olduğu gibi, İsa olayında da kışkırtıcıların çoğunun tersine, ne birinin, ne ötekinin siyasal iktidar istemediklerini görüyorum: Bir düşünce, bir tasarı, bir ahlak, bir özveriyle kendilerini belli ediyorlardı. Bununla birlikte İsa'nın öğretisinden bir kurum doğdu ve işte o zaman bir iktidar ele geçirişi –başkalarının aracılığıyla geç bir ele geçiriş diyeceğim– oldu. Sokrates'e gelince, o tam olarak düşünce alanında kaldı.

ELIE WIESEL – Sokrates'in iktidarı, Platon'dur. Ben bireyin iktidarından söz ediyorum. Rahibin, peygamberin, kralın iktidarından. Bu üçü içinde peygamber, bana en kışkırtıcı, en bireyci gibi görünüyor, çünkü hiçbir şeyi temsil etmiyor. Hiçbir desteği yoktu, ne halktan, ne kraldan gelen desteği vardı; bununla birlikte o dönemden yalnızca söyledikleri kaldı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Kimi zaman halk peygamberden yana olur.

ELIE WIESEL – Bugün siyasal iktidarın, karşı-iktidarlara geresinimi olduğunu düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kesinlikle. Belli bir toplum üzerinde gerçek bir iktidarın olması gerekiyorsa aynı zamanda karşı-iktidarların da olması gerekir, ama bu iktidarın eylemini sınırlandırmak için; yoksa, yok etmek için değil. Her insan her zaman iktidarının sonuna dek gider, ister yürütme, ister yasama, ister yargılama iktidarı ya da basın söz konusu olsun. Demek ki birtakım korkuluklar bulmak, tam bir dengeye ulaşmak gerek.

ELIE WIESEL – Stalag[1] üstüne yazdığınız yazı beni çok etkiledi. Özellikle Thüringen'li bir Alman doğramacıdan söz ediyorsunuz. Adam ansızın sizin ustanız olmuş. Bir iktidara sahipti o.

FRANÇOIS MITTERRAND – Yaşamımın bir döneminde, bilindiği gibi, savaş tutsağı oldum. Aradaki fark göz önünde tutulsa bile, pazar yerinde kasları muayene edilen tutsaklar gibiydim. Oysa o doğramacı beni tutsak saymayıp ötekiler arasından seçti. Gerçeği söylemek gerekirse her gün silahlı muhafızlar tarafından odun, talaş kokan ve makine gürültüsüyle çınlayan bu atölyeye götürülmemi nahoş bulmadım. Büyük dedem odun tüccarı olduğu için, böyle bir atölye havasına yabancı değildim. Doğramacının, odunların ölçülerini işaretleyip çizmek için uzun ve yassı kocaman kalemleri vardı, iyi bir adamdı; onun gözünde ben bir yardımcı işçi olmaktan çok, bir arkadaştım. Kafasını Napolyon'a takmıştı; bir tahtanın üstüne benim için Austerlitz'in, İena'nın tarihlerini, Marie-Louise'in evlenme tarihini yazmıştı; evinde okuduğu gazetelerden, dergilerden rastgele kestiği fotoğraflardan oluşan bir koleksiyonu bulunuyordu.

[1] İkinci Dünya Savaşı sırasında, subay olmayan savaş tutsaklarının toplandığı Alman kampları (Çev.)

ELIE WIESEL – Bu yakınlığa karşın yine de bir iktidarsızlık duygusu içinde değil miydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğramacının iktidarı, bana en az acı çektirenlerin iktidarıydı. 1941'de hapishanede korkunç bir yalnızlık çektim. Kendi kendime şöyle diyordum: '1941'deyiz. Avrupa'ya egemen olan ve bu Avrupanın –Ruslar henüz savaşa girmemişlerdi– bin yıl süreceğini söyleyen bir adamın, Hitler'in rejimi altındaki Almanya'nın ortasında bir ortaçağa hapishanesinde, bir hücredeydim. Ailem adresimi bilmiyor, bağlı olduğum ordu beni gözden kaybetti. Kamp arkadaşlarım da aynı durumda. Bulunduğum kentte bir gardiyan, belki bir jandarma dışında herkes benim varlığımdan habersiz.' Birlikte kaçtığım arkadaşımın dua kitabından başka okuyacak bir şeyim yoktu. Bu kitap benim için tek sosyal ilişkiydi. Latincemi anımsamaya çalışarak, zamanımı doldurmak amacıyla mezamir okuyordum.

Hiçbir şey bana bunun tüm yaşamım boyunca süreceğini söylemediğine göre, bir daha hiçbir zaman böyle bir yoksunluk, böyle bir yalnızlık yaşamayacağım.

Ama güvenim de vardı. İnsanın en büyük yeteneksizliklerinden biri de geleceği tasarlayamamasıdır. Gelecek hep şimdiki zaman gibi görülür. Kimi zaman soylu bir duygudan yola çıkılır: Bir acı, bir yas söz konusu olduğunda, üzüntümüz yalnızca bunun bir gün azalabileceği düşüncesiyle artar; içgüdüsel olarak mutluluğun çok geçici bir şey olduğunu pekâlâ duyumsarım. Ama bir başka durumu ele alınız. Örneğin, seçtiğiniz meslekte bir düş kırıklığı. Kendinizi gözden düşmüş, bir kenara itilmiş hissedersiniz; bunun geri döndürülemez olduğunu sanıp kendinizi koyverirsiniz; oysa yaşamın gerçekte sınırsız gücü vardır ve ertesi sabah, gelecek hafta ya da sa-

birli olanlar için bir yıl, iki yıl sonra durum değişir. Benim yaradılışım böyledir, iyimser olduğum söylenecektir. Ben, hiçbir zaman bu tür bir engelin aşılamayacağına inanmadım.

İnsan tutucu olunca şimdiki zamanın verilerinden kendini soyutlamaya yönelmez. İçgüdünüze, yaşamın sahip olduğu kendiliğinden değişme ve dolayısıyla aynı zamanda sizi değiştirme gibi olağanüstü yetisine daha çok güvenmek zorundasınız.

ELIE WIESEL – Benim tasarlayamadığım şey, geçmiştir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Sizin yaşadığınız kan ve ölümle örtülü geçmiş, korkunç anlarıyla derin izler bıraktı. Bu, ne yazık ki sizin gibi milyonlarca insanın yaşadığı, ama tüm insanların bilmediği özel bir olay. Ben de bu olayın dışında kaldım; dolayısıyla sizinle aynı dürtülere sahip değilim.

ELIE WIESEL – Kendinizi başkaları tarafından unutulmuş hissetmeniz nedeniyle son derece yoksunluk içinde kaldığınızdan söz ediyordunuz. Biz de unutulduğumuzu hissediyorduk. Ben, kendi açımdan savaştan asla kurtulamayacağımdan emindim; bir kez toplama kampına gittikten sonra, oradan asla sağ çıkamazdım. Ama yeniden iktidara, özellikle de iktidarın sınırlarına gelmemizi istiyordum. Tanrının iktidarı salttır, ne var ki Yeni Ahit'e göre, o yine de bu iktidarına kendiliğinden sınırlar koymuştur. İnsanın iktidarı nereye varıyor?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yaratıcı iktidarı, çalışma odasında tek başına yazan bir kişinin iktidarını bir yana bırakalım. Bu kişinin ansızın, ilham perisinin kötücül olduğunu anlayıp bile bile Fransızca yanlışları yapacağını size söyleyemem. İktidarını kendiliğinden sınırlandırma işi bir insana bırakılmaz. Bir toplum kendi kuruluşlarını, kendi adına konuşmaya ve davranmaya çağrılmış kişilere önemli yetkiler verecek biçimde düzenlemelidir, ama aynı zamanda

kendisi de kurumları çerçevesinde karşı-iktidarlar yaratmalıdır. Bir toplumun, ancak kurumlaşırsa varlığını sürdürebileceğini düşünüyorum. Özgürlükler, anarşiye ya da halk yığınlarının basit iyi niyetine karşı koymazlar. Kurumlaşırsanız, iktidarları hiyerarşik olarak sıralarsınız: siyasal, sendikal, ekonomik, kültürel iktidar, medya iktidarı gibi. Kısacası yapınızı akıllıca kurarsanız o yapı iktidarlar ve karşı iktidarlar oyunuyla dengelenecektir. İnsanlık tarihi bunu göstermektedir. Falan ya da filan iktidar lehine belli sürelerde yinelenen baskılar olacaktır, ama kurumlar sayesinde dolambaçlı olarak bu ikdidarlar kendi kendilerini düzelteceklerdir. İşte hukukçuların yararlı olduklarına inanma nedenim bu. Elbette, cumhurbaşkanı olarak iktidarların kimileri yalnızca benim vicdanıma bağlıdır: Bağışlama hakkı, atom silahı kullanmaya ya da kullanmamaya karar verme hakkı, Ulusal Meclisi feshetme hakkı vb. Bu kez bunlar denetimsiz iktidarlardır; kendi kendisiyle karşı karşıya kalan bir tek insanın kararına tam tamına bağlıdırlar. Böyle bir karar vermem gerekiyorsa ne kimse benim yerimi alabilir, ne de bana yardım edebilir.

ELIE WIESEL – Bir devlet başkanının bu vicdanı kendisine birtakım sınırlar tanıyabilir mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Ben iki sınır biliyorum: halkın onayı ve görev duygusu.

ELIE WIESEL – Yaratıcı iktidar neden aynı kurallara uymuyor?

FRANÇOIS MITTERRAND – Çünkü niteliği farklı. Örneğin, bir düşünürün iktidarını neden sınırlandırmalı?

ELIE WIESEL – Ama ben yine de böyle yapıyorum. Söylemeyeceğim, yazmayacağım şeyler var.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir kişi kendisiyle konuşuyorsa yalnızca vicdanı ona sınırlar koyar. Burada

ahlaksal bir denetim söz konusudur. Zihinsel yollarla kendini belli eden bir bireysel iktidardan söz etmeye başlarsak hemen yalnızca bu iktidarı elinde bulunduran kişinin aşmaması gereken sınırı değerlendirme yetkisinin kendisinde olduğunu iyi anlamak gerekir. Eğer bu sınır dışarıdan bir buyrukla verilip zorla kabul ettirilmişse o zaman sansür söz konusudur ve bu, kötülükten daha kötü bir şeydir.

ELIE WIESEL – Kurumların, bir tiranın yasasını zorla kabul ettirmemesini güvence altına almaları gerektiğini söylüyorsunuz. Ama belli bir zamanda, görevdeki iktidarın zorbalığa dönüşeceğini nasıl anlamalı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir iktidar, eylemleriyle değerlendirilir. Demokrasinin doğuşuna ve gelişmelerine dek, toplumsal yaşam biçimleri, insanları iktidarın tümünü salt bir iktidarla donatılmış bir tek kişiye bırakmaya götürüyordu.

ELIE WIESEL – Bir tek kişinin elindeki salt iktidarla bir birey grubunun elindeki iktidar arasında bir derece ve öz farkı var mıdır?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. İkisi de aynı niteliktedir. Hem ister bir parti, bir Kilise, bir klan ya da ister budun olsun. Zaten bu grup çoğu kez bir kişinin temsil ettiği bir iç iktidara genellikle boyun eğer. Böyle olmaması pek az görülür. Venedik'te *Onlar* bir kolektif karar modeli oluşturmuşlardır.

ELIE WIESEL – Eğer bir iktidar eylemlerine bakılarak değerlendirilirse bunların iyi ve kötü eylemleri vardır ki, iyi eylemleri halkın kabul ettikleridir.

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir eylemin iyi ya da kötü olacağı önceden söylenemez, ancak sonuçları beklenir ve o zaman değerlendirilebilir: İnsanların acıları ya çoğalmıştır ya da biraz daha çok sevinç, özgürlük, denge, düşünme, bilgi koşulları yaratılabildiği için azalmıştır. Bir iktidarı değerlendirmek için eylemlerin sonuçlarını beklemekten başka ölçüt yoktur elimizde. Kurumlar işi suç işlemeye dek gö-

türürlerse bunları iyileştirmek gerekir. Salt iktidarın, karşı-iktidarlar oyunundan kurtularak yerleştiği anda iyi niyetleri olabilir, ama diktatör, sonunda artık iktidarın sınırlarını tanımaz olur ve o zaman keyfi işler yapar.

ELIE WIESEL – 1944'te Paris'in kurtuluşundan sonra üstlendiğiniz görevi düşünüyorum: Savaş Tutsakları Komitesinde genel sekreterdiniz ve bir yetkiniz vardı.

FRANÇOIS MITTERRAND – Sözde, tüm Fransız topraklarının üstünde, uygulamadaysa Paris'te ve kimi kurtarılmış eyaletlerde yasallığı yürütmekle görevli bir ekipteydim. Benim yetkim vekâleten kullanılan bir yetkiydi, karar General de Gaulle'e ve Cezayir Kurtuluş Komitesine aitti. Ama biz onlardan somut olarak ayrıydık, kendi kendimize hemen karar vermek zorundaydık. Bu uzun sürmedi.

ELIE WIESEL – Bugün elinizde bulundurduğunuz yetkiye benzer bir yetki mi söz konusuydu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. On beş kişiydik. En gençleri, kuşkusuz en marjinal olanı bendim. De Gaulle ve Cezayir'le bile doğrudan doğruya görüşüyor, konuşuyordum. Ancak 1981'de yalnızca gerçekten bana ait bir yetkiyi kullanmaya başladım.

ELIE WIESEL – Bu yetkiyi kullanmak için hazırlandınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Otuz beş yıllık bir siyasal yaşamdan sonra seçildim. Yedi yıl hükümet deneyimim olmuştu; bu sırada mekanizmaları kullanmayı öğrendim ve alınacak kararların özünü inceledim. Ardından, yirmi dört yıl boyunca muhalefette kaldım, bu sırada da *a contrario*[1] iktidara gelirsem neler yapacağımı, eylemimde bana yardımcı olacak hangi adamları seçeceğimi düşünebilmiştim.

ELIE WIESEL – Muhalefette geçen bunca yıl sizi etkiledi mi?

[1] Karşıt kavram olarak anlamında Latince deyim. (Çev.)

FRANÇOIS MITTERRAND – İnsan muhalefetten hoşlanıyor. Üzülmeden muhalefette kalabilirdim. Olayların akışının yön değiştireceği o denli az olasıydı ki, olacağa boyun eğmeye gereksinimim yoktu. Durum böyleydi. Ama başarıdan ayrı olarak sesini duyuran bir kişi olmak isterdim.

ELIE WIESEL – Siyasal başarısızlıklarınız sizi üzdü mü?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır, hiçbir zaman. Benim kampım dağılmıştı. Zafere dek ona yeniden güç ve canlılık vermek, sonucu kesin olmayan bir bahse girmekti. Yorumcular benim her zaman kaybettiğimi pekâlâ söyleyebilirlerdi, ama bunun anlamı yoktu. Léon Blum 1921'den 1936'ya dek Halk Cephesini başarıya ulaştırmak için on beş yıl harcadı. Oysa bana 1971'de Sosyalist Partinin kuruluşundan 1981'de seçilmeme dek, başarıya ulaşmak için on yıl yetti. Bu iki tarih arasında görünüşte bir dizi başarısızlıklar oldu. Gerçekte ilerleme sürekliydi.

ELIE WIESEL – İktidara geldiğinizde gerçek, iktidar hakkında düşündüğünüze uygun oldu mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – İktidara, hakkında oldukça iyi bir düşünce sahibi olacak kadar yaklaşmıştım, ama bu denli önemli olduğunu düşünmemiştim. 1958'den bu yana Fransa'da Cumhurbaşkanı, halkın onayı elinde bulunduğu sürece pratik olarak tüm alanlarda birşeyler yapabilirdi. Eylemini frenleyecek tek şeyi ancak kendi içinde bulabilirdi. Ben bu şeyi kendi isteğimle kendi yetkimi sınırlayarak kullandım. Bununla birlikte yine de insanın kendi yargısından başka, bir kurumun söyleyeceklerini dinlemesinin daha akıllıca olduğunu düşünüyorum.

ELIE WIESEL – Demek ki gerçek iktidar, insanın kendi üstünde uyguladığı iktidardır. Kaygıdan ya da coşkudan payınızı almadınız mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Kaygı üstün gelirse iktidarı yürüten kişi kararsızlık içinde yaşar. Alınacak kararların sonuçlarından kaygı duymak çok soylu

bir duygudur, ama bu sürekli bir çelişkiye dönüşebilir. Tehlike bilinci önemli bir ölçüttür. Özlemlerime kavuşmamı sağlayacak bir iktidarı elimde bulundurduğum için coşku da duydum. Falanca kuruluşu ele almak, bana ülkenin güvenliğini garanti altına alır gibi görünen filanca işe yönelmek, bireylerin iyiliği, kimi sosyal gruplar için daha çok adalet vb. Sürekli coşku içinde yaşayamazsınız: Yürüttüğünüz eylemin, en büyük sayıda insan için mutlu sonuçlar verdiğini bir gün anlarsınız, ama ertesi gün, yaşam size sorumluluğun yalnızca bu olmadığını anımsatmayı üstlenir. Pierre Mauray Hükümetinin gerçekleştirdiği büyük reformlardan kimileri beni çok sevindirmişti, ne var ki hep bu sevinç içinde yaşamadım: Günlerimden her biri beni romanesk bir durumdan çıkarmaya yetiyordu.

ELIE WIESEL – Bir insandan geriye kalan; eylemleri, aynı zamanda sözleridir. İnanıyorum ki tarih yaptıklarınızı değerlendirecektir, ama siz, kendiniz, eyleminizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğam gereği doyumsuz olduğum için, tutkularımın çok altında kaldığımı düşünüyorum ve genellikle bana yöneltilen eleştirilere, hasımlarım eylemimi toptan ve kesin biçimde kınamakta haksız olsalar da hak veriyorum. Benim görüşüm elbette daha yumuşaktır. Bana öyle geliyor ki her şeyi yermek haksızlıktır. Herhalde insanlar sözlerimde ve yazılarımda, yaptıklarımda, bir gün bunlarla ilgilenecek olurlarsa insanlığın geleceğine, Fransa'nın geleceğine, Avrupa'nın kurulmasına olan inançlarını besleyecek birşeyler bulabilecekler, ideal ve ahlaksal ilkelerimin kimilerini paylaşacaklardır.

ELIE WIESEL – Sizi en çok gururlandıran şey nedir? Kitleleri heyecanlandırma, coşturma eylemi mi ya da, 'Bunda başarılı olamadım, ama yine de ne idiysem o olarak kaldım,' diyebilme mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – Yazıya dökülmüş kimi sözlere, yasamayla ilgili olarak yapılan işlere daha çok duyarlıyım: ölüm cezasının kaldırılması, yerinden yönetmeden sonra Fransa'nın yeni yüzü, kimi önemli durumlarda Üçüncü Dünyanın ezilmiş halklarının savunulması gibi; ayrıca Avrupa'nın kurulması için kesin tavır almalara da duyarlıyım. Gurura karşı doğal bir eğilimim olsaydı, gurur duyabileceğim bir bilançonun parçaları işte bunlar olurdu.

ELIE WIESEL – Başka bir deyişle, insanları birleştirmek, bir araya getirmek için çalışıyorsunuz.

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet, beni kışkırtan böyle bir eğilimim var.

ELIE WIESEL – Yabancının kendisini yabancı hissetmemesi için, savunmasız bir kişinin bir topluluk içinde savunulması için.

FRANÇOIS MITTERRAND – Benim gönlüm, oldukça enternasyonalizmden yanadır. Ama ait olduğum ulusal topluluk tehlikede kalırsa o zaman bir yurtsever gibi davranırım.

ELIE WIESEL – Özlem duyduğunuz halde yapamadığınız şeyler var mı?

FRANÇOIS MITTERRAND – Evet. Tüm yapmış olmam gereken şeyleri yapamamış olmanın özlemi var içimde. Örneğin, işsizliğe karşı bir şey yapamamanın özlemi. Hastalığın Fransa'dan gelmediğini biliyorum, ama Fransa buna katlanıyor, ben de bundan acı duyuyorum. Kimi zaman toplumların ağırlığını, çarklarının yavaşlığını, törelerinin önemini iyi değerlendiremedim. Toplumu, yasa koyarak değiştiremezsiniz. Ne var ki 1981'den bu yana Fransa'da çok şey değişti. Adalet alanında, olağanüstü mahkemeler, ceza yasası; kadınlar konusunda, onların evlilikle ilgili ailevi, parasal hakları; çocukların korunması; ayrımcılıkla savaş. Bunlara katkıda bulunduğum için övünüyorum.

VI

ANLAR

ELIE WIESEL – Sonuç olarak, yaşam bir ayrıcalıklı anlar toplamıdır. Bu anların her biri olup bitmiş her şeyi anımsatır ve olacak her şeyi üretir. Sizin ayrıcalıklı anlarınızdan söz etsek, hoşuma gider. Hangileridir bunlar? Fransa'nın kurtuluşu, örneğin...

FRANÇOIS MITTERRAND – Doğrudan doğruya olmasa bile, karıştığım, yaşamımda ve düşüncemde yer tutmuş tarihsel anlar vardır. Bunları sayıp dökmek için 1936 yılıyla bugün arasındaki önemli olayları sıralamak yeter. Kurtuluştan söz ediyorsunuz. Evet, bu yaşamımın en önemli anlarından biri, elbette başkaları da oldu. Savaş ve direniş hareketi sırasında, kaçmayı başardığım gün gibi. O gün müthiş bir rahatlama duygusu içindeydim. Ya da, ayrıca katıldığım siyasal seçimlerin kimileri. Bunların ilkini, 1946 seçimlerini düşünüyorum. Ya da 1958'deki ilk yenilgimden sonra yeniden senatoya seçilişim. Nevers'den Paris'e dönerken mutluydum. Yine, elbette 1981'de cumhurbaşkanlığına seçilmem de var. Özel yaşamımda bu tür sevinçlerim, çok mutlu dakikalarım, Floransa'da bir taraçadan güneşin batışını seyrederken dertsiz anlarım oldu; Venedik'te o dar sokaklarda dolaşırken, Vézelay'da, Saint-Benoît'da anılar, sürüsüne bereket! Bir gün Landes'da, havada bir yaban kazı sürüsünün geçişini izlediğim sırada olağanüstü bir özgürlük duygusuna kapılmıştım. O kuşların çığlıklarını, uçuşlarının güzelliğini hâlâ anımsıyorum...

ELIE WIESEL – Tarihsel anları bulmaya çalışalım. Örneğin, Kurtuluş günü. Nasıldı o gün? Erkenden kalktınız ve...

FRANÇOIS MITTERRAND – Özgürlüğe kavuşma duygusunu Paris'in kurtuluşunda gerçekten duydum. Savaşın sonu değildi bu, çünkü Fransa'nın birçok bölgesi hâlâ kurtulmayı bekliyordu, ama ben Paris'te bulunuyordum, geçici hükümetin sekreteryasında üyeydim; güç günler yaşamıştık.

ELIE WIESEL – Nerede kalıyordunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Saint-Germain Bulvarıyla Saint-Michel Bulvarı kavşağında, belli başlı çarpışmaların meydana geldiği yere çok yakındık. Bisikletle dolaşıyordum. Almanlara rastlıyorduk, tanklar geçiyor, ara sıra üzerimize ateş açılıyordu. Ama bu, insanların mağazalarda alışveriş yapmalarını engellemiyordu. Süt ve ekmek kuyrukları vardı. Ansızın ateş ediliyordu, kimi zaman ölenler oluyordu. Herkes bir an için kendini yere atıyor, sonra yaşam devam ediyordu. Paris'in pek uzak olmayan başka mahallelerinde çarpışma olup olmadığı bile bilinmiyordu. Akşamları belediye binasında General Leclerc'i beklerken (geç de olsa, sonunda geldi) müthiş coşkulu anlar yaşadık. Kral Saint-Louis gecesiydi. Saint-Louis Fransız kralları içinde Fransa'nın büyüklüğüyle en çok özdeşleşen biridir. Bekleyişimizin heyecan verici, simgesel, mistik bir yanı vardı. Ama siz de benim kadar, ağustos ayında açık bir gökyüzüne bakmak, bir akanyıldız yağmurunu izlemek gibi olayların doğurduğu basit sevinç anları yaşamışsınızdır. Ben, birçok kez, çocukluğumda büyük annemle büyük babamın yanında kalırken bu deneyimi olağanüstü bir bütünlük duygusu içinde geçirdim. Dolayısıyla tarihin bu işe karışmasına gereksinimim yok.

ELIE WIESEL – Ama o gün bir olaydı, büyük bir olaydı. Kurtarılmış Paris; yenilip kaçmış düşman; siz de kendi kendinize bunda katkınız olduğunuzu söyle-

yebilirdiniz. Bu zafer sizin için neyi temsil ediyordu? Özgürlüğü mü? Olayların geri dönüşünü mü?

FRANÇOIS MITTERRAND – Olayların geri dönüşünü değil, başlangıcını. Belki de bu bir kuruntuydu.

ELIE WIESEL – Mutluluğu mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bir mutluluğu, tam bir mutluluğu değil. O gün belki dişim ağrıyordu, kimbilir?

ELIE WIESEL – Ama yalnız değildiniz. Dostlarınızla birlikteydiniz.

FRANÇOIS MITTERRAND – O kalabalık Paris halkı vardı ki, bu çok heyecan vericiydi. Belli başlı seçim kampanyalarımla ilgili kimi toplantılar ya da *meeting*'ler sırasında benzer bir heyecan duydum. Yetmiş bin, yüz bin kişi bir klasik müzik konserindeymiş gibi davranıyordu. Genel bir onaylama hareketinden önce gelen bir tür sessizlikti bu.

ELIE WIESEL – Toplulukların coşkusu sizi korkutur mu?

FRANÇOIS MITTERRAND – O sırada bana düşen sorumluluğun bilinci içinde oluyorum. İlk kez cumhurbaşkanı seçildiğim günün akşamı Château-Chinon'da bulunuyordum. Mayıs ayındaydık. Fırtına çıkmıştı. Ansızın boşanan sağanak altında arabayla dönüşümüzü anımsıyorum. Her yandan yağmurla kuşatılmış, su serpintileriyle dövülen otomobilimiz ilerlemekte güçlük çekiyordu. Bu işin gerçekleşmesinin ve üstleneceğim tam sorumluluğun sevincini duyuyordum, ama aynı zamanda bu fırtına bana görevimin güçlüğünün bir simgesi gibi görünüyordu. Bu simge sonradan gerçek oldu, zaten başka türlü de olamazdı.

Başka ayrıcalıklı anlar mı? Dostluğun ansızın paylaşıldığı bir gece, öyle ki, nedendir bilinmez, tüm yürekler kabarmıştır... 1939'la 1940 arasında 'tuhaf savaş' sırasında bir günü anımsıyorum. Berbat bir konaklama yerindeydim, kir pas içinde kalmış bir sürü askerin ortasında. Şarkılar yükseldi, hoşuma gitti bunlar ve ansızın, bilmiyorum hangi nedenle bu du-

mana boğulmuş ortamda bir tür yaşama coşkusuyla doldu içim, oysa önümde ne parlak ne de mutlu günler görünüyordu.

ELIE WIESEL – Acaba çok yakın olan ölüm, savaş sırasında her zaman çevrede dolanıp duran ölüm nedeniyle mi?

FRANÇOIS MITTERRAND – O dönemde ölüm sıramın geldiğini düşünmüyordum. Kendi kendime böyle bir soruyu sormuyordum bile. Gençtim...

ELIE WIESEL – Yaşamış olduğunuzdan başka bir yaşam yaşamış olabilir miydiniz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Sanıyorum evet. Yaşamımı derin düşünceye adamış; köyde ağaçlarla hayvanlarla ve birkaç sevdiğimle birlikte yaşamış olabilirdim. Bu belki kır şiirlerine özgü bir düş, ama bunu yapabileceğimi duyumsuyordum. Düşüncenin serüveni, bilirsiniz, eylemin serüveni kadar coşku doludur ve benim iyi yaşamak için her zaman değişikliğe gereksinimim yoktur. Ama kuşkusuz eylemin itici gücü düşünceninkinden daha etkili olmuştur bende, çünkü sonunda siyasete girdim.

ELIE WIESEL – Yüzyılın dönüm noktasındayız. Katkıda bulunduğunuz bu tarihin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Bilim ve teknoloji gelişecektir, işleri karıştırarak, insanları değişik bir üretim toplumu düşünmeye zorlayarak. Dinle ilgili şeyler toplumda gitgide daha önemli bir yer alacaktır. İnançsızlık, mezheplerin çoğalmasına yol açacaktır. Birçok kişi, Ortaçağın büyük trajedileri sırasında olduğu gibi, bir keramet bekleyecektir. İnşallah 1933 yılında Almanya'dakine benzer hiçbir siyasal taşkınlığa tanık olmayız.

ELIE WIESEL – Ne olup bitiyor diye görmek için 2010 yılında yine dünyada kalmak hoşunuza gider miydi? Aklınızı kurcalayıp duran, şimdiki zaman mı yoksa yakın bir gelecek mi? Bunu düşünüyor musunuz?

FRANÇOIS MITTERRAND – Hayır. Mezar taşının üstüne şu güzel sözü yazdıran Willy Brandt gibi diyeceğim ki: 'Elimden geleni yaptım.'

François Mitterrand

Elie Wiesel

İKİ SESTEN ANILAR

François Mitterrand, bu kitaba yazdığı önsözde, siyaset adamının kendini yaptıklarıyla ortaya koyduğunu, konuşmaları ve yazılarınınsa, eyleminin oluşturduğu yapıtına yalnızca destek olan belgeler olduğunu söylüyor ve [illegible] yor: "Ama görev sona erip yapıt tamamlandığında ve ilerleyen yaşla birlikte ufuk da yaklaştığında, yaşamı[illegible] düzene koyma işini yazıya bırakmak gereksinimini duyar insan. Geldiğim bu noktada, ben de, uzun süredir içimde tuttuğum, benim için önemli şeyleri anlatmak zo[illegible]luluğunu duyuyorum." Mitterrand'ın Fransa'nın ü[illegible] yazarı, 1986 yılı Nobel Barış Ödülü sahibi Elie W[illegible]el'le birlikte, diyalog biçiminde kaleme aldığı *İki Sesten Anılar*, bir süre önce ölen Fransız devlet adamının kişiliğinin bilinmeyen yönlerine, değişik konulardaki düşüncelerine ışık tutuyor.

Kapaktaki fotoğraf: MITTERRAND

ISBN 975-510-724-X

KDV İÇİNDEDİR

330.000 Tm